

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

VÝZNAM DOPROVÁZEJÍCÍ ORGANIZACE POHLEDEM PĚSTOUNŮ A PSYCHOLOGŮ

THE IMPORTANCE OF THE INVOLVED ORGANIZATION

FROM THE POINT OF VIEW OF FOSTER PARENTS AND PSYCHOLOGISTS

Bakalářská diplomová práce

Autor: **Mgr. Markéta Podolská**

Vedoucí práce: **doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.**

Olomouc

2021

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí bakalářské diplomové práce paní doc. PhDr. Ireně Sobotkové, CSc., za podporu, vstřícnost, odborné rady, konzultace a praktické připomínky při vedení práce.

Zvláštní poděkování patří doprovázejícím organizacím za projevenou důvěru a spolupráci při zprostředkování kontaktů. Dále také poděkování patří všem pěstounům a psychologům, kteří svými názory a zkušenostmi přispěli k realizaci výzkumného šetření.

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma: „Význam doprovázející organizace pohledem pěstounů a psychologů“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 29. 3. 2021

Podpis

OBSAH

OBSAH	3
ÚVOD.....	5
TEORETICKÁ ČÁST.....	7
1 Pěstounská péče v systému náhradní rodinné péče	8
1.1 Náhradní rodinná péče.....	8
1.2 Stručný přehled vývoje pěstounské péče.....	10
1.3 Pěstounská péče.....	12
1.4 Proces zprostředkování pěstounské péče.....	14
2 Doprovázející organizace a doprovázení	16
2.1 Doprovázející organizace	16
2.2 Dohody o výkonu pěstounské péče	17
2.3 Klíčový pracovník a jeho role	19
2.3.1 Techniky používané klíčovým pracovníkem v rámci doprovázení..	20
2.3.2 Techniky používané ke zmapování situace v rodině.....	21
3 Služby nabízené doprovázejícími organizacemi.....	24
3.1 Služby poskytované během náhradní rodinné péče.....	25
3.1.1 Doprovázení	25
3.1.2 Poradenství	26
3.1.3 Vzdělávání.....	27
3.1.4 Pobytové akce a respitní služby	28
3.1.5 Psychologické služby	29
4 Psychologické aspekty pěstounské péče	30
4.1 Psychologické aspekty z pohledu pěstounů	30
4.2 Potřeby dětí v pěstounské péči	32
4.2.1 Základní potřeby dětí.....	32
4.2.2 Základní psychické potřeby dětí.....	33
4.2.3 Psychická deprivace a její projevy	35
4.2.4 Vztahová vazba a její vytváření	37
4.2.5 Psychologická a psychologická práce s dětmi v NRP.....	38
VÝZKUMNÁ ČÁST.....	40
5 Výzkumný problém, cíle výzkumu a výzkumné otázky	41
6 Metodologický rámec výzkumu	44
6.1 Výzkumný soubor	45
6.1.1 Popis skupiny pěstounů.....	46
6.1.2 Popis skupiny psychologů.....	47

6.2	Metoda a průběh získávání dat	47
6.2.1	Dotazník pro pěstouny	47
6.2.2	Polostrukturované interview s psychology	48
6.3	Metody zpracování a analýzy dat	50
6.3.1	Zpracování a analýza dotazníku	50
6.3.2	Zpracování a analýza polostrukturovaného interview	50
6.3.3	Etické hledisko a ochrana soukromí	51
7	Výsledky	52
7.1	Výsledky dotazníku u pěstounů	52
7.2	Výsledky interview s psychology	58
7.3	Odpovědi na výzkumné otázky	68
7.3.1	Jaký význam má doprovázející organizace pro pěstouny?	68
7.3.2	Jaké nedostatky pro výkon pěstounské péče spatřují pěstouni u své doprovázející organizace?	70
7.3.3	Jak probíhá samotný proces psychologického doprovázení ze zkušeností zúčastněných psychologů?	71
7.3.4	Jaké informace o práci psychologa v doprovázející organizaci je možné poskytnout potenciálním zájemcům o profilaci v tomto odvětví aplikované psychologie?	72
8	Diskuze	74
8.1	Diskuze k výzkumnému šetření	74
8.1.1	Diskuze k významu klíčového pracovníka	74
8.1.2	Diskuze k významu doprovázející organizace	76
8.1.3	Diskuze k významu psychologických služeb	77
8.2	Diskuze k interview s psychology	77
8.3	Souvislosti mezi oběma částmi výzkumného šetření	79
8.4	Limity výzkumu, přínosy a doporučení	80
9	Závěry	83
	SOUHRN	85
	LITERATURA	89
	SEZNAM ZKRATEK A POJMŮ	97
	PŘÍLOHY	98

ÚVOD

Vyrůstat ve fungující rodině, která je schopna plně plnit svoji roli, není pro každé dítě samozřejmostí. Pokud ani jeden z rodičů není schopen vykonávat své rodičovské kompetence natolik, že hrozí vážné poškození zdraví a vývoje a zároveň je ohrožen nejlepší zájem dítěte, zasáhne do vztahů mezi rodiči a dětmi stát. Ten rozhodne, jaká forma péče bude pro dítě nejvhodnější a podle toho ho umístí do náhradní rodinné péče, která by měla co možná nejvíce zastoupit dysfunkční rodinu v procesu výchovy jedince a vrůstání do společnosti.

Jednou z nejčastějších forem náhradní rodinné péče u nás je pěstounská péče, jejíž výkon doznal velkých změn přijetím novely zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v roce 2013. Touto novelou vznikl v České republice nový institut doprovázející organizace, která má za úkol zejména dohlížet na optimální průběh pěstounské péče, poskytovat pěstounským rodinám podporu, kontrolu a kontinuální vzdělávání za cílem maximálního zajištění adekvátního prostředí pro svěřené dítě.

Tato práce se věnuje významu doprovázející organizace pro dlouhodobé pěstouny v České republice. Předkládá ucelený pohled na problematiku vztahu mezi pěstounskými rodinami a doprovázejícími organizacemi a zkoumá zejména psychologické aspekty poskytování různých forem služeb a pomoci pěstounským rodinám od tzv. klíčových pracovníků, psychologů a terapeutů, kteří v těchto organizacích působí.

Teoretická část definuje dva klíčové pojmy této práce, a tou je pěstounská péče a institut doprovázející organizace. Stručně rozebírá jejich historický vývoj, zakotvení a zaměřuje se zejména na jejich psychologické aspekty a působení. První kapitola zakotvuje pěstounskou péči do systému náhradní rodinné péče poskytované v České republice, definuje ji z mnoha hledisek, stručně nastiňuje její historický vývoj a popisuje proces zprostředkování pěstounské péče. Ve druhé kapitole je podrobně vymezen institut doprovázející organizace, a to včetně jejího vzniku, činnosti a působení. Třetí kapitola se detailněji věnuje službám, které doprovázející organizace nabízí pěstounským rodinám. Čtvrtá kapitola rozebírá psychologické aspekty spjaté s tématem pěstounské péče pro náhradní rodiče a jim svěřené děti.

Výzkumná část je rozdělena na dvě části. První část výzkumného šetření je formou kvalitativního výzkumu určena pěstounským rodinám, které mají dítě v pěstounské péči

po dobu delší než jeden rok. On-line dotazníkovou metodou hodnotili pěstouni ze svého pohledu význam doprovázející organizace pro výkon své pěstounské péče. Druhá část výzkumu probíhala také kvalitativní formou v podobě virtuálních rozhovorů s psychology, kteří v rámci doprovázejících organizací poskytují pěstounským rodinám psychologické služby.

Cílem práce je zmapovat, jakou roli zastává doprovázející organizace v životě pěstounské rodiny a poskytnout náhled na tuto problematiku z pohledu zúčastněných psychologů.

TEORETICKÁ ČÁST

1 PĚSTOUNSKÁ PÉČE V SYSTÉMU NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE

1.1 Náhradní rodinná péče

Výchova a péče o dítě je především právem ale i povinností obou rodičů. Ne všichni rodiče však chtějí, mohou nebo umí se o své dítě (děti) řádně starat. V případech, kdy dítě nemůže z nejrůznějších důvodů setrvat ve své původní rodině, je třeba mu zajistit jiné náhradní prostředí, ve kterém bude moci bezpečně pobývat a vyrůstat (Pugnerová & Kvintová, 2016). Najít dítěti, které nemůže být trvale nebo dočasně vychovááno ve vlastní rodině, náhradní rodinné prostředí, zastupovat a chránit jeho zájmy, je na území České republiky jedním z úkolů orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) (Bubleová, 2018).

V takových situacích či podezřeních na nekompetentnost rodičů k výkonu rodičovské odpovědnosti či patologického rodinného prostředí pro dítě by měl OSPOD za pomoci státem svěřených pravomocí zasáhnout do vztahu mezi rodiči a dítětem s cílem zajistit dítěti vyhovující podmínky pro jeho příznivý vývoj a nastavit řádnou výchovu prostřednictvím institutu náhradní rodinné péče (Bubleová, Vávrová, Vránová, & Frantíková, 2011). Dočasným řešením může být umístění dítěte do tzv. Zařízení pro děti vyžadujících okamžitou pomoc (ZDVOP) a v krajním případě do ústavního zařízení (tamtéž).

Náhradní rodinná péče je státem uznávaná forma vztahu, kdy je péče o dítě vykonávána jiným náhradním rodičem (Pugnerová & Kvintová, 2016). V dostupné literatuře (Nožířová, 2012, s. 11) je náhradní rodinná péče vymezena jako „*souhrnný název pro všechny druhy nekolektivní péče o děti, o které se z nejrůznějších důvodů nemohou starat biologičtí rodiče.*“ Tato definice vyzdvihuje hlavní znak náhradní rodinné péče a to, že péče o dítě je zajišťována individuálně vybranou osobou či rodinou, která pečuje většinou o jedno či více svěřených dětí.

Další definice pojímá náhradní rodinnou péči jako „*formu náhrady rodiny u dětí bez vlastního funkčního zázemí*“ (Nožířová, 2012, s. 11). Z této definice je patrné, že

do náhradní rodinné péče přicházejí pouze děti, které nemají vlastní bezpečné rodinné zázemí. Myšlenky obou výše zmíněných definic spojil ve své monografii přední dětský psycholog profesor Zdeněk Matějček (1999, s. 31), který vymezuje náhradní rodinnou péči jako „*formu péče o dítě, které je vychováváno jinými osobami než rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině.*“

Náhradní rodinná péče v České republice je upravena primárně zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník a zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Úprava náhradní rodinné péče prošla od doby svého vzniku mnoha změnami. Dle současně platné legislativní úpravy¹ náhradní rodinná péče zahrnuje tyto klíčové instituty: a) svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiči, b) pěstounskou péči, c) pěstounskou péči na přechodnou dobu, d) osvojení (adopci), e) poručenství s osobní péčí.

Náhradní rodinná péče je podle mezinárodních úmluv na podporu dětí, platné legislativy i odborníků zabývajících se touto oblastí, upřednostňována před výchovou ústavní² uskutečňovanou v kolektivních zařízeních. Pro dítě a jeho vývoj je totiž považována za příznivější než forma ústavní (Matějček, 1999; Koluchová, 1992). Z tohoto důvodu je vždy snaha umístit dítě přednostně do péče fyzické osoby, nejlépe osoby z okruhu nejbližšího příbuzenstva, potom do ZDVOP a až v posledním případě do ústavního zařízení (Bubleová et al., 2011).

Do náhradní rodinné péče mohou přicházet děti v různých životních situacích a z různých sociálních podmínek. Může se jednat o děti intaktní či s různými druhy postižení³, o děti jiné rasy a etnika (Matějček, 1999). Mezi nejčastější důvody umístění dítěte do náhradní rodinné péče patří nezáměr rodičů o dítě. Z výzkumů uskutečněných v rámci náhradní rodinné péče vyplynulo, že u dětí umístěných do pěstounských rodin se jedná nejčastěji o děti nechtěné či neplánovaně počaté, mnohdy s neznámým otcem či narozené po utajovaném těhotenství matky. Méně časté zastoupení tvoří případy dětí, jejichž rodiče byli zbaveni či omezeni na rodičovských právech. Dále sem přichází děti, které nemají rodiče ani nikoho blízkého, kdo by se o ně postaral (Sobotková, 2010).

¹ Formy náhradní rodinné péče jsou upravené zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v části druhé zvané Rodinné právo.

² Ústavní výchovu nařizuje soud dětem mladším 18 let v krajních případech, zejm. když je jejich výchova vážně ohrožena či narušena nebo pokud se rodiče nemohou z jiných vážných důvodů o dítě postarat (Pugnerová & Kvintová, 2016).

³ Dle současných studií z prostředí speciální pedagogiky čím dál více přibývá dětí s kombinovaným postižením či přesněji multi-modálním postižením (blíže Valenta, 2014; Slowík, 2016).

Z hlediska patologie osobnosti či rizikového chování se u biologických matek vyskytoval vícečetně abúzus alkoholu, drog, případně trestná činnost, některé byly v době porodu nezletilé. Některé matky byly zbaveny rodičovské odpovědnosti, více jak polovina měla už nejméně jedno dítě umístěné v ústavní péči či v náhradní rodinné péči (tamtéž). Z dalších výzkumů realizovaných v oblasti náhradní rodinné péče vyplynulo, že z dětí, které po dobu delší než tři měsíce čekají na umístění do náhradní rodinné péče, jsou přibližně dvě třetiny děti romského původu (Sobotková, 2005).

Jelikož je téma náhradní rodinné péče velmi rozsáhlé a komplikované a není ani cílem této bakalářské práce postihnout všechny aspekty, bude se práce věnovat podrobněji jen jednomu z institutů, a to pěstounské péči, ke které se blíže váže téma doprovázejících organizací.

1.2 Stručný přehled vývoje pěstounské péče

První zmínky o opuštěných dětech nalezneme již ve starověkých kulturách. Ve starověké Spartě rozhodoval o osudu opuštěných dětí tribunál, který posuzoval děti na základě zdravotního stavu. Právo na život měly jen zdravé děti (Slowík, 2016). V období středověku byly opuštěné děti umisťovány do tzv. nalezinců, kde bohužel neměly vysoké šance na přežití. Úmrtnost v takovýchto zařízeních byla velmi vysoká, blížila se až sto procentům. Takto vysoká úmrtnost novorozenců a kojenců byla způsobena především špatnými hygienickými podmínkami, nedostatečnou výživou, šířícími se nemocemi i psychickým strádáním (Gabriel & Novák, 2008).

První institucí pro osiřelé děti na území Čech byl „Vlašský špitál“ na počátku 16. století, který byl však plně závislý na tehdejší dobročinnosti vycházející z křesťanských tradic a hodnot. První ústav jako státní institucí u nás zřídila panovnice Marie Terezie v roce 1769. Změnu v přístupu k opuštěným dětem přinesl až vládní dekret z roku 1788, který doporučoval, aby dítě bylo ponecháno matce nebo kojné tak dlouho, dokud se nenajde náhradní umístění, které bylo v té době nejčastěji na venkově (Smolíková, 2014).

Za předchůdce nynější pěstounské péče jsou považované tzv. kojné, placené chůvy, které dítě dostávaly do své péče do šesti let věku dítěte (Matějček, 1999). Tehdejší „pěstounky“ byly posuzovány na základě přísných kritérií a za svou práci dostávaly zapláceno.

V období první republiky existovalo na území České republiky hned několik druhů pěstounské péče:

a) „*nalezenecká*“ *pěstounská péče*, která byla určena dětem z nalezinců a sirotčinců. Dítě bylo svěřeno do pěstounské péče za úplatu cizím osobám (nejčastěji manželům). Po dosažení určitého věku bylo navraceno zpátky do ústavu,

b) *soukromá pěstounská péče*, která probíhala na základě domluvy mezi rodiči a pěstouny (nejčastěji příbuznými) bez přítomnosti soudního jednání. Tato forma přetrvala jako jediná až do 70. let 20. století,

c) *atypická pěstounská péče* neboli tzv. pěstounské kolonie tvořené patnácti až dvaceti rodinami, které žily v určité lokalitě (v několika sousedních obcích), kde mohly být dobře dostupné sociálním pracovníkům (Matějček, 1999). Na podobném „skupinovém modelu“ výkonu pěstounské péče fungují na našem území od roku 1969 i tzv. SOS dětské vesničky, které pomáhají ohroženým dětem (Poláková, 2019).

Po druhé světové válce s nástupem socialismu na našem území a nastavením ideálu kolektivní výchovy byly roku 1950 všechny formy pěstounské péče (kromě příbuzenské pěstounské péče) zrušeny (Langmeier & Matějček, 2011). Všechny děti umístěné do pěstounské péče, které nemohly být adoptovány, putovaly do dětských domovů (Sobotková & Očenášková, 2013). Pro společnost se totiž jevilo z mnoha hledisek výhodnější vychovávat děti jednotně a profesionálně v zařízeních tomu určených. Úskalí ústavní výchovy se objevily již brzy. Odrostlejší děti, které prošly těmito zařízeními, vykazovaly známky citové deprivace a psychické patologie. Tyto děti byly často nejisté, neklidné, emočně oploštělé, nedůvěřivé, úzkostné, neměly vyvinutý systém hodnot a obtížně navazovaly vztah s ostatními (Langmeier & Matějček, 1968).

Výsledkem úsilí o zlepšení neutěšené situace byl vznik zákona o rodině, zákon č. 94/1963 Sb., který zakotvil přednost výchovy v náhradní rodině před výchovou ústavní.⁴ V 70. letech pak zveřejnil Matějček spolu s Langmeierem výzkumy prokazující vliv ústavní výchovy na vznik deprivace u dětí. Následně byl v roce 1973 přijat zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči (Vránová, 2011), který umožnil svěřit dítě do pěstounské péče, jestliže nebylo možné zajistit řádnou výchovu dítěte především jeho osvojením a ústavní výchova se nejevila jako vhodnější (§ 1 zák. č. 50/1973 Sb.).

⁴ Zákon č. 64/1963 Sb., o rodině byl zrušen až 1. 1. 2014, kdy byl nahrazen současným občanským zákoníkem, zákonem č. 89/2012 Sb.

Do dnešní podoby se pěstounská péče formovala hlavně na základně novely ZSPOD z roku 1998 a novely z roku 2013, která zavedla do zákona nové instituty a upravila pěstounskou péči do současné podoby (Bubleová, 2018).

Novelou ZSPOD z roku 2013 bylo zavedeno rozšíření poskytování odborných služeb pro náhradní rodiny, podpora vzdělávání pro pěstouny a vytvoření standardů kvality poskytovaných služeb (Sobotková & Očenášková, 2013). Uzákonilo se, že pěstouni musí uzavírat Dohodu o výkonu pěstounské péče s orgány sociálně-právní ochrany dětí (nejčastěji s obecními úřady s rozšířenou působností, krajskými úřady nebo pověřenými osobami, mezi které spadají i doprovázející organizace) a za naplňování Dohody je poskytována pěstounům peněžní odměna (Bubleová, 2018). Pěstounům vznikly ze zákona nové povinnosti, jako je povinnost se kontinuálně vzdělávat v rozsahu 24 hodin ročně, spolupracovat s orgány sociálně-právní ochrany dětí a podílet se na naplňování Dohody o výkonu pěstounské péče. Pěstounům je od nabytí účinnosti novely zaručena pomoc se zajištěním krátkodobé osobní péče o dítě a právo na zajištění odborné pomoci (Sdružení pěstounských rodin, 2017). Každému dítěti je také vypracován individuální plán ochrany dítěte (Bubleová, 2014).

1.3 Pěstounská péče

Pěstounská péče je, jak bylo výše popsáno, jedna z forem náhradní rodinné péče poskytovaná státem dětem, které z nějakého důvodu žijí v rodinách, ve kterých je jejich vývoj, výchova nebo jejich tělesný, rozumový či duševní stav vážně ohrožen nebo narušen (Bubleová, 2014). Pěstounská péče je nařízena soudem tehdy, pokud ani jeden z rodičů nemůže o dítě osobně pečovat, a to na dobu, po kterou trvá překážka bránící rodičům v péči o dítě. To znamená, že takové dítě není právně volné a předpokládá se, že do pěstounské péče bude umístěno jen dočasně (Nožířová, 2012). Dítěti tak zůstává kontakt s rodiči a často i širší rodinou a pěstoun je ze zákona povinen podporovat styk s jeho blízkými osobami, pokud soud nestanoví jinak (Sdružení pěstounských rodin, 2017). Stát pěstounům na tuto činnost finančně přispívá dávkami pěstounské péče⁵ (Koluchová & Matějček, 2002; Středisko náhradní rodinné péče, 4. března 2021).

Na rozdíl od osvojení (adopce) mají biologičtí rodiče vůči dítěti svěřenému do pěstounské péče povinnosti a práva vyplývající z rodičovské odpovědnosti a mají právo rozhodovat o mimořádných záležitostech dítěte (složitější lékařské zákroky, cesty

⁵ Dávky pěstounské péče jakož i okruh osob, které mají na tyto dávky nárok, upravuje ZSPOD.

do zahraničí či volba vzdělání), pokud nebyli rodičovských práv zbaveni soudem (Středisko náhradní rodinné péče, 4. března 2021). Pěstounům plynou práva a povinnosti k dítěti, a to až do nabytí zletilosti dítěte, tj. dosažením 18 let věku, pokud není pěstounská péče realizována jen po nějakou konkrétní dobu či není ukončena z jiného důležitého důvodu, například po návrhu samotného pěstouna (Bubleová, 2014). Pokud nastane rozpor mezi rodičem a pěstounem ohledně nejlepšího zájmu dítěte, rozhodne o záležitosti soud.

Pěstounská péče má v současnosti dvě podoby, a to „klasickou“ pěstounskou péči (tzv. dlouhodobá pěstounská péče), která může být vykonávána v příbuzenské podobě (prarodiči či ostatními příbuznými) nebo nepříbuzenské podobě po dobu delší než 1 rok, a pěstounskou péči na přechodnou dobu (tzv. profesionální pěstounská péče), která byla zřízena v roce 2006 a dítě je v ní umístěné po dobu nejvýše 1 roku (Nožířová, 2012). Pěstounská péče má přednost před péčí ústavní a příbuzenská péče má přednost před nepříbuzenskou péčí (Bubleová, 2014; Středisko náhradní rodinné péče, 4. března 2021).

Pěstounská péče na přechodnou dobu vznikla již v roce 2006, větší pozornost na ni byla dána až novelou ZSPOD v roce 2013. Cílem tohoto institutu je poskytnout okamžitou pomoc dětem, které se náhle ocitly v situaci znemožňující setrvání v původní rodině. Jedná se tedy o institut krizový a dočasný (Pugnerová & Kvintová, 2016). Pěstounská péče na přechodnou dobu může trvat po dobu maximálně 12 měsíců. Soud každé tři měsíce přezkoumává, zda přetrvávají důvody, pro které bylo dítě umístěno do pěstounské péče (Konečná & Sudová, 2011).

Pokud dítě nemá žádného zákonného zástupce nebo zákonný zástupce má omezenou rodičovskou zodpovědnost, soud mu ustanoví poručníka. Poručník o dítě fyzicky nepečuje, ale pouze nahrazuje funkci zákonného zástupce a stará se o majetkové a osobní záležitosti dítěte (Bubleová, 2018). O své činnosti podává pravidelně soudu zprávu. Pěstouny i poručníkem se může stát jednotlivec i manželská dvojice.

Pěstounská péče vzniká rozhodnutím soudu. Při rozhodování by soud měl vždy přihlídnout primárně k zájmům dítěte, aby mělo možnost vyrůstat ve stabilním citovém prostředí nahrazující mu biologickou rodinu. Pokud je dítě schopno pro svůj rozumový vývoj vyjádřit svůj názor, měl by soud zvážit i jeho pohled a stanoviska. „Nejlepší zájem dítěte“ se stal vůdčím principem celé sociálně-právní ochrany dětí a prvořadým principem při rozhodování ve všech záležitostech týkajících se dítěte. Jeho mezinárodně-právní zakotvení najdeme ve článku 3 Úmluvy o právech dítěte ze dne 20. listopadu 1989, který

stanoví že: „*zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí...*“ Výklad tohoto pojmu a pochopení, co je pro dítě nejlepší, se však z pohledu odborníků z různých oblastí rozchází. Odlišný pohled na „nejlepší zájem dítěte“ poskytne právní zástupce, soudce, sociální pracovník, psycholog či mediátor, ač všichni budou mít stejný cíl, a to zajistit dítěti co nejlepší podmínky pro výchovu a jeho zdravý vývoj (Rogalewiczová & Cirbusová, 2015).

Ačkoli je pohledů na „nejlepší zájem dítěte“ nespočet, autorka této práce se přiklání k definici profesora Matějčka (1992), který tvrdil, že za zájem dítěte z hlediska psychologie je možno pokládat požadavek, aby byly v pravý čas a v dostupné míře uspokojovány všechny jeho potřeby, tedy nejen potřeby biologické, specifické vývojové potřeby, ale i jeho základní psychické potřeby. Vymezení základních psychických potřeb dětí podle Matějčka je věnována samostatná podkapitola 4.2.2.

1.4 Proces zprostředkování pěstounské péče

Pokud dítě nemůže vyrůstat ve své biologické rodině, je mu státem garantována potřebná ochrana a je mu vyhledáno vhodné náhradní rodinné prostředí, do kterého bude moci být umístěno. Zprostředkování pěstounské péče je proces, který spočívá v několika fázích, a to ve výběru fyzické osoby vhodné stát se pěstounem pro takové dítě, v zajištění odborné přípravy a v zajištění osobního seznámení s dítětem (Středisko náhradní rodinné péče, 4. března 2021).

Žádost o zprostředkování pěstounské péče může podat u obecního úřadu s rozšířenou působností podle místa svého trvalého pobytu osoba, která si přeje přijmout dítě do pěstounské péče a zároveň je občanem České republiky a na jejím území má trvalý pobyt. Postup žadatelů při uplatňování žádosti o svěřeni dítěte do pěstounské péče a postup OSPOD při vyhledávání vhodných pěstounů upravuje ZSPOD (Ministerstvo práce a sociálních věcí, nedat.).

Obecní úřad nejprve založí dítěti, které potřebuje zprostředkovat pěstounskou péči, spisovou dokumentaci. Spisová dokumentace obsahuje všechny důležité informace o dítěti, jeho zdravotním stavu, rodinných poměrech včetně individuálního plánu ochrany dítěte (IPOD). Kopie této dokumentace se posílá na krajský úřad, který vede jednak evidenci dětí a jednak žadatelů (Ministerstvo práce a sociálních věcí, nedat.). Do evidence je zařazen žadatel teprve tehdy, pokud projde odborným posouzením krajského úřadu. U žadatele je

posuzována zejména jeho osobnost, psychický a zdravotní stav, motivace k svěřeni dítěte do pěstounské péče a stabilita jeho vlastního rodinného prostředí. U dítěte se hodnotí úroveň jeho fyzického a duševního vývoje dítěte a vhodnost zařazení do NRP (Gabriel & Novák, 2008).

Jednou z podmínek pro zprostředkování pěstounské péče krajským úřadem je účast na přípravě k přijetí dítěte do rodiny v rozsahu nejméně 48 hodin. Krajský úřad také zajišťuje přípravu dětí žadatelů, která je přizpůsobená svou povahou přiměřeně k jejich věku a rozumové vyspělosti. Pro děti vedené v evidenci vyhledává krajský úřad vhodného pěstouna z evidence žadatelů (Ministerstvo práce a sociálních věcí, nedat). Jestliže se pro dítě najde vhodný pěstoun, je okamžitě o této skutečnosti písemně obeznámen a má právo seznámit se s dítětem a do 30 dnů podat žádost o svěřeni dítěte do pěstounské péče. O svěřeni do pěstounské péče rozhoduje soud, který si vyžádá před rozhodnutím stanovisko OSPOD (Bubleová, 2018).

2 DOPROVÁZEJÍCÍ ORGANIZACE A DOPROVÁZENÍ

2.1 Doprovázející organizace

Od počátku 90. let 20. století začaly na území ČR vznikat organizace zabývající se prací s náhradními rodinami. První ZSPOD z roku 1999 ukotvil základní právní rámec fungování těchto organizací, avšak nezajistil jim jakoukoli podporu ze strany státu. Zákon o sociálních službách z roku 2006 této situaci nepomohl. Pěstounské rodiny v ČR neměly k dispozici dostatek služeb a podpory, což se negativně odrazilo v častém selhávání výkonu pěstounské péče (Nadační fond J&T, 2015).

Ke změně došlo až přijetím novely zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, platné od 1. 1. 2013, která přinesla změny do systému náhradní rodinné péče tím, že zavedla nárok pěstounských rodin na odbornou pomoc ve formě tzv. doprovázení (Sobotková & Očenášková, 2013). K doprovázení musí být doprovázející organizace pověřeny k výkonu sociálně-právní ochrany dětí na základě rozhodnutí příslušného krajského úřadu.⁶

V současnosti působí na našem území několik desítek organizací, které jsou buď zřízeny pouze za účelem doprovázení, nebo vykonávají doprovázení jako jednu ze svých činností. Doprovázející organizace jsou na území ČR zřizovány v souladu s platnou legislativou jako spolky⁷, tj. zvláštní formy právnických osob. V názvech doprovázejících organizací se často objevuje jejich starší označení jako je příspěvková organizace (p.o.), obecně prospěšná společnost (o.p.s.), zapsaný ústav (z.ú.), občanské sdružení (o.s.) či zapsaný spolek (z.s). Jejich posláním je vykonávání veřejně prospěšné činnosti, zejména činnosti zaměřené na pomoc a podporu dětem vyrůstajícím mimo vlastní rodinu. Svým působením podporují zdravý vývoj dětí v náhradních rodinách a podílí se na celkovém rozvoji náhradní rodinné péče v ČR (Středisko náhradní rodinné péče, 2019).

⁶ Více informací k pověření osob výkonem sociálně-právní ochrany je dostupných na oficiálních webových stránkách MPSV <https://www.mpsv.cz/poverene-osoby>.

⁷ Spolky jsou upraveny v § 214 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Doprovázející organizace realizují své vlastní projekty zaměřené na rozvoj systému náhradní rodinné péče, poskytují pomoc a podporu dětem v náhradní rodinné péči. Dále se sami účastní konferencí, realizují semináře a setkání pro odborníky i laickou veřejnost na podporu šíření osvěty a informací ohledně systému a fungování náhradní rodinné péče (Středisko náhradní rodinné péče, 2019). Podílí se také na rozvoji spolupráce jednotlivých složek a institucí v oblasti náhradní rodinné péče. Zájemcům o náhradní rodinnou péči poskytují objektivní a komplexní informace. Žadatele připravují na přijetí dítěte do rodiny a následnou péči o ně. Pěstounským rodinám, které již mají dítě v péči, pomáhají rozvíjet rodičovské kompetence a tím předcházet selhání náhradní rodinné péče a rozvoji psychické či sociální patologie u svěřených dětí (tamtéž). Pro žadatele i děti v náhradní rodinné péči poskytují velké množství sociálních, psychologických a podpůrných služeb.⁸

2.2 Dohody o výkonu pěstounské péče

Základní obsah a náplň spolupráce mezi doprovázející organizací a pěstounskou rodinou by měl být stanoven v Dohodě o výkonu pěstounské péče, kterou pěstoun uzavírá s doprovázející organizací nebo OSPODem do 30 dnů po rozhodnutí soudu o svěřením dítěte do pěstounské péče⁹. Dohoda o výkonu pěstounské péče by měla upravovat základní rámec spolupráce a znění Dohody by se mělo odvíjet od individuálního plánu ochrany dítěte (Nadační fond J&T, 2015).

Dohoda o výkonu pěstounské péče se uzavírá do 1 měsíce po nabytí právní moci rozhodnutí soudu o svěřením dítěte do pěstounské péče. Dohodu musí také schválit městský úřad či magistrát podle místa trvalého bydliště pěstouna. Dohoda upravuje vzájemná práva a povinnosti pěstounů a doprovázející organizace, se kterou je dohoda uzavřena (Bubleová, 2018). Jedná se o minimální zákonný standard podpory a pomoci, kterou doprovázející organizace je povinna poskytovat. Pěstounům jsou zaručena podle § 47a ZSPOD tato práva:

- a) právo na poskytnutí trvalé nebo dočasné pomoci při zajištění osobní péče o svěřené dítě,

⁸ Více informací na webových stránkách doprovázejících organizací, např. na Středisku náhradní rodinné péče <https://www.nahradnirrodina.cz>.

⁹ Vymezení Dohod o výkonu pěstounské péče je stanoveno v § 47b a § 47c ZSPOD.

- b) právo na poskytnutí pomoci se zajištěním celodenní péče o svěřené dítě nebo děti, která je přiměřená věku dítěte, v rozsahu alespoň 14 kalendářních dnů v kalendářním roce, jestliže svěřené dítě dosáhlo alespoň věku 2 let,
- c) právo na zprostředkování psychologické, terapeutické nebo jiné odborné pomoci alespoň jednou za 6 měsíců,
- d) právo na zprostředkování nebo zajištění bezplatné možnosti zvyšovat si znalosti a dovednosti,
- e) právo na pomoc při plnění povinností při kontaktu s biologickými rodiči, včetně pomoci při zajištění místa pro uskutečňování styku oprávněných osob s dítětem a při zajištění asistence při tomto styku (Karlovarský kraj, 7. srpna 2019).

Zároveň ale pěstounům z Dohody vyplývají určité povinnosti, které musí plnit, mezi které patří:

- a) povinnost zvyšovat si znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě v rozsahu 24 hodin v době 12 kalendářních měsíců po sobě jdoucích,
- f) povinnost umožnit sledování naplňování Dohody o výkonu pěstounské péče a spolupracovat se zaměstnancem pověřeným sledovat vývoj dětí,
- g) v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči a umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, pokud soud rozhodnutím nestanoví jinak (Karlovarský kraj, 7. srpna 2019).

Dohoda o výkonu pěstounské péče má obsahovat podrobně specifikované cíle, které mají vést k co nejlepší péči pro ohrožené dítě. Klíčový pracovník doprovázející organizace se může dostat při výkonu své činnosti do kolize, jelikož má jednak pomáhat a podporovat pěstouny a jednak má současně jejich činnost kontrolovat a hodnotit. Z tohoto důvodu je důležité mít pečlivě vedenou spisovou dokumentaci, která zachycuje všechny změny a posuny v životě rodiny (Nadační fond J&T, 2015). Pro účely našeho výzkumu uvádíme pouze stručný výčet jednotlivých administrativních povinností a náležitostí k výkonu pěstounské péče a doprovázení.

Spisová dokumentace by měla obsahovat:

- a) Dohodu o výkonu pěstounské péče,
- b) Záznamy změn týkající se Dohody,
- c) Základní informace o dítěti,

- d) Kopii individuálního plánu ochrany dítěte,
- e) Plán průběhu pobytu dítěte v pěstounské péči,
- f) Osobní plán rozvoje pěstouna,
- g) Doklady o vzdělání pěstouna,
- h) Záznamy o návštěvách pěstounů,
- i) Záznamy supervizí v pěstounských rodinách,
- j) Stížnosti pěstouna,
- k) Kopie zpráv předávaných OSPODu,
- l) Účetní doklady související s čerpáním příspěvku na pěstounskou péči.

Spisová dokumentace má být přístupná pěstounům i dětem, kteří mají právo do spisové dokumentace nahlédnout a přidat záznam (Nadační fond J&T, 2015).

2.3 Klíčový pracovník a jeho role

V systému náhradní rodinné péče se objevila až právě s již zmiňovanou novelou ZSPOD v roce 2013 pozice klíčového pracovníka, jakožto podporovatele a facilitátora pro pěstounské rodiny. Pracovníci, kteří realizují službu doprovázení (tzv. klíčoví pracovníci), musí splňovat kvalifikační požadavky a odborné kompetence vyplývající ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a ze ZSPOD (Pazlarová, 2016).

Každá rodina má přiděleného svého doprovázejícího pracovníka, se kterým dojednává podobu spolupráce a uzavírá s ním Dohodu o výkonu pěstounské péče. Klíčový pracovník poskytuje rodině služby, které jsou vymezené v §47a ZSPOD, nebo zajišťuje a zprostředkovává jejich poskytování skrze třetí subjekty a úzce spolupracuje s pracovníkem OSPOD. Posláním klíčového pracovníka je obohacovat pěstouny o podněty, znalosti a schopnosti, jak mohou sami s dítětem lépe pracovat (Bicková, 2011). Klíčový pracovník je přidělován rodině podle pracovní vytíženosti, podle spádové oblasti v místě bydliště rodiny (dojezdová vzdálenost) či specifických odborných kompetencí pracovníka (Semerádová et al., 2013).

Doprovázející pracovník je v dlouhodobém a intenzivním kontaktu s rodinou (prostřednictvím osobních návštěv, telefonicky či formou virtuální komunikace) a stává se tak svým způsobem i jejím členem. Zná celou rodinnou historii všech jejích členů a dbá primárně na to, aby svým jednáním nepoškodil žádného člena rodiny. Svým působením vstupuje do přirozeného prostředí rodiny, vytváří si semiformální vztahy s jednotlivými

členy založené na vzájemné důvěře, otevřenosti, akceptaci a spolupráci (Pazlarová, 2016). Pracovník by měl vůči rodině vystupovat s respektem a pracovat pro její prospěch. Zároveň musí dodržovat profesní standardy a nepřekračovat své profesní kompetence. Měl by být diskrétní a spolehlivý (Semerádová et al., 2013).

Součástí role klíčového pracovníka je dbát na to, aby zájem dítěte byl vždy v popředí a aby pěstouni naplňovali Individuální plán ochrany dítěte (IPOD). Jestliže se zájmy pěstounů a dítěte dostanou do konfliktu, upozorní je klíčový pracovník na důsledky toho, pokud zájmy dítěte nebudou naplňovat. Pokud je zájem dítěte i nadále ohrožen a názor klíčového pracovníka a pěstounů je ve střetu, svolá klíčový pracovník případovou konferenci, která se bude zabývat otázkou, co je v nejlepším zájmu dítěte (Semerádová et al., 2013).

Pokud se mezi klíčovým pracovníkem a rodinou nevytvoří důvěra, mají obě strany možnost z tohoto vztahu vystoupit. Rodina má právo vystoupit kdykoli možnost požádat Doprovázející organizaci o změnu klíčového pracovníka a dle výše uvedených kritérií je jí přidělen nový pracovník. I doprovázející pracovník může spolupráci ukončit, pokud má k tomu opodstatněné důvody a změna je mu schválena supervizí (Semerádová et al., 2013).

2.3.1 Techniky používané klíčovým pracovníkem v rámci doprovázení

Interakčních technik, které může klíčový pracovník použít při prvních setkáních s rodinou, je celá řada. Jednotlivé techniky mají svá specifika a účely. V úvodních interakcích lze využít techniky k seznámení, sběru anamnestických údajů a k přispění navázání budoucí důvěry. V průběhu doprovázení pak klíčoví pracovníci jednotlivé techniky opakují dle potřeby nebo obměňují. Záleží zejména na zkušenostech a dovednostech pracovníka s danou technikou, individuálních charakteristikách a aktuálním naladění členů rodiny, případně i projevované snaze všech účastníků spolupracovat (Semerádová et al., 2013).

Techniky by měly primárně sloužit k seznámení pracovníka s danou rodinou, proniknutí do jejího fungování, zmapování rolí jednotlivých členů rodiny, poznání rodinné historie a jejího fungování v širším sociálním kontextu (tamtéž).

Existují techniky, které jsou zaměřeny primárně na rodiče a zmapování jejich situace, přání a potřeb, dále techniky zaměřené pouze na práci s dítětem a také techniky, které se dají použít pro rodiče i děti zároveň.

2.3.2 Techniky používané ke zmapování situace v rodině

Ekomapa je technika, která je určena jak pro rodiče, tak i děti. Slouží ke zmapování sociálního okolí rodiny. Je vhodné ji využít v případě, když se rodina ocitne v zátěžové situaci s cílem, aby si rodina uvědomila, o koho ze svého okolí se může opřít a kdo je pro ně spíše další zátěží. U dětí se používá ke zjištění, ke komu má dítě vytvořeno nejhlubší pouto, koho z rodiny vnímá jako autoritu a koho považuje za důležitého v rámci svého okolí. Rodinný příslušník, který pracuje s ekomapou, nakreslí do kruhu sebe nebo svoji rodinu a okolo zakresluje další osoby, které propojuje různými druhy čar podle typu spojení (silné, slabé, napjaté) s touto osobou (Semerádová et al., 2013). Je možné přidat i šipky k čárám znázorňující odkud kam vedou „energetické“ zdroje.

Rodokmen je technika, která se používá k získání informací o rodinné historii a o fungování rodiny a jejích jednotlivých členů. Její využití je na místě, když do rodiny přibudou další členové. Zejména pokud do rodiny, ve které jsou vlastní děti pěstounů či mají více dětí v pěstounské péči, přichází další dítě, je potřeba pomoci jednotlivým členům rodiny uvědomit si, jaké má místo v rodině a kde má kdo kořeny. Pro lepší přehlednost je praktičtější udělat jej graficky, aby se dítě mohlo lépe orientovat ve vazbách mezi členy rodiny. Rovněž je možné jej použít jak pro rodinu biologickou, tak i náhradní (Semerádová et al., 2013).

Pro seznámení se s rodinou je možné použít i různé projektivní techniky. Projektivní techniky využívají principu projekce¹⁰ a kladou nemalé nároky na zkušenosti a intuici examinátora. Výhodou těchto metod je, že testovaná osoba neví, že je testována, a nedochází tak ke zkreslení. V případě, že daná osoba o testování ví, je jí skryt záměr testování a jaké dovednosti testuje. Na rozdíl od psychodiagnostických metod, které slouží k diagnostice psychiky jedince, se v doprovázení prvky projektivních technik používají jako podpůrné metody k propojení všech členů rodiny. Jako nástroje využívají projektivní techniky hru, kreslení, skládání dílků, kreativní tvoření, hraní scének, které jsou zvlášť pro děti vítanou aktivitou, a tak nebývá pro zkušeného examinátora problém zapojit dítě do hry a získat z pozorování mnoho cenných informací (Děti patří domů, z.s., 30. června 2019). Nevýhodou této metody je, že může dojít k mylné interpretaci. Examinátor musí brát zřetel na to, že dítě se teprve vyvíjí a osobnost ještě není stabilní (Svoboda, Humpolíček, & Šnorek, 2013). Proto klíčovou fází u vyhodnocování projektivních technik je většinou

¹⁰ Projekce je chápána jednak jako obranný mechanismus a jednak jako „obecný psychický proces, který vede k přenášení různých subjektivních obsahů i dějů na objekty vnějšího světa“ (Plháková, 2003, s. 155).

rozhovor, který následuje po proběhlé projektivní technice (tzv. inquiry) (tamtéž). Je nutno podotknout, že projektivní techniky/metody by měl administrovat a vyhodnocovat psycholog, který prošel jednotlivými kurzy k administraci zmíněných technik a metod.

Velmi zásadní pomůckou pro práci s dítětem je kniha života vypovídající o životním příběhu dítěte. Jedná se o shromáždění veškerých dostupných informací o původní rodině, které pomáhají pěstounské rodině při práci s minulostí dítěte, při formování identity dítěte, a pomáhá dítěti ujasnit si, odkud pochází (Praktický průvodce doprovázením pěstounské péče, 2015).

Často využívanou metodou v rámci doprovázení jsou (zvláště u předškolních a mladších školních dětí) techniky zaměřené na kreslení na téma rodiny jako je „Náš svět“, „Naše rodina“, „Oblíbená činnost naší rodiny“. Z nich se dá rozpoznat, jaké jsou vztahy mezi členy rodiny, jak se dítě v rodině cítí a jaká je celková atmosféra v rodině. Populární technikou je „kreslení začarované rodiny“, v níž děti kreslí jednotlivé členy rodiny jako zvířata, která podle nich představují (Semerádová et al., 2013).

Cenným zdrojem informací o rodině je pozorování. Při schůzkách v rodině pozoruje pracovník celkové klima rodiny, způsob komunikace mezi jejími členy, reakce dětí na rodiče a rodičů na děti. Svá pozorování reflektuje a slouží mu jako podklad pro další práci s rodinou. Nejdůležitější je však vždy názor a přání dítěte, proto pro vyhodnocení situace dítěte a tvorbu IDOD klíčový pracovník zjišťuje co nejvíce informací od samotného dítěte ve formě rozhovoru. Otázky, které pracovník klade, musí být přizpůsobeny věku a rozumovému vývoji dítěte. Podle věku dítěte a ochoty spolupráce pracovník klade otevřené otázky a dítě povzbuzuje, aby spontánně vyprávělo o své rodině (Semerádová et al., 2013). Pracovník by se měl v průběhu rozhovoru vyvarovat některým nepříznivým typům otázek, převážně sugestivním nebo nesprávně načasovaným (Procházka et. al, 2014).

Pro získání většího množství dat se používají dotazníky složené z nedokončených vět, které dítě má volně dokončit. Dotazník by měl začínat nejprve jednoduššími větami a postupně nabývat na obtížnosti. Zásadní je také začít pozitivními či neutrálními okruhy, postupně můžou přijít nepříjemná témata a závěr by měl opět být pozitivní.

Terénní práce s rodinou probíhají formou návštěv klíčového pracovníka v domácnosti rodiny. Výhodou je možnost pozorovat jednotlivé členy domácnosti v jejich přirozeném prostředí a pozorovat interakce mezi jednotlivými členy. Návštěvy jsou

převážně dopředu domluvené, aby byly obě strany k setkání připravené. Terénní práce také zahrnují pomoc rodině při vyřizování náležitostí s jinými subjekty, například úřady (Pokorná, 2012).

Klíčový pracovník si všechny získané údaje a materiály z návštěv rodiny uchovává ve spisové dokumentaci. Detailní vedení spisové dokumentace je jedním z hlavních úkolů doprovázející organizace, respektive klíčového pracovníka, který rodinu doprovází. O všech návštěvách v rodině musí pořídit zápis, který je součástí dokumentace. Komparací a vyhodnocováním změn v rodině pak může efektivně hodnotit realizaci a naplňování Dohody o výkonu pěstounské péče a IPOD (Semerádová et al., 2013).

3 SLUŽBY NABÍZENÉ DOPROVÁZEJÍCÍMI ORGANIZACEMI

Doprovázející organizace nabízí pěstounským rodinám celou řadu služeb, které pěstouni mohou využívat. Služby můžeme dělit do několika kategorií:

- a) služby před přijetím dítěte do rodiny,
- b) služby během přijetí a těsně po přijetí dítěte do rodiny,
- c) služby během náhradní rodinné péče,
- d) služby během odchodu dítěte z náhradní výchovy,
- e) služby pro biologické rodiny v náhradní rodinné péči,
- f) služby pro děti v náhradní rodinné péči.

To, jaké služby organizace nabízí, záleží na finančních možnostech a personálním zázemí doprovázející organizace. Organizace nabízí pěstounům uzavírání Dohod o výkonu pěstounské péče, doprovázení, zprostředkování a uskutečnění asistovaných kontaktů, podporu rodinám, odbornou pomoc a poradenství, vzdělávání a další podpůrné služby. Typy služeb poskytované pěstounům bývají rámcově uvedeny v Dohodě o výkonu pěstounské péče a tato nabídka by měla být pro všechny pěstounské rodiny v rámci organizace stejná. Některé doprovázející organizace poskytují i další služby nad rámec ZSPOD, ve kterém jsou vymezeny (Pazlarová, 2016).

Služby jsou poskytovány jak pěstounským rodinám, tak budoucím zájemcům o pěstounskou péči, u nichž služby zahrnují odborné psychologické posouzení žadatelů a jejich odbornou přípravu, která činí minimálně 48 hodin (Bubleová, 2018). Zmíněné služby probíhají jak před přijetím dítěte, tak během náhradní rodinné péče, ale i po ukončení rodinné péče (psychologické služby náhradním rodičům po odchodu dítěte z rodiny). Jednotlivé služby v průběhu pěstounské péče jsou blíže popsány v následujících podkapitolách.

3.1 Služby poskytované během náhradní rodinné péče

Základním principem při práci s klienty v oblasti poskytování sociálních služeb je dbát na individuální přístup ke každému klientovi s ohledem na naplňování jeho specifických potřeb (Vávrová, 2012). Na stejném principu funguje i poskytování služeb v oblasti doprovázení při výkonu pěstounské péče.

Při vstupním setkání pěstounské rodiny a pracovníkem doprovázející organizace jsou rodiny seznámeny se všemi nabízenými službami, které daná organizace poskytuje. Následně jsou jim doporučeny aktivity a služby vhodné právě pro ně. Rodina má pak prostor rozhodnout se, jaké aktivity chce využívat, a ty se zaznamenají do individuálního plánu, který je neustále upravován a aktualizován dle potřeb klienta (Pokorná, 2012). Individuální plán musí být natolik konkrétní, aby bylo možné kontrolovat jeho naplňování.

3.1.1 Doprovázení

Být pěstounem je natolik nelehký úkol, se kterým se pojí řada složitých otázek, komplikací a rozhodnutí, že není možné nechat veškerou zodpovědnost za dítě pouze na pěstounech. Na podporu pěstounských rodičů v průběhu celé pěstounské péče vznikly doprovázející organizace, které mají rodiče i dítě provázet celým tímto složitým procesem, pomáhat s řešením různých otázek a nesnází, které se vyskytnou. Cílem je podporovat pěstouny v jejich činnosti a zajistit tak úspěšný průběh pěstounské péče (Karlovarský kraj, 7. srpna 2019).

Doprovázení je služba, která je určena pro všechny členy náhradní rodiny, to znamená, že je poskytovaná náhradním rodičům (pěstounům), ale i dětem umístěným do pěstounské péče. Dále se s různými specifiky poskytuje doprovázení také opatrovníkům, osvojitelským rodinám, jelikož se setkávají s obdobnými problémy jakožto pěstounské rodiny. Službu doprovázení mohou využít také zájemci o náhradní rodinnou péči, kteří si prostřednictvím služeb organizace mohou ujasnit svoji motivaci stát se náhradními rodiči a získat potřebné informace (Semerádová, Černá & Zachařová, 2013).

Hlavním úkolem doprovázení je intenzivní podpora pěstounských rodin, zprostředkovávání odborných služeb a poradenství a podporování kontaktu dítěte s jeho biologickou rodinou. Doprovázení je komplexní a řízený proces vedoucí k pomoci pěstounům naplňovat základní psychické potřeby dítěte, vzdělávat je v aspektech pěstounství, poskytovat jim podporu a pomoc. Slouží také jako preventivní kontrola, aby

se předešlo neúspěšné pěstounské péči, která by mohla svěřené dítě ještě více poškodit. Odborná pomoc a intenzivní podpora je klíčová pro každodenní zvládnání výkonu pěstounské péče (Nadační fond J&T, 2015).

Doprovázení v sobě zahrnuje 3 hlavní prvky: a) podporu, b) kontrolu a c) vzdělávání při výkonu náhradní rodinné péče (Semerádová et al., 2013). Nejdůležitějším z prvků doprovázení je podpora, která se týká jak pěstounů, tak dítěte a rodiny jako celku. Klíčový pracovník by měl být s rodinou v pravidelném osobním kontaktu, optimálně by setkání mělo proběhnout 1x za měsíc. Pracovník reflektuje průběh výkonu pěstounské péče, výchovu a rozvoj dítěte, pomáhá rozvíjet kompetence pěstounů a pomáhá řešit jak aktuální obtíže, tak i dlouhodobá témata. U dítěte zjišťuje klíčový pracovník jeho spokojenost, názor, naplnění jeho potřeb a podporuje ho ve vyjadřování všech myšlenek, přání a nejistot (Semerádová et al., 2013).

Klíčový pracovník také kontroluje, zda pěstouni plní tzv. Individuální plán ochrany dítěte (IPOD). Zaměřuje se na to, zda dítě má naplněny všechny potřeby a zda rodina plní cíle spolupráce, které byly stanoveny. Podle potřeb rodiny je sestavován vzdělávací plán. Minimálně jednou za půl roku vypracovává zprávu o průběhu výkonu pěstounské péče, kterou předá na OSPOD (Děti patří domů, z.s., 30. června 2019).

Doprovázení pěstounských rodin je realizováno na několika úrovních. Největší podpora a pomoc by však měly přicházet od klíčového pracovníka (Košelková, 2016).

3.1.2 Poradenství

Základ služeb tvoří poradenská činnost. Poradenství klienti vyhledávají před samotným započítím pěstounské péče, ale i kdykoli v průběhu celého procesu pěstounské péče (Pokorná, 2012). Poradenská činnost má mnoho podob a přizpůsobuje se tomu, komu je poskytována. Jiný charakter má pro náhradní rodiče, jejich rodinné příslušníky, pro zájemce o náhradní rodinnou péči, jinou pro dítě přicházející či setrvávající v náhradní rodinné péči a dítě, které prošlo NRP (tamtéž). Dále rozlišujeme, o jaký typ poradenství se jedná. Klienti mohou využívat poradenství sociálně-právní zaměřené například na proces zprostředkování náhradní rodinné péče či výchovné zaměřené na specifika výchovy. Dle charakteru poradenství může být rozlišováno na preventivní či zaměřené už na konkrétní problém (tamtéž).

Poradenství zahrnuje komplex služeb, jehož cílem je poskytovat potřebným informace o jejich právech, povinnostech a zájmech a hledat různé způsoby jejich řešení a ty nejvhodnější z nich realizovat (Koluchová & Matějček, 2002). Doprovázející organizace poskytují výchovnou a poradenskou činnost pečující osobě při výkonu pěstounské péče zahrnující psychologické a terapeutické služby, služby mediátora a facilitátora a služby odborného sociálního poradenství. Nabízeny jsou služby právní, školské a vzdělávací (poskytují pomoc při komunikaci se školou, úřady a jinými institucemi), profesní či finanční. Poskytování odborného poradenství se tak může týkat osobního života pěstounů, rodinných vztahů či výchovných problémů (Koluchová & Matějček, 2002).

Poradenství probíhá nejčastěji osobní formou, kdy je uplatňován osobní přístup s klienty. Poradenství může být jednorázové, kdy je klient odkázán na jiné odborné pracoviště či dlouhodobé, kdy se pracuje dlouhodobě a kontinuálně na nějakém tématu (Pokorná, 2012).

3.1.3 Vzdělávání

Pěstouni v rámci své přípravy na výkon pěstounské péče zpravidla získali určité znalosti a dovednosti, ty je však třeba během pěstounství dále rozvíjet. Klíčový pracovník vede pěstouny k tomu, aby se dále vzdělávali a posilovali své rodičovské kompetence. Vybírá s nimi témata, kterými by se měli hlouběji zabývat, a mapuje oblasti, v jakých potřebují další vzdělávání. Až s příchodem dítěte do rodiny si pěstouni uvědomí, jaké další schopnosti a znalosti potřebují k výkonu pěstounské péče (Semerádová et al., 2013). Vypracovává společně s nimi vzdělávací plán, v němž je stanoveno, jakým způsobem naplní zákonem stanovenou povinnost se vzdělávat. Pracovník v tomto využívá dostupnou nabídku vzdělávacích aktivit v oblasti péče o ohrožené dítě, dále přináší do organizace zakázky pěstounů na vzdělávání a iniciuje realizaci vzdělávacích seminářů či přednášek přímo v organizaci (Děti patří domů, z.s., 30. června 2019).

Doprovázející organizace pořádají pro své klienty vzdělávací programy formou přednášek, seminářů a jednodenních či vícedenních kurzů vedených odborníky z různých odvětví zaměřených na řešení problémů souvisejících s péčí o dítě a jeho výchovou pro pěstouny (tamtéž). Zároveň připravují přednášky a konference na aktuální témata pro odborníky ze sociální sféry, kterým nabízí i supervizi. Některé doprovázející organizace nabízí možnost doporučení a zapůjčení odborné literatury či vydávají vlastní metodiky a průvodce pro pěstouny při výkonu náhradní rodinné péče. Zprostředkovávají vzdělávání

pěstounů v rozsahu zákonných 24 hodin ročně (Nadační fond J&T, 2015). Většina doprovázejících organizací poskytuje své služby bezplatně, některé nadstandardní služby mohou být poskytovány za úplatu.

3.1.4 Pobytové akce a respitní služby

Jednou z nejefektivnějších forem práce s náhradními rodinami, která umožňuje sledování rodin v běžných životních situacích a vzájemných interakcích, je pořádání pobytových akcí. Některé doprovázející organizace tak nabízí svým klientům víkendové a týdenní setkávací či respitní pobyty či tematicky zaměřené víkendy a akce za účelem setkávání náhradních rodin a předávání si svých zkušeností (např. víkend finanční gramotnosti). Pro děti a mládež z náhradní rodinné péče mohou být organizovány výlety či tábory (Koluchová & Matějček, 2002). V průběhu pobytů je k dispozici účastníkům nejméně jeden psycholog, který organizuje přednášky a dále poskytuje i individuální konzultace. Velmi žádané jsou přednášky tematicky zaměřené na biologické a psychologické rodičovství, psychickou deprivaci, identitu přijímajícího rodiče, poruchy psychického vývoje a chování dětí, speciální školství a poradenství (tamtéž).

V nabídce podpůrných služeb mohou mít doprovázející organizace i odlehčovací služby (respitní péče) pro pěstouny, aby si mohli odpočinout a nabrat síly. Ze zákona mají pěstouni nárok na respitní péči každý rok v délce 14 dní (dovolená), která musí být poskytována v souladu s potřebami a zájmy svěřených dětí. Odlehčovací služby může pěstoun využít při krátkodobé péči o dítě (například ve formě pomoci při vypracování domácích úkolů, doučování, doprovodu dítěte na zájmový kroužek), při zařizování nezbytných záležitostí rodiny, při pracovní neschopnosti, narození vlastního dítěte nebo ošetřování blízké osoby (Semerádová et al., 2013). Jednou z forem respitní péče je osobní asistence zaměřená na pomoc pěstounským rodinám s dětmi se zdravotním postižením či handicapem formou péče o tyto děti. Službu mohou využívat pro děti s tělesným, mentálním či kombinovaným postižením (Valenta, 2014).

Skupinové aktivity umožňují „*klientům poznat lidi v podobné životní situaci, navázat s nimi kontakt a sdílet zkušenosti*“ (Pokorná, 2012, s. 19). Skupinové aktivity se uskutečňují v klubech, které představují bezpečný prostor pro pravidelné setkávání náhradních rodičů, dětí, ale i zájemců o náhradní rodinnou péči a případně i dalších osob. Dále doprovázející organizace mohou vytvářet setkání či skupiny určené jen pro konkrétní zájemce, kteří využívají dynamiku skupiny a témata jednotlivých setkání přinášejí sami

účastníci skupiny. Doprovázející organizace nabízí náhradním rodinám i různé tematické semináře zaměřené na různou problematiku náhradní rodinné péče, aktuální problémy a otázky (tamtéž).

3.1.5 Psychologické služby

Další službou, které některé doprovázející organizace poskytují, je tzv. „psychologické doprovázení“. Pouze některé doprovázející organizace mají k dispozici pro pěstounské rodiny svého psychologa působícího v organizaci na plný či částečný úvazek či externě spolupracují s psychologem či psychoterapeutem, který má zkušenosti s dětmi v NRP.

Psychologické služby jsou poskytovány jak pěstounům, tak i dětem a mohou mít formu psychologických konzultací, skupinových či individuálních terapeutických sezení s ostatními rodinami, či telefonické krizové intervence. Podle potřeb mohou být zaměřeny k posílení kompetencí pěstounů v jejich rolích, harmonického rozvoje dítěte, podpory při budování a rozvíjení vztahů dítěte s jeho biologickou rodinou apod. (Pugnerová & Kvintová, 2016).

Na základě psychologického vyšetření může psycholog pomoci rodině odhalit příčiny nestandardního chování dítěte, zejména se zaměřuje na posouzení vývojové úrovně dětí, posuzování citových vazeb dítěte k pěstounům, řeší problémy ve vztazích mezi členy rodiny. Zkušený psycholog může odhalit, zda je příčina způsobená prenatálním, perinatálním či postnatálním vývojem či se může jednat o známky deprivace (Říčan & Krejčířová, 2006).

V případě potřeby dalšího detailního vyšetření a psychodiagnostiky je dítě doporučováno k jinému odborníkovi (např. klinickému psychologovi, dětskému psychiatrovi či do pedagogicko-psychologické poradny) v rámci multidisciplinárního přístupu, který určí příčinu a následný postup. Psycholog také úzce spolupracuje s klíčovými pracovníky, kteří ho mohou upozornit na rodinu, kde je nutné preventivně zasáhnout a využít intervenci psychologa.

4 PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY PĚSTOUNSKÉ PÉČE

Oblast náhradního rodičovství je natolik citlivé téma zahrnující v sobě velké množství psychologických aspektů, že není možné vystihnout a popsat všechny, se kterými se pěstouni a děti mohou setkat. Každá rodina je individuální, má své zkušenosti, minulost a schopnosti, stejně jako dítě, které do takové rodiny přichází, má vždy své individuální charakteristiky a specifické potřeby. Rodina, která má v pěstounské péči i více dětí, se tak u každého dítěte setkává s různými otázkami a situacemi, na které hledá s pomocí odborných pracovníků a podpory z oblasti náhradní rodinné péče odpovědi.

Tato kapitola je zaměřena na jednotlivé psychologické aspekty, se kterými se nejčastěji mohou psychologové v rámci svého působení v doprovázející organizaci setkat. Kapitola byla pro lepší přehlednost rozdělena na psychologické aspekty pěstounské péče z hlediska pěstounů, v níž jsou popsány nejčastější psychologické aspekty a potřeby pěstounů a potřeby dětí v pěstounské péči.

4.1 Psychologické aspekty z pohledu pěstounů

Děti, které se nachází v pěstounské péči, se setkaly v domácím prostředí s mnohými traumaty. Bývají často citově deprivované, těžce výchovně zvladatelné, mohou mít i různé zdravotní obtíže. Dítě může mít především narušený pocit důvěry a bezpečí, neadekvátní reakce a špatně naučené vzorce chování a projevy (Langmeier & Matějček, 2011). Do pěstounské péče přichází děti z různých etnických menšin, různě staré, s rozmanitým životním příběhem (Matějček, 1999). Péče o tyto děti často vyžaduje větší odbornost a znalosti než o vlastní biologické děti. Z tohoto důvodu musí mít osoba ji vykonávající absolvované potřebné kurzy a vzdělávání, pomocí nichž si neustále rozšiřuje a navyšuje svoji výchovnou kompetenci (Bubleová, 2014).

U dětí v pěstounské péči často zůstává spojení s jejich biologickou rodinou a příbuznými (Bubleová, 2018). Někteří biologičtí rodiče mají zachovanou rodičovskou

odpovědnost k dítěti a pěstouni musí v závažných rozhodnutích týkajících se dítěte mít jejich souhlas. Soud může rodičovskou odpovědnost omezit (pokud ji rodič nevykonává řádně) nebo ji úplně zbavit (pokud její výkon zneužívá, zanedbává nebo proti dítěti spáchá trestný čin) (Koluchová & Matějček, 2002). Na pěstouny tyto situace kladou vysoké nároky na jejich schopnost psychické resilience, a proto je nutné zajistit nejen pro svěřené děti, ale právě i pro pěstouny služby psychologické podpory a pomoci (Děti patří domů, z.s., 30. června 2019).

Pěstouni mají také povinnost zprostředkovávat kontakt dítěte s jejich biologickou rodinou úzkou (rodiče, sourozenci) i širokou (prarodiče, tety, strýcové) a připravovat dítě na něj. Pěstouni by neměli odpírat kontakt dítěte se svou biologickou rodinou, pokud k tomu nejsou vážné důvody (Collings, Wright, Spencer, & Luu, 2020). Zprostředkovávání kontaktů s rodinou může v dětech vyvolávat otázky, na které chtějí znát odpovědi (Bubleová, 2014). Pěstouni jsou z těchto důvodů nuceni si osvojit znalosti efektivního zvládnání mezilidských konfliktů a co nejvíce podporovat své komunikační dovednosti, ať už směrem ke svěřenému dítěti, tak k biologickým rodičům dítěte (Dobrý pěstoun: náhradní rodinná péče v ČR, 2018).

Pěstouni čelí v průběhu výkonu pěstounské péče různým otázkám dětí na své biologické rodiče. Děti v pěstounské péči si někdy nesou pouze mlhavé vzpomínky na biologické rodiče a rané dětství a mohou tak mít o svých rodičích zkreslenou až nereálnou představu. Pěstouni by měli jednat vždy v nejlepším zájmu dítěte a odpovídat na otázky otevřeně a přiměřeně k věku dítěte (Koluchová & Matějček, 2002). Pěstouni by měli citlivě a pravdivě dítěti vysvětlit chování jeho rodičů a důvody nezajištění primární péče.

Další otázkou, se kterou se pěstounské rodiny setkávají, jsou obavy z proměn vztahů mezi jednotlivými členy v pěstounské rodině po příchodu dítěte. Příchod dítěte do rodiny znamená proměnu rytmu a chodu domácnosti pro všechny jeho členy (Indráková, 2015). Pokud rodina vlastní děti nemá nebo jsou již odrostlé, je sžívání se jednodušší, než pokud jsou v rodině vlastní děti podobně staré jako pěstounské děti (Koluchová & Matějček, 2002). Pěstouni po příchodu dítěte do rodiny musí vytvořit stabilní prostředí a prostor, ve kterém by každý měl mít jasně určenou svoji roli a vymezenou pozici, aby nedocházelo ke střetům mezi sourozenci a narušení rodinného systému (Sobotková, 2003).

Pěstounská péče je pojímána jako dočasná forma péče, kdy se o dítě nemohou postarat jeho vlastní rodiče. Na základě přijetí dítěte do pěstounské péče tak vzniká mezi pěstouny a dítětem vztah, který může trvat různě dlouhou dobu. Pěstounská péče může být krátkodobá, střednědobá i dlouhodobá trvající řadu let. Pěstounská péče může být ukončena dovršením dospělosti u dítěte nebo navrácením dítěte do jeho biologické rodiny nebo k blízkým příbuzným. Pěstouni se po odchodu dítěte z rodiny musí vypořádat s převládajícími pocity smutku a samoty (Bubleová, 2018).

4.2 Potřeby dětí v pěstounské péči

Většina dětí přichází do pěstounských rodin se „šrámy na duši.“ Opuštění svými rodiči hned na počátku života, s traumatickou zkušeností, poznamenané špatným zacházením či odmítáním ze strany rodičů a blízké rodiny. Do pěstounských rodin se převážně dostávají děti se znaky psychické deprivace a s určitými poruchami připoutání (tzv. attachmentu). Je nelehkým úkolem pěstounů dokázat si najít cestu k dítěti hluboce poznamenanému od raného dětství a vytvořit si s ním zdravý vazebný vztah, neboť musí nejprve u dítěte podporovat tvorbu adekvátních předpokladů pro příznivé vztahové vazby (Cairns, 2013; Pöthe, 2020).

4.2.1 Základní potřeby dětí

Naplňování základních lidských potřeb je nezbytnou součástí života každého lidského jedince. Významnou roli hraje v období zrání a psychosociálního vývoje. Základní potřeby jedince a jejich uspokojování je závislé na jeho věku, pohlaví, zdraví a prostředí, ve kterém vyrůstá. Základní potřeby dětí lze členit do tří hlavních skupin, které jsou mezi sebou provázány a vzájemně se podmiňují (Pugnerová & Kvintová, 2016). Jedná se o potřeby elementární biologické, psychické a sociální (White, 2005). Všechny potřeby jsou v jejich naplňování stejně důležité. Biologické a sociální potřeby jsou rozepsány v dalších odstavcích, psychickým potřebám pro jejich důležitost je věnována vlastní podkapitola. K této triádě základních potřeb se někdy přidávají i potřeby vývojové spjaté s konkrétním vývojovým obdobím dítěte. U dětí se specifickými potřebami se vždy přidávají i potřeby specifické vycházející z individuálního charakteru daného postižení či znevýhodnění (Valenta, 2014).

Mezi biologické potřeby patří schopnost pečujících osob zajistit dítěti odpovídající výživu, co se týče kvality i kvantity, zajistit mu uspokojování hygienických požadavků

jako je teplé, čisté, světlé prostředí a zařídit mu místo, kde by se dítě cítilo v bezpečí. Dítě potřebuje dostatek stimulujících podnětů a prostor pro samostatný pohybový rozvoj, aby se správně mohla vyvíjet jeho centrální nervová soustava a dítě fyziologicky dobře prospívalo. Pečující osoba by mu měla taktéž zajistit dostatečnou obranyschopnost a zajistit mu preventivní péči (Thorová, 2015).

Sociální potřeby souvisí s potřebou vytváření a udržování si sociálních kontaktů a vazeb. Člověk je tvor společenský a prostřednictvím svého okolí si vytváří své sebepojetí. Mezi sociální potřeby patří potřeba lásky a bezpečí, potřeba přijetí dítěte, identifikace a rozvinutí všech jeho sil a schopností. Nezbytnou podmínkou pro adekvátní sociální rozvoj je i komunikační schopnost a uspokojování potřeby interakce s ostatními lidskými bytostmi (Kejklíčková, 2016).

Popisu a rozdělení základních potřeb se věnuje více autorů, jejichž pojetí se často vzájemně prolíná. Potřeby podle White (2005) se prolínají s koncepcí Matějčka a Langmeiera (1968), Matějček vycházel z členění potřeb podle Ardreyho, který dělil základní psychické potřeby do 3 kategorií, a to na potřebu stimulace, bezpečnosti a identity (Matějček, 1992). Erik H. Erikson stejně jako Matějček rozdělil potřeby podle vývojového období dítěte. Vytvořil teorii označovanou jako „Teorie Osmi věků života“, která popisuje osm fází psychosociálního vývoje, kterými si během života prochází každý člověk. „*Jedinec si musí na každém stupni vývoje řešit určitý psychosociální konflikt*“ (Šimíčková-Čížková, 2010, s. 31). Úspěšné zvládnutí konfliktu v dané fázi je podmínkou toho, aby i následující životní fáze mohla být dobře zvládnuta (Thorová, 2015). Pokud se jedinci nepodaří tento konflikt zdárně zvládnout, je jeho psychosociální vývoj narušen či zpomalen (Šimíčková-Čížková, 2010). Univerzalitu lidských potřeb bez ohledu na věk a vývojové stádium se podařilo vystihnout americkému psychologovi Abrahamu Maslowovi, který vytvořil tzv. Maslowovu pyramidu lidských potřeb (Thorová, 2015).

Pro účely této práce bylo využito tradičního rozdělení potřeb dle profesora Matějčka, které je stále aktuální, často citované a uznávané.

4.2.2 Základní psychické potřeby dětí

V 60. letech 20. století výše zmiňovaný přední český psycholog profesor Zdeněk Matějček začal prostřednictvím svých výzkumů na dětech poukazovat na skutečnost, že děti, které nevyrůstají v rodinách a trpí nedostatkem citového pouta, mají větší tendence k psychickým poruchám a vážnému narušení citového a rozumového vývoje (Matějček,

1994). Podle Matějčka a Langmeiera (Koluchová & Matějček, 2002, s. 84) je psychická deprivace „stav, který vzniká, jestliže člověk nemá uspokojovány základní psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu.“

Matějček na základě svých poznatků při práci s deprivovanými dětmi vytvořil hierarchii pěti základních psychických potřeb, jejichž naplňování se uskutečňuje v rodině jakožto primární sociální skupině. Kvantita i specifika potřeb dítěte se výrazně proměňují s věkem. Zatímco novorozenec je plně odkázán na plnou péči a stimulaci od primárního pečovatele a své potřeby vyjadřuje převážně neverbální formou - nejčastěji křikem, úsměvem či broukáním (Červenková, 2019), dítě mladšího školního věku je v mnoha oblastech samostatné a potřebuje více podpory k poznávání okolního světa, své pocity, přání a myšlenky umí sdělit převážně verbální formou (Matějček, 1994).

Základní psychické potřeby se nevztahují pouze k dětskému věku. Musí být uspokojovány kontinuálně v průběhu celého lidského života, a to od narození až do smrti. Děti vyžadují plné uspokojení všech psychických potřeb, pokud nemá dojít k narušení jejich celkového psychického vývoje. Čím mladší dítě, tím větší závažnost nesaturované potřeby představují. Dostatečné uspokojování potřeb dítěte patří k nejdůležitějším požadavkům péče o dítě (Thorová, 2015).

Potřeba stimulace je první ze základních psychických potřeb dětí. Pro optimální vývoj musí mít dítě pravidelné, dostatečné množství přiměřených podnětů a stimulů adekvátních k jeho věku. Prostřednictvím nich dítě zkoumá svět, zkouší své schopnosti a objevuje nové věci. Klíčovými podmínkami je mu zprostředkovat nové podněty v logickém sledu, poskytnout dítěti možnost zapojit při hraní a manipulaci co nejvíce smyslů najednou a prostřednictvím sdílené pozornosti s dospělou osobou mu vysvětlit a popsat příslušné vztahy mezi podněty (Červenková, 2019). Pokud jsou tyto aspekty dodržovány, můžeme hovořit i o naplnění další podstatné psychické potřeby dítěte, a to potřeby smysluplného světa (Matějček, 1994). Prostřednictvím setkání se s různorodými podněty si dítě vytváří vlastní zkušenosti a svůj obraz světa.

Dítě má potřebu navázat jistý a láskyplný vztah s pečující osobou (potřeba jistého a láskyplného vztahu). Pro nenarušený vývoj dítěte je nezbytné, aby se dítěti věnovala převážně jedna primárně pečující osoba v průběhu jeho raného života. Tuto potřebu může naplňovat i jiná osoba odlišná od biologické matky či otce. Citový vztah dítěte k osobě je založen na tom, že mu pečující osoba pravidelně zajišťuje pocit bezpečí, jistoty a stabilního

prostředí (Matějček, 1994). Tezi o stálosti prostředí vyslovil prof. Matějček (Sobotková & Očenášková, 2013, s. 18), který tvrdil, že „*dítě má vyrůstat v prostředí citově vřelém, přijímajícím a stálém.*“

Už během prvního roku si dítě začíná utvářet vztah k sobě samému odlišováním sebe od blízkého okolí. Na základě zpětné vazby z prostředí a vlastního hodnocení si dítě vytváří vlastní sebepojetí, které je základem pro vytvoření vlastní identity, jejíž rozvoj pokračuje až do dospělosti. Čtvrtou potřebou je potřeba pozitivní identity, která se vytváří frekventovanou interakcí se členy rodiny a postupně také navazováním a udržováním pozitivních vztahů se svými vrstevníky a okolím (Matějček, 1994).

Poslední a nejvyšší potřebou definovanou profesorem Matějčkem je potřeba otevřené budoucnosti. Dítě potřebuje mít pocit sounáležitosti s rodinou (sense of belonging), do které ví, že patří a ve které jej bezvýhradně přijímají (Sobotková & Očenášková, 2013). Potřebuje také mít před sebou vizi o budoucnosti, kterou pro sebe vnímá jako příznivou. Každý jedinec potřebuje mít možnost plánovat svoji budoucnost, která pro něj není ohrožující a beznadějná (Thorová, 2015).

4.2.3 Psychická deprivace a její projevy

U dětí umístěných do pěstounské péče rodiče jakožto primární pečovatelé selhali, jelikož neumí, nemohou nebo nechtějí dětem zajistit optimální uspokojování psychických potřeb. Tyto děti přicházejí do náhradních rodin často se zanedbanými psychickými, biologickými i sociálními potřebami (Matějček, 1994). Projevy psychické deprivace mohou mít u dětí variabilní klinický obraz. Rozhodujícím kritériem je věk dítěte, ve kterém u něj došlo k deprivaci – jak již bylo řečeno, čím mladší dítě, tím jsou narušení rozsáhlejší. Dalšími aspekty jsou podmínky, ve kterých dítě vyrůstalo v biologické rodině a věk, kdy dítě přišlo do pěstounské péče a začalo u něj docházet pod odborným vedením alespoň k částečné terapeutizaci jeho narušeného psychického stavu a vývoje (Vágnerová, 2014).

U dětí přicházejících do pěstounské péče se projevuje psychická deprivace zejména povrchními a nediferencovanými city vůči blízkým osobám, nedětsky vážným či apatickým výrazem ve tváři a emoční labilitou či celkovou anhedonií (Pugnerová & Kvintová, 2016). U dětí do 3 let věku se projevuje opožděním celkového psychomotorického vývoje (Koluchová & Matějček, 2002).

Velmi nápadným prvotním ukazatelem psychické deprivace u dětí je různá variabilita řečových obtíží, které nepříznivě ovlivňují komunikační schopnosti dítěte. Základním předpokladem pro normální vývoj řeči je u kojenců četný individuální kontakt s matkou a blízkými osobami, které s ním interagují a naplňují jeho základní potřebu stimulace. Děti ocitající se v pěstounské péči přichází z prostředí, kde tato potřeba nebyla u dítěte naplňována vůbec nebo jenom částečně a dítě má v různé míře opožděný vývoj řeči (Koluchová & Matějček, 2002). Řečový projev je většinou chudý, dítě má omezenou slovní zásobu, která neodpovídá jeho věku, vyjadřuje se neobratně, celková artikulace je nepřesná, řeč je často méně srozumitelná a nepoužívá slova typická pro jeho věk (Dlouhá, 2017).

U deprivovaných dětí v období předškolního věku je patrná povrchnost citových vztahů. Tyto děti mají zvýšenou potřebu někomu patřit a nezdravě se upínají na osoby, které jim projevují jakýkoli zájem (Pöthe, 2020). Dožadují se pozornosti a tu si vynucují prostřednictvím pláče či křiku (Koluchová & Matějček, 2002). Mohou se často abnormálně sociálně zapojovat a mají často problém s inhibicí svého chování (Orel, 2020). Jsou tedy emočně i sociálně nezralé pro nástup do školy, proto mají často odklad školní docházky na doporučení pedagogicko-psychologické poradny.

Ve školním věku se u psychicky deprivovaných dětí objevuje horší prospěch, celková nezralost centrální nervové soustavy projevující se schopností nižší koncentrace, vyšší frustrací a unavitelností, nižší motivací ke zvládnání překážek a učení. Ve vztahu k sociálnímu okolí se objevuje neschopnost navazovat přátelské vztahy v kolektivu a výkyvy v chování (Koluchová & Matějček, 2002).

V adolescenci se prožitá deprivace projevuje v oblasti sebepojetí a sníženého sebehodnocení, problémy s hledáním a udržováním vrstevnických vztahů, neadekvátní hierarchií hodnot a nebezpečím ke vzniku závislostí na návykových látkách (tamtéž). Projevy psychické deprivace mohou přetrvávat až do dospělosti. Dospělí jedinci se mohou potýkat s neschopností najít si trvalejší zaměstnání, s obtížnou socioekonomickou situací, s problémy v partnerských vztazích a s výchovou vlastních potomků. Vyskytují se u nich čtenější pravděpodobnost k páčání kriminální činnosti, vyšší riziko vzniku závislostí v důsledku možné psychopatologie a problematické osobnosti, které mohou vyústit i v obtížně léčitelné poruchy osobnosti (Riegel et al., 2020).

O psychické deprivaci tedy hovoříme jako „o *vážném narušení psychického vývoje, které se může projevit v celé struktuře osobnosti, v chování, v sociálním začlenění, v celé životní orientaci.*“ (Koluchová & Matějček, 2002, s. 86). Výzkumy bylo prokázáno, že nejvýznamnějším a nezastupitelným faktorem pro zmírnění a nápravu psychické deprivace u dítěte je pobyt v náhradní rodině, která měla dostatečnou odbornou průpravu v oblasti náhradní rodinné péče a je připravena poskytnout dítěti zdravé a láskyplné rodinné prostředí (Koluchová & Matějček, 2002; Pugnerová & Kvintová, 2016).

4.2.4 Vztahová vazba a její vytváření

Attachment neboli vztahová či také citová vazba byl poprvé popsán na konci 60. let 20. století anglickým psychiatrem a psychologem Johnem Bowlbym (Winnette, 2010; Thorová, 2015). Teorie citové vazby je v současné psychologii spojována jako spoluautorství Bowlbyho a psycholožky Mary Ainsworthové. Vztahovou vazbu můžeme charakterizovat jakožto vrozený, geneticky předurčený motivační systém lidského mozku, který se krátce po narození aktivuje mezi primárně pečující osobou (nejčastěji matkou) a dítětem (Brisch, 2011). Vztahová vazba představuje emocionální pouto, které se vyvíjí během raného dětství a které ovlivňuje další vztahové vazby vytvářené v průběhu celého života. Cílem attachmentu je vytvoření bezpečné vztahové vazby dítěte s pečující osobou umožňující mu navázat blízký vztah a tím zvýšit jeho šance na přežití (Winette, 2018).

Z neurobiologického hlediska hraje důležitou roli ve vytváření vztahové vazby mezi matkou a dítětem hormon oxytocin, který je produkován neurosekrečními buňkami v hypotalamu mozku matky. Koncentrace oxytocinu v těle matky se zvyšuje ještě před samotným porodem (Orel, 2019). Po narození dítěte právě hormon oxytocin aktivuje u matky touhu po vzájemné fyzické blízkosti s novorozencem. Tím dochází k vytvoření postnatální prvotní citové vazby k dítěti neboli k připoutání, tzv. bonding, který je považován za adekvátní základ pozdějšího plnohodnotného primárního citového pouta. U dítěte se vytváří na stejném principu zmiňovaná plnohodnotná vazba k jeho primární pečující osobě, tzv. attachment (Brisch, 2011). Kritické období pro vytvoření adekvátní vazby je mezi 6. až 12. měsícem věku dítěte (Thorová, 2015).

Dítě potřebuje ihned po narození cítit matčinu blízkost, přijetí a ochranu. Jestliže dítě nemá od počátku možnost si vytvořit vztahovou vazbu nebo je tato vazba narušena, mohou se u dítěte projevit v průběhu života různé psychické, somatické či behaviorální potíže (Winette, 2018). Vytváření vztahové vazby může být nepříznivě ovlivněno

psychopatologií rodičů, socioekonomickými faktory (chudoba, nezaměstnanost) a kvalitou poskytované péče. U dítěte se tedy na vývoji vztahové vazby pozitivně či negativně promítnou jak vnější (sociální, interakční), tak vnitřní (somatické) vlivy, které jsou ve vzájemné interakci.

V dětském věku se mohou u dítěte objevit tzv. poruchy vztahové vazby. Brish (2011) rozdělil a definoval následující poruchy vztahové vazby:

- a) *úplná absence vazebného chování* – dítě neprojevuje žádné vazebné chování vůči primární osobě. Toto chování se projevuje často u dětí, které prošly dětským domovem;
- b) *nediferencované vazebné chování* – dítě nerozlišuje mezi osobou známou a cizí a ke všem lidem se chová stejně;
- c) *přehnané vazebné chování* – dítě je klidné jen v přítomnosti svých vazebných osob, v přítomnosti cizích osob reaguje nadměrnou emocionální reakcí;
- d) *tlumené vazebné chování* – dítě působí klidně tlumeně až omezeně vůči vazebné osobě. Toto chování je typické u dětí z rodin, v nichž bylo domácí násilí;
- e) *agresivní vazebné chování* – dítě si utváří vazby pomocí agrese tělesné či verbální;
- f) *vazebné chování s obrácením rolí* – dítě přejímá roli pečující osoby;
- g) *porucha vztahové vazby se závislým chováním* – u dítěte, které zažilo citovou deprivaci, se mohou vyvinout tendence k závislostem.

4.2.5 Psychologická a psychoterapeutická práce s dětmi v NRP

Na úvod této kapitoly je nezbytné sdělit, že terapie poruch attachmentu se dá přirovnat k nápravě psychické deprivace. Na rozdíl od nápravy psychické deprivace, která je pojmem již dlouhodobě používaným, pojem terapie poruch attachmentu je pojmem v českém prostředí relativně novým. Česká autorka Petra Winnette (2010) zmiňuje jako podmínku pro terapii poruch attachmentu u dítěte citovou vřelost a autenticitu pečovatелů. Nezmiňuje už ale stálost prostředí jako základní podmínku pro terapii poruch attachmentu, která odpovídá páté psychické potřebě, tj. společné budoucnosti s rodinou, odpovídající koncepci Matějčka a Langmeiera (Sobotková, 2015).

Pokud se v pěstounské péči objeví dítě, které má diagnostikovanou poruchu vztahové vazby, je v současné době možné za pomoci psychoterapeutických metod

pracovat na vytváření nové, zdravé citové vazby mezi pěstouny a dítětem. Vhodnými nástroji pro psychoterapii je ABC program a Dyadická vývojová psychoterapie.

ABC program (The Attachment and Biobehavioral Catch-up) je psychoterapeutický program pocházející od americké profesorky Mary Dozier. ABC program poskytuje koučování rodičů nebo pěstounů v rodičovských dovednostech, které pomáhají k vytváření attachmentu k primárnímu pečovateli (Winette, 2018).

Jednou z populárních a velmi účinných metod používaných i v České republice je Dyadická vývojová psychoterapie od amerického autora Daniela A. Hughese. Tato metoda je velmi efektivní u dětí, které byly v dětství často přemísťovány mezi různými pečovateli. Dyadická vývojová psychoterapie pracuje s narušenou důvěrou k pečující osobě u dítěte v pěstounské péči a pomáhá těmto dětem najít bezpečný attachment k rodičům (Hughes, 2017; Winette, 2018).

Další z možných terapeutických metod při práci v oblasti náhradní rodinné péče je arteterapie. Jedná se o psychoterapeutickou metodu zaměřenou na kreativní práci s papírem a dalšími materiály a barvami (Lhotová & Perout, 2018). Při společném tvoření něčeho nového mohou účastníci zažít nejen radost ze společně sdílené činnosti, ale také se jim otevírá možnost lépe porozumět potřebám ostatních členů rodiny. Proces vyjádření emocí prostřednictvím tvořivého umění může vést k otevření některých citlivých dosud neotevřených témat a možnost nadále pracovat na jejich zmírnění či odstranění pod vedením zkušeného terapeuta (Pokorná, 2012).

V rodinách, kde je problém v komunikaci mezi jejími členy, se může použít metoda videotréninku interakcí. V náhradních rodinách může užití metody pomoci k rychlejšímu navázání kontaktu mezi náhradními rodiči a jeho lepší adaptaci do rodiny. Náhradním rodičům může pomoci lépe chápat a vnímat signály vysílané od dítěte a tím také lépe porozumět jeho potřebám. Tato metoda se skládá z cyklu 3 fází, a to: a) natáčení, b) analýzy záznamu, c) rozhovoru s klientem nad nahrávkou (Pokorná, 2012).

VÝZKUMNÁ ČÁST

5 VÝZKUMNÝ PROBLÉM, CÍLE VÝZKUMU A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Jak již bylo popsáno v teoretické části této práce, celý proces doprovázení je založen na neustálé paralelní spolupráci mnoha subjektů, kteří se každodenně snaží dítěti umístěnému do pěstounské péče zajistit co nejvhodnější podmínky pro vytvoření bezpečného a stabilního prostředí, ve kterém dítě bude moci vyrůstat. Aby pěstouni nebyli při výkonu této náročné činnosti odkázáni pouze sami na sebe, své dosavadní zkušenosti a dovednosti, mohou využít služeb doprovázející organizace, která plní funkci podporovatele, průvodce a pomocníka pro pěstounské rodiny (Pugnerová & Kvintová, 2016).

V doprovázejících organizacích působí klíčoví pracovníci a podle možností organizace také další odborníci z oblasti zejména sociální a psychologické, kteří svou činností a pomocí usnadňují pěstounům jejich náročnou úlohu prostřednictvím řady služeb, které jim jejich doprovázející organizace nabízí. Záleží nejen na možnostech organizace, ale zejména na ochotě a důvěře pěstounů spolupracovat a podílet se spolu s klíčovým pracovníkem či psychologem na tvorbě stabilního rodinného prostředí pro svěřené dítě. Ale jak taková spolupráce mezi klíčovým pracovníkem a pěstounem probíhá? Mají pěstouni možnost využívat ve své doprovázející organizaci psychologickou pomoc, a pokud ano, opravdu ji využívají? S jakými otázkami či problémy se na psychologa obrací?

Mnoho výzkumů konaných už od 70. let minulého století do současnosti u nás i v zahraničí se zaměřovalo na psychické potřeby dětí, které nemohly vyrůstat v biologické rodině a prošly ústavní či náhradní rodinnou péčí (Langmeier & Matějček, 1968; Matějček, 1996). Dosavadní studie zkoumaly vznik deprivace u dětí, které prošly ústavní výchovou (Langmeier & Matějček, 1968), či u kterých docházelo k častému střídání primárních pečovatелů (Sinclair, 2005; Ward, 2009). Také v českém prostředí vznikla studie zkoumající důvody umístování dětí do ústavní péče (Sobotková, 2005).

Další studie se zaměřovaly zejména na potřeby pěstounů při výkonu pěstounské péče (Brown & Calder, 2000; MacGregor, Rodger, Cummings, & Leschied, 2006; Šmítalová, 2018) a jejich motivaci k přijetí dítěte do pěstounské péče (MacGregor et al.,

2006). Dále také existují výzkumy mapující úskalí neúspěšné pěstounské péče (Sinclair, 2005; Gibbs & Wildfire 2007).

U dětí v pěstounské péči byly studie zaměřeny na důležitost uspokojování psychických potřeb u dětí v pěstounské péči (Koluchová, & Sobotková, 2004), vnímání pěstounů jako své skutečné rodiny (Van Holen, Clé, West, Gypen, & Vanderfaeillie, 2020) či na zkušenosti dětí vyrůstajících v pěstounské péči (Gillian, & Mary, 2009). V České republice byla uskutečněna studie zaměřená na pěstounskou péči z pohledu dospělých, kteří v ní vyrostli (Sobotková & Očenášková, 2013). Soudobé studie se často věnují tématu uskutečňování kontaktů dítěte s biologickými rodiči (Collings, Wright, Spencer, & Luu, 2020; Boyle, 2017).

Ačkoli, jak bylo naznačeno výše, výzkumů zaměřených na pěstounskou péči (dlouhodobou, příbuzenskou, na přechodnou dobu) existuje velké množství, v našem českém prostředí nebyla zatím uskutečněna studie, která by se zaměřovala na to, jakou důležitost v životě pěstounské rodiny má doprovázející organizace, jaké služby nabízené doprovázející organizací jsou pro pěstouny stěžejní a zda vyhledávají psychologickou pomoc v rámci své doprovázející organizace.

Podobnou problematikou se zabýval zahraniční výzkum Browna a Caldera (2000), ze kterého bylo zjištěno, že pro pěstouny je pro výkon pěstounské péče klíčový kontakt se svým sociálním (klíčovým) pracovníkem, doporučení od zkušenějších pěstounů a psychologické poradenství. Pěstouni ve výzkumu oceňovali poskytování pomoci, pomoc dětem se speciálními potřebami a financování zvláštních potřeb pro děti. Z tohoto výzkumu rovněž vyplynulo, že pro vzájemnou podporu pěstounů jsou důležitá skupinová setkání, informace a školení o důležitých otázkách péče o děti. Barnett (2017) uvádí, že existují velké rozdíly v kompetencích klíčových pracovníků poskytovat rodině potřebnou podporu. Dále uvádí, že pěstouni spatřovali problém v komunikaci a spolupráci s dalšími státními orgány a institucemi. Výzkum MacGregor (2006) ukázal, že mezi nejdůležitější podporu pěstounů ze strany jejich doprovázejících organizací patřila emoční podpora, důvěra, dobrá komunikace s pracovníky a respektování schopností a názorů pěstounů.

Cílem předkládané bakalářské práce je tedy zmapování významu doprovázející organizace pro pěstounské rodiny v českém prostředí z pohledu samotných pěstounů a prozkoumání aspektů psychologického doprovázení v pěstounské péči z pohledu

zainteresovaných psychologů. Na základě stanovení si tohoto cíle jsem si zvolila následující výzkumné otázky:

- **Jaký význam má doprovázející organizace pro pěstouny?**
- **Jaké nedostatky pro výkon pěstounské péče spatřují pěstouni u své doprovázející organizace?**
- **Jak probíhá samotný proces psychologického doprovázení ze zkušeností zúčastněných psychologů?**
- **Jaké informace o práci psychologa v doprovázející organizaci je možné poskytnout potenciálním zájemcům o profilaci v tomto odvětví aplikované psychologie?**

Touto prací bych ráda zmapovala význam doprovázející organizace pro pěstounské rodiny v českém prostředí a využívání psychologických služeb v organizacích. Vzhledem k rozsahu výzkumného šetření se jedná o předvýzkum, který by mohl sloužit jako prvotní studie pro další výzkumy v této oblasti v ČR. Platnost níže uvedených závěrů je omezena dobou vzniku, názory zúčastněných participantů a možnostmi tohoto výzkumu.

6 METODOLOGICKÝ RÁMEC VÝZKUMU

Výzkumné šetření bakalářské práce je rozděleno na dvě části. Podle původního konceptu práce mělo obsahovat kvantitativní i kvalitativní přístup. Kvantitativní přístup měl být určen pěstounům spolupracujícím s doprovázející organizací, kteří měli formou on-line dotazníku zhodnotit, jakou roli v jejich životě sehrává doprovázející organizace.

V průběhu tvorby celého výzkumného šetření a průběžné teoretické rešerše současných studií a jejich metodik jsem dospěla k závěru, že ačkoli kvantitativní výzkum pěstounů popisující význam spolupráce s doprovázejícími organizacemi na území České republiky uskutečněn zatím nebyl, statisticky vyhodnocená data z dotazníku by bez provedení následných rozhovorů s pěstouny nepřinesla žádná konkrétní zjištění a závěry, které by oblast pěstounské péče a doprovázení obohatily o nové poznatky a zmapovaly tak současnou situaci v tomto odvětví náhradní rodinné péče.

Na základě výše uvedeného důvodu jsem se přiklonila ke změně designu výzkumné části zaměřené na pěstouny z kvantitativního na kvalitativní. Vzhledem k celosvětové pandemii COVID-19 byla forma výzkumu zachována, a to zejména z důvodu omezení volného pohybu osob a ochrany zdraví participantů. Výzkumné šetření bylo uskutečněno formou on-line dotazníku, který je spíše než kvantitativním způsobem sběru dat „náhražkou“ osobního rozhovoru s cílem dát participantům co nejvíce prostoru podělit se o své zkušenosti a názory prostřednictvím otevřených otázek a odpovědí. K získání hlubších a přínosnějších dat, pochopení tématu a okolních vztahů je vhodnější právě kvalitativní přístup (Hendl, 2016).

Druhá část šetření byla tvořena rozhovory s psychology, kteří v doprovázejících organizacích působí, a to formou kvalitativního přístupu s cílem získat co nejpřesnější poznatky o práci psychologa a jeho pomoci a podpory pro pěstouny. Tyto získané závěry z první i druhé části by měly poskytnout pohled na oblast doprovázení ze dvou hledisek, a to jak ze strany pěstounů, tak ze strany zúčastněných psychologů.

6.1 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor byl tvořen dvěma odlišnými skupinami. První skupinu tvořili dlouhodobí pěstouni, kteří využívají služeb doprovázející organizace a zároveň mají svěřené dítě do pěstounské péče po dobu delší než jeden rok. Tímto se výběr participantů zúžil a záměrně byly vyloučeny z šetření pěstounské rodiny, které mají dítě v pěstounské péči na přechodnou dobu (tj. dobu kratší než 1 rok) a také děti svěřené do příbuzenské pěstounské péče. Výběr oslovovaných doprovázejících organizací probíhal metodou záměrného účelového výběru přes instituce (judgement sample), jelikož jsme potřebovali oslovit ke spolupráci na výzkumném šetření specifickou skupinu osob, která se právě v organizacích sdružuje.

Druhou skupinu tvořili psychologové, kteří v doprovázející organizaci pracují, ať už jako kmenoví (interní) zaměstnanci či jako externí pracovníci, kteří do organizace dochází. Psychologové byli osloveni ke spolupráci na výzkumném šetření stejně jako pěstouni prostřednictvím své doprovázející organizace, tedy záměrným účelovým výběrem.

Výběr institucí probíhal nejprve vyhledáním podrobného seznamu doprovázejících organizací i s kontakty na jejich webové stránky a odpovědné osoby působících na území ČR¹¹. Z těchto organizací bylo záměrně vybráno 55 organizací, které byly osloveny prostřednictvím jejich oficiálního e-mailu. Přílohou e-mailu byla *Žádost k provedení výzkumného šetření v doprovázející organizaci*, ve které byl specifikován a popsán cíl výzkumu a způsob zapojení se doprovázející organizace do výzkumného šetření (viz příloha č. 3). Dalším příloženým dokumentem byl *Oslovovací (průvodní) dopis* určený pěstounům, který je měl motivovat k účasti na výzkumném šetření a ve kterém byl uveden odkaz na on-line dotazník. V něm byly taktéž zmíněny základní etické standardy, standardy ochrany získávání, shromažďování a zpracování dat a zachování anonymity, jež jsou dodržovány při účasti na výzkumu (viz příloha č. 4).

Psychologové byli osloveni také prostřednictvím doprovázející organizace, a to formou poskytnutí kontaktu samotnou doprovázející organizací na psychologa či psychologku pro dojednání případného rozhovoru. Jelikož ne všechny doprovázející organizace spolupracují s psychologem či psychoterapeutem, bylo v e-mailu uvedeno, že

¹¹ Pro bližší informace přikládáme seznam doprovázejících organizací získaný dne 10. prosince 2020 z webových stránek Střediska náhradní rodinné péče: <https://www.nahradnirodina.cz/adresar>

se doprovázející organizace může zapojit podle svých možností pouze do jedné, druhé nebo obou částí výzkumného šetření.

Z celkem 55 doprovázejících organizací, které byly osloveny ke spolupráci, jich na můj e-mail s žádostí o výzkumné šetření zareagovalo pouze 12. Z tohoto počtu vyjádřilo svůj zájem zapojit se do výzkumného šetření pouze 7 doprovázejících organizací, které velmi ochotně a obratem přeposlaly Oslovovací dopis svým pěstounským rodinám. Z toho 5 poskytlo zároveň kontakty na spolupracující psychology (u jedné organizace současně na 2 psychology) a 2 organizace sdělily, že s psychologem nespolupracují. Na nabídku zapojení se do spolupráce vůbec nereagovalo 43 oslovených organizací a 5 reagovalo s negativním stanoviskem s odůvodněním, že nemají zájem nebo jsou zapojeni do jiných projektů či se nemohou účastnit z časových či jiných důvodů.

6.1.1 Popis skupiny pěstounů

Do výzkumného šetření se zapojilo celkem 39 pěstounů. Z výzkumu byly vyřazeny 3 dotazníky, jelikož v jednom případě se jednalo o pěstounskou péči na přechodnou dobu, v jednom případě se se jednalo o příbuzenskou pěstounskou péči a u jednoho dotazníku byla většina otázek zodpovězena symbolem „x“ nebo neadekvátní odpovědí („asd“ či „xxc“). Celkově se skupina skládala z 36 pěstounů, z toho 32 žen a 4 mužů.

Průměrný věk všech participantů byl 50 let, průměrný věk žen byl 49 let a mužů 58 let. Nejmladší ženě bylo 38 let, nejstarší bylo o rovných 30 let více. Nejmladšímu muži bylo 44 let a nejstaršímu 69 let.

V dosaženém vzdělání se nejčastěji objevovalo středoškolské vzdělání s maturitou (19x), na druhém místě bylo vysokoškolské (11x), na třetím místě potom středoškolské vzdělání bez maturity (4x), pouze 2 participantů měli ukončené základní vzdělání.

Z dotazníku vyplynulo, že nejčastěji měli pěstouni svěřeno do péče 1 dítě (23x), v 9 případech měli 2 děti a ve 4 případech dokonce 3 děti. Průměrná doba, po kterou mají pěstouni dítě v pěstounské péči, je 7,6 let. Ženy byly pěstovnkami průměrně 6,9 let, přičemž nejkratší doba byla 1 rok a nejdelší 23 let. U mužů byla průměrná doba 12,5 roku, přičemž nejkratší doba byla 7 let a nejdelší 18 let.

S doprovázející organizací pěstouni spolupracovali průměrně 5,1 roku. V 26 rodinách se jednalo o první doprovázející organizaci, se kterou spolupracují. Služeb

psychologa v organizaci využilo za posledních 12 měsíců pouze 6 pěstounů z celkových 36 pěstounů, kteří se výzkumného šetření zúčastnili.

6.1.2 Popis skupiny psychologů

Celkem se do virtuálního interview zapojilo 5 psychologů/psycholožek a 1 psychoterapeut/ka. Ačkoli se mělo jednat primárně o psychology, tj. o absolventy magisterského stupně vzdělání jednooborové psychologie, nakonec po důkladném zvážení do výzkumu byl/a zařazen/a i psychoterapeut/ka. Po důkladné analýze odpovědí a srovnání s odpověďmi ostatních psychologů bylo zjištěno, že odpovědi se nijak zásadně neliší od odpovědí psychologů. Navíc se jednalo o velmi zkušeného/ou psychoterapeuta/tku s mnohaletou praxí z doprovázející organizace, která tuto formu psychologické pomoci upřednostňovala před klasickou psychologickou pomocí uskutečňovanou psychologem, ovšem bez psychoterapeutického výcviku.

6.2 Metoda a průběh získávání dat

Vzhledem k epidemiologické situaci spojené s pandemií COVID-19 a ke zvolenému kvalitativnímu přístupu, který vyžaduje „*přesný a adekvátní popis dat*“ (Hendl, 2016, s. 211), byla metoda sběru dat zvolena formou virtuálního polostrukturovaného interview s psychologem a on-line dotazníku částečně nahrazujícím interview s pěstouny. Zatímco rozhovor představuje „*prostředkový a vysoce interaktivní proces získávání dat*“ (Ferjenčík, 2010, s. 171), dotazník je „*standardizované interview předložené v písemné podobě*“ (tamtéž, s. 183).

6.2.1 Dotazník pro pěstouny

Dotazník pro pěstouny byl realizován skrze on-line platformu pro jednodušší, rychlejší a ekonomičtější šíření, vyplnění i vyhodnocení, než jakou poskytuje „klasický“ papírový dotazník. Jako nástroj pro tvorbu dotazníku byl vybrán dotazník poskytovaný společností *Survio.com*.¹²

Dotazník obsahoval celkem 17 otázek, jeho vyplnění mělo participantům zabrat přibližně 15-20 minut času. Dotazník se skládal z úvodní strany, na které byly opět shrnuty nejdůležitější informace o výzkumném šetření, samotného dotazníku, jeho zpracování

¹² Odkaz na web: <https://www.survio.com/cs/>

a poskytnutí kontaktů na autorku výzkumu, pokud by participanti měli jakékoli dotazy či poznámky k šetření či dotazníku. Dále byl dotazník rozčleněn na „3 strany“, přičemž první strana (otázky č. 1-10) byla zaměřená na otázky týkající se zejména délky výkonu pěstounské péče, počtu dětí v pěstounské péči, spolupráce pěstounů s doprovázející organizací a služeb, které jejich organizace nabízí. Druhá strana dotazníku (otázky č. 11-14) obsahovala otázky zaměřené na psychologickou péči. Pěstouni, kteří neměli možnost psychologického doprovázení v rámci své doprovázející organizace, mohli tyto otázky vynechat (otázka byla nepovinná). Třetí strana dotazníku (otázky č. 15-17) obsahovala 3 otázky ke zjištění základních (demografických) údajů o participantech pro analýzu výběrového souboru. Dotazník je vložen v příloze č. 5.

Dotazník obsahoval otázky otevřené (volné, vypisovací) a otázky, u kterých participanti vybírali z jedné či více odpovědí jednu či více odpovědí. Každá otázka obsahovala také krátkou instrukci pro upřesnění. U vícevýběrových položek byla vždy přidána odpověď „jiné.“ Otevřené otázky byly voleny záměrně u otázek, které nešly nikterak kategorizovat a kvantifikovat, ale byly zacíleny na osobní zkušenost, pohled či názor pěstouna. Tyto otázky v dotazníku měly největší obsahový rozměr.

Po zodpovězení všech otázek v dotazníku bylo na závěr poděkování za účast na výzkumném šetření a automatické uložení dat.

6.2.2 Polostrukturované interview s psychology

Pro sběr dat bylo použito polostrukturované interview, které patří mezi nejvýnosnější metody, z nichž lze získat kvalitativní data (Hendl, 2016). Výhodou této metody je, že má dopředu určené okruhy témat, ve kterých jsou podrobněji rozvedeny otázky určené pro participanty. Na rozdíl od strukturovaného interview je možné a často i žádoucí jejich pořadí zaměňovat dle vývoje interview, klást doplňující (úzce specifikované) otázky a tím lépe pochopit a současně si i ověřovat výpovědi participanta (Miovský, 2006).

Na přesném datu, času a platformě konání virtuálního rozhovoru jsem se domlouvala s psychology telefonicky poté, co mi doprovázející organizace na ně zprostředkovala telefonický kontakt. Nejprve jsem se ujistila, zda mají opravdový zájem účastnit se výzkumného šetření v rámci mé bakalářské diplomové práce a zda byli ochotni se mnou realizovat přibližně 30 minutové interview. Snažila jsem se vyjít všem maximálně vstříc ohledně data i času konání interview. Z hlediska výběru platformy jsem dávala na výběr mezi platformou *Zoom*, *Skype* nebo telefonickým rozhovorem. Na základě vlastní

zkušenosti jsem se přikláněla ke *Skype* nebo *Zoom*, jelikož jejich prostřednictvím je možné co nejvíce nasimulovat (zvukově i obrazově) osobně provedený rozhovor. Konečnou volbu výběru jsem ovšem nechala na jejich osobní preferenci. Všichni z nich se přiklonili ke *Skypu* jakožto uživatelsky nenáročnému a většině osob dobře známému virtuálnímu prostředí.

Při zahájení video-rozhovoru byl každý participant dotázán, zda se spojení podařilo navázat a interview nebrání nežádoucí technické závady (špatná kvalita připojení, zvuku, obrazu apod.). Následně byl participant opětovně dotázán, zda souhlasí s účastí na výzkumném šetření, přičemž všichni verbálně (ano, souhlasím) či neverbálně (přikývnutí na kameru) projevili svůj souhlas. Stručně jsem shrnula obsah a záměr šetření a následně jsem se dotázala na poskytnutí souhlasu s nahráváním zvukové stopy za účelem zpracování dat, a to uděleným pouze za účelem vypracování této práce. Po získání obou souhlasů jsem se optala, zda se chce participant zeptat na nějaké informace týkající se výzkumu na úvod, nebo zda preferuje přejít rovnou k interview. Někteří psychologové upřednostnili vzhledem ke svým časovým možnostem přejít rovnou k interview, s některými jsme se nejprve krátce představili.

Otázky k interview byly rozděleny do 3 hlavních skupin. Jednalo se o úvodní otázky směřující k délce působení psychologa v doprovázející organizaci, druhou skupinu a jádro rozhovoru tvořily otázky zaměřené na psychologické služby a jejich poskytování v doprovázející organizaci a třetí skupinu tvořily otázky k současné trvající situaci pandemie COVID-19 a jejímu vlivu na psychologické doprovázení. V průběhu rozhovoru jsem v případě potřeby kladla doplňující otázky, případně jsem otázku více rozvedla a specifikovala. Snažila jsem se poskytnout každému participantovi dostatečný čas na zodpovězení každé otázky, nepřerušovat ho a jen neverbálně potvrzovat jeho výpovědi.

Ke konci rozhovoru jsem se všech optala, zda mají ještě nějaké dotazy či skutečnosti, které by chtěli doplnit, poznamenat či vyjádřit se k nim. V úplném závěru jsem jim poděkovala za účast, cenné podněty, myšlenky a zkušenosti. Otázky z rozhovoru jsou v příloze č. 6.

6.3 Metody zpracování a analýzy dat

Zatímco u kvantitativního přístupu jsou data nejprve zpracována, následně je vytvořen datový soubor, se kterým dál pracujeme při analýze a k tomuto procesu již více nevracíme, zpracování kvalitativních dat se skládá z přípravy dat na analýzu, samotného zpracování těchto dat, analýzy dat založených na cyklickém opakování těchto fází podle aplikace principu hermeneutické spirály (Miovský, 2006). Pro účely zpracování dat byly u dotazníku i rozhovoru využity principy obsahové analýzy.

6.3.1 Zpracování a analýza dotazníku

Ačkoli je standardizovaný dotazník obecně řazen mezi kvantitativní metody výzkumu, pro účely této práce byl vytvořen on-line dotazník koncipovaný na zmapování významu doprovázející organizace pro pěstouny, který měl více kvalitativní, než kvantitativní charakter. Dotazník z celkových 17 otázek obsahoval 6 otázek otevřených, které tvořily jádro dotazníku, aby se participant mohl k odpovědi volně vyjádřit (v rozsahu až 999 znaků) a nemusel volit z předem stanovených kategorií odpovědí. Jelikož tedy tyto odpovědi byly nenumerického charakteru a nebylo možné je kvantifikovat, postupovala jsem při jejich vyhodnocování stejným postupem, jako u otázek v interview.

Po ukončení sběru dat jsem si nejprve všechny odpovědi z otevřených otázek přepočítala do jednoho souboru, následně jsem vyřadila ty z nich, které neměly vůbec žádnou vypovídající hodnotu. Následně jsem odpovědím přiřazovala jednotlivé kódy a řadila si je dle četnosti odpovědí.

U ostatních odpovědí (v úvodu a závěru dotazníku) jsem data vyhodnocovala za pomoci deskriptivních statistických metod v prostředí statistického programu *Statistica*.

6.3.2 Zpracování a analýza polostrukturovaného interview

Každá audio-nahrávka byla po skončení polostrukturovaného interview přepsána do textové podoby (tzv. transkripce do verbatimu). Transkripce se rozumí „*proces, při kterém se převádí mluvený projev z proběhnutého interview či skupinové diskuze do písemné podoby*“ (Hendl, 2016, s. 212). Všechny rozhovory byly nejprve doslovně přepsány, včetně odmlk a zachování nespisovných slov. Následně jsem takto přepsaný text převedla do literárního opisu, při němž jsem přenesla text do spisovného jazyka, očistila jsem ho od dialektu a slovní vaty a odstranila jsem chyby v syntaxu. Každý přepsaný

rozhovor jsem si znovu celý poslechla z audiozáznamu a pečlivě zkontrolovala jeho obsahovou a informační úplnost. Všechny takto upravené rozhovory jsem si znovu celé přečetla, abych se ujistila, že po provedené transkripci nedošlo omylem ke změnám, které by zásadně ovlivnily význam odpovědí.

Pro lepší orientaci jsem si v každém přepsaném interview barevně vyznačovala hlavní myšlenky, kterým jsem s každým dalším čtením přiřazovala jednotlivé kódy. Opakovaným pročitáním interview se mi začaly objevovat v každém z nich hlavní kódy, které jsem si zanášela na další papír. Z nich se mi začaly vynořovat další kategorie a podkategorie pojmů, jejichž názvy jsem upravovala a přidávala tak dlouho, dokud jsem informace v interview nevyčerpala (saturace dat).

6.3.3 Etické hledisko a ochrana soukromí

Všichni účastníci výzkumu byli osloveni k účasti na výzkumném šetření prostřednictvím své doprovázející organizace. V průvodním dopisu byli participanti (pěstouni) obeznámeni s účelem výzkumu a informováni o jejich zcela dobrovolné účasti na výzkumu a poučení o svých právech. Součástí poučení byla vyzdvižena skutečnost, že on-line dotazník je plně anonymní, vyplněním dotazníku a jeho odesláním dávají pěstouni souhlas se zpracováním dat pro účely této práce, přičemž odpovědi účastníků nebudou zpřístupněny doprovázející organizaci ani jiným subjektům.

Psychologové byli osloveni k účasti na výzkumném šetření taktéž prostřednictvím své domovské doprovázející organizace. Účast psychologa na výzkumném šetření byla plně dobrovolná. Souhlas s rozhovorem byl psychologem udělen jednak dobrovolným zapojením se do výzkumného šetření a dále pak byl souhlas explicitně dán před samotným uskutečněním virtuálního rozhovoru. Souhlas psychologa byl zaznamenán do hlasového záznamu. Psychologové byli rovněž informováni, že jejich osobní údaje budou při transkripci rozhovoru zakódovány, aby nedošlo k jejich identifikaci. Dále byli poučeni o tom, že rozhovor bude použit pouze pro účely zpracování této bakalářské diplomové práce.

7 VÝSLEDKY

Tato kapitola se zabývá podrobným rozbohem výsledků obou částí výzkumného šetření, a to dotazníkového šetření u pěstounů (podkapitola 7.1) a polostrukturovaného interview s psychology (podkapitola 7.2). Pro lepší přehlednost a snazší orientaci ve výsledcích byla kapitola rozdělena do dvou samostatných podkapitol. Z důvodů jednoduššího pochopení jednotlivých závěrů jsou v obou částech použity některé konkrétní výroky či odpovědi participantů, které slouží jako názorná ukázka pro podporu jednotlivých závěrů. Tyto přímé výroky jsou napsány vždy kurzívou a s uvozovkami. Na konci kapitoly (podkapitola 7.3) jsou uvedeny odpovědi na jednotlivé výzkumné otázky.

7.1 Výsledky dotazníku u pěstounů

Výsledky dotazníku pěstounů jsou strukturovány a analyzovány podle jednotlivých otázek, které tvořily jádro dotazníku. Jedná se celkem o 6 otázek, z toho jsou 4 zacíleny na doprovázející organizaci (otázky č. 5, 8, 9, 10) a 2 otázky se týkají psychologických služeb a jejich poskytování (otázky č. 12 a 14). Otázky jsou označeny číslem otázky, ve kterém byly uvedeny v on-line dotazníku. Deskripce výsledků je často prokládána ukázkami některých odpovědí pěstounů pro lepší názornost a pochopení závěrů.

Otázka č. 5) V čem spatřujete největší pomoc a podporu od svého klíčového pracovníka při výkonu Vaší pěstounské péče?

Na tuto otázku se nejčastěji u pěstounů vyskytovaly odpovědi, které byly označeny souhrnným kódem s názvem **psychická podpora**. Tato odpověď se vyskytla celkem u 13 pěstounů. To, v čem spatřují pomoc od svého klíčového pracovníka, popsali pěstouni například slovy „*nejsme na to sami*“ či „*mohu se na ni (tzn. klíčovou pracovníci – poznamenáno autorkou) kdykoli obrátit.*“ Dva z pěstounů popsali pomoc a podporu přímo výrazem „*psychická podpora*“, nebo přímo specifikovali „*na úrovni psychické podpory, že mám s kým tyto záležitosti řešit.*“ Pro pěstouny je velmi důležitý pocit, že na výkon pěstounské péče nejsou sami a mají někoho, na koho se mohou obracet. Jak je pro pěstouny psychická podpora důležitá, svědčí i skutečnost, že je klíčovými pracovníky

poskytována téměř neustále, kontinuálně, často i nad rámec běžné pracovní doby („možnost kdykoli se obrátit, nejen v pracovní době“).

Druhé nejčetněji se vyskytující odpovědi se týkaly **kontaktů s biologickými rodiči**. Velkou pomoc a podporu popisovali pěstouni při plánování a realizaci asistovaných kontaktů dětí s biologickými rodiči či jedním z rodičů. V dotazníku se v 10 odpovědích vyskytla odpověď „*asistence kontaktů s bio* (tzn. biologickou - poznamenáno autorkou) *rodinou*“, „*pomoc při realizaci kontaktů s biologickou rodinou*“ či „*dilematy v souvislosti s biologickou rodinou*.“ Klíčová pracovníce pěstounům zcela zásadní měrou dle slov jednoho participanta „*pomáhá s asistovaným kontaktem s biorodinou*.“

Další velmi významnou oblastí je pomoc a podpora klíčového pracovníka při řešení **výchovných problémů** u dítěte/děti v pěstounské péči. U celkem 6 participantů se objevila v odpovědi zmínka, že jim klíčová pracovníce pomáhá „*při výchovných problémech*“ a dává jim „*možnost probrat různé výchovné problémy*“ či jim poskytuje „*rady s výchovou dítěte*.“

U 5 odpovědí se vyskytla odpověď, která byla označena souhrnným kódem **mediace**. Do této kategorie byly přiřazeny všechny odpovědi, které obsahovaly způsob pokojného řešení složitých, často nepříjemných až konfliktních situací prostřednictvím klíčového pracovníka. Do ní byly zahrnuty odpovědi například „*pojistka pro jednání s nepříjemnými partnery*“, „*možnost převést problematickou komunikaci na další osobu*“ či „*pomoc při komunikaci se speciální školou a SPC*.“

Ve 4 odpovědích pěstouni spatřovali pomoc svého klíčového pracovníka při **řešení problémů**. Klíčový pracovník „*pomáhá při řešení různých problémů spočívající s pěstounskou péčí*“. Dále také „*pomáhá řešit problémy*“ či „*aktuální situace*“.

Mezi méně četné, ale stále významné odpovědi, se vyskytovala kategorie označená jako **přijetí/akceptace** (4x), která byla popsána například slovy „*má pochopení pro problémy*“, „*ochota, empatie*“ či „*nezažívám odsouzení, ale naopak pochopení a nabídku konkrétní pomoci*.“ Několikrát se v dotazníku vyskytly i **školní problémy**, v podobě řešení školních problémů a „*pomoci s doučováním dítěte*.“ Také bylo sděleno, že pěstouni pomoc shledávají v podobě **doprovázení na úřady či soudy** („*pomoc při jednání na úřadech, soudu*“).

Otázka č. 8) Popište, jak a čím Vám nabízené služby doprovázející organizace pomáhají v průběhu výkonu pěstounské péče?

Na otázku odpovědělo 13 pěstounů, že nejvíce jim pomáhá v průběhu výkonu pěstounské péče služba **vzdělávání**. Jedná se o službu, která je doprovázejícími organizacemi nabízena vždy, jelikož vzdělávání je jednou ze zákonných povinností pěstounů při výkonu pěstounské péče a musí být uskutečňována v rozsahu 24 hodin ročně. Sami pěstouni vzdělávání vnímají jako velmi užitečnou službu nabízenou doprovázející organizací ve formě „*vyhledávání*“, „*pořádání*“ či „*zajišťování vzdělávacích programů*“. Pomocí vzdělávání si plní nejen jeho povinný rozsah, nýbrž prostřednictvím doplňkových vzdělávacích programů a nabídek seminářů si sami dobrovolně „*rozšiřují obzory*“. Na vzdělání hodnotí pozitivně zejména to, že „*každé školení je přínosem*“ a „*je na téma, která nás zajímají, vždy s odborníkem*“.

U dvou odpovědí bylo vzdělání taktéž propojeno s kódem označeným **pobytové akce**, což potvrzuje odpověď jednoho z pěstounů, že při „*víkendových školeních se kromě vzdělání seznámíme s ostatními*“. Vícedenní setkání s dalšími pěstouny a dětmi, sdílení zkušeností s ostatními, je vítanou možností, jak si odpočinout a načerpat nové poznatky a zkušenosti. Na pobytových akcích si pěstouni také chválí možnost relaxace, jelikož je mezitím postaráno o děti, které mají zajištěný svůj vlastní program.

Další vyvstalou kategorií je **pořádání akcí** doprovázející organizací. Pěstouni spatřují pomoc v „*zajišťování různých kroužků a akcí pro děti*“. Pomoc je spatřována i v možnosti **proplácení** „*hlídání chůvou*“ či „*hrazení letního tábora*“.

Druhou nejčastěji se vyskytující odpovědí bylo poskytování **odlehčovacích služeb**. Respitní služby si chválilo v dotazníku 7 pěstounů, kteří vyzdvihovali zejména pomoc „*s hlídáním dětí*“, „*možnost odpočinku*“ a „*relaxace*“.

Otázka č. 9) Je něco, co Vám v poskytovaných službách Vaší doprovázející organizace chybí?

Z analýzy této otázky vyplynulo, že pěstounům **nic** nechybí. Tato odpověď se vyskytla s největší četností (celkem 12x) a pěstouni jí stručně a jasně vyjádřili, že doprovázející organizace jim poskytuje vše, co pro výkon pěstounské péče potřebují.

Z ostatních odpovědí na tuto vyplynulo, že pěstounům v poskytovaných službách nejvíce chybí **krátké odlehčovací služby**. Pěstouni shodně uváděli, že jim chybí krátkodobý „*respit*“ zejména u menších dětí (do 2 let věku). Jeden z participantů to vystihl

takto: „*Žádná pomoc pro pěstouny, kteří mají v péči děti od narození do 2 let.*“ Dále pěstouni postrádají také možnost celodenního hlídání dítěte, jelikož je obtížné někoho spolehlivého a hodného na hlídání sehnat. Potíž v této oblasti se vyskytuje také u dětí, které mají své specifické potřeby a vyžadují specifický přístup. Tam je potřeba navíc zajistit „*hlídání někým, kdo je dobře zná.*“

Jako nedostatečné či úplně chybějící vnímají pěstouni **proplácení péče** doprovázející organizací. Pěstounům, kteří mají více dětí svěřených do pěstounské péče, chybí zejména „*zajištění proplácení psychoterapií*“ a „*finanční příspěvky na kroužky.*“

Další kategorií, kterou pěstouni v otázce zmiňovali, byly chybějící či nedostatečné **kompetence klíčového pracovníka**. V jednom z případů pěstoun sdělil/a, že na něj/ni „*zrovna vyšla méně zkušená pracovnice*“, ačkoli si je vědom/a toho, že organizace „*má skvělé a zkušené lidi.*“

Další kategorií, která byla zmíněna, je chybějící **odborné poradenství**. V jedné z odpovědí se vyskytlo chybějící speciálně-pedagogické poradenství v doprovázející organizaci. Pěstounům chybělo „*individualizované poradenství zaměřené na děti s handicapem.*“ Ve dvou případech se vyskytlo i chybějící „*právní poradenství*“ a „*průběžné individuální poradenství.*“

Jako nedostačující byla v několika případech označena i **spolupráce s OSPOD**. Pěstouni by ocenili „*lepší spolupráci s OSPOD.*“ Pěstounům také chybí možnost častějšího **setkávání pěstounů**. To poukazuje na skutečnost, jak je pravidelné setkávání a sdílení zkušeností mezi pěstouny pro ně důležité a nezastupitelné.

Otázka č. 10) V čem spatřujete největší pomoc ze strany doprovázející organizace pro výkon Vaší pěstounské péče?

Pěstouni se vyjádřili, že největší pomoc (6x) ze strany doprovázející organizace spatřují v **psychické podpoře** a **podpoře při řešení problémů**. Vědomí, že se mohou „*kdykoli na doprovázející organizaci s jakýmkoli problémem.*“ Další participant vyjádřil psychickou podporu poskytovanou od doprovázející organizace slovy „*třetí osoba znala věci, dětí, problémů a mající nástroje a lidi k pomoci.*“ Pěstouni vnímají svou doprovázející organizaci jako svého průvodce, ochránce a zároveň taky „*partáka, který kope za nás pěstouny.*“ Psychická podpora se úzce pojí s dalšími kódy, které byly označeny jako **důvěra** a **empatie**. Na doprovázející organizaci si chválí zejména

„*přátelský a profesionální přístup*“ a oceňují, že se je snaží vždy vyslechnout a porozumět jim a jejich starostem.

Důležitou složkou pomoci je z pohledu pěstounů **podání informací**. Doprovázející organizace jim poskytují užitečné „ *rady*“ a pěstouni taktéž mohou využívat „ *poradenství*.“ Pro pěstouny je podstatné, že se se na „ *ni* (tzn. doprovázející organizaci – poznamenáno autorkou) *mohou obrátit kdykoli pro radu*.“ Dále také jim také doprovázející organizace pomáhá se zprostředkováním další odborné pomoci.

Dalším důležitým bodem v poskytování pomoci je v poskytování **vzdělávání**, které se často pojí s kódem označeným **setkání pěstounů** a kódem **pobytové akce**, jelikož tyto kódy se často objevují společně. Na pobytových akcích, které jsou často zaměřené na nějaké rozšiřující vzdělávání, se pěstouni mají možnost osobně setkávat, poznávat se a je u nich „ *naplněna potřeba kontaktu s ostatními pěstouny*.“ Jeden z participantů na vzdělávacích akcích hodnotil pozitivně i to, že mu/jí „ *vyhovuje hlídání dětí během školení*.“

Pomoc od organizace spatřují také při kontaktu s **biologickými rodiči** ve formě „ *zprostředkování velmi náročné komunikace s rodinou či OSPODEM*“ či při realizaci asistovaného kontaktu s biologickou rodinou.

Stejně jako v otázce č. 5) spatřují velkou pomoc také v možnosti využívání **respitních služeb**, které se vyskytovaly často ve spojitosti s kódem **pořádání akcí**.

Otázka č. 12) Prosím, uveďte, s jakými otázkami či problémy se na psychologa obracíte nebo s ním konzultujete?

Tato otázka nebyla povinná pro pěstouny, kteří v předchozí otázce odpověděli, že nevyužívají za posledních 12 měsíců služeb psychologa v doprovázející organizaci. I přes to na otázku odpovědělo 16 participantů, kteří se svěřili s otázkami, které s ním řeší a konzultují.

Nejčastější odpovědí na tuto otázku se vyskytlo **rané trauma** dítěte, které řeší u psychologa 6 participantů. Další z odpovědí, která s tímto kódem úzce souvisela, byla **citová deprivace dítěte** (ve 2 odpovědích). Psychologickou pomoc využívá i participant, který řeší **citovou vazbu u dítěte**, které mělo silný vazebný vztah k biologické rodině, ze

kteřé bylo odebráno. V jednom případě psycholog pomáhal se **syndromem CAN**¹³ a **nevhodným prostředím** dítěte v minulosti.

Dalším častým problémem, se kterým se pěstouni na psychologa obrací, jsou **problémy v chování**. Uvedena byla začínající trestně-právní činnost („*krádeže*“) a časté „*konflikty*“, které mohou být jedním ze symptomů začínajících poruch chování u dětí. Psycholog dále také pomáhal s **agresivními projevy u dítěte** a s diagnózou **ADHD**¹⁴.

Několik participantů odpovědělo, že řeší s psychologem **školní problémy**. V odpovědích se objevila i odpověď související se školními problémy, a to „*šikana dítěte ve škole*“.

Poslední skupinou, která se v odpovědích opakovala, byly **vztahy s biologickou rodinou**. V jednom případě se vyskytla **porucha identity dítěte**.

Otázka č. 14) Uveďte, prosím, podrobněji, s čím konkrétně jste či nejste spokojen/a?

Tato otázka je rozdělena do dvou částí, a to části A., která pojednává o tom, s čím pěstouni jsou spokojeni a část B., která více rozvádí a specifikuje aspekty psychologické péče, se kterou pěstouni spokojeni nejsou. U tří odpovědí se pěstouni svěřili, že služeb psychologa (zatím) nevyužili.

A. SPOKOJENOST PĚSTOUNŮ

Pěstouni vyjádřili svůj názor, že jsou obecně **spokojeni** s poskytovanou psychologickou péčí. Slovo „*spokojenost*“ či „*vše ok*“ se vyskytlo v odpovědích celkem 4x. Pěstouni si také pochvalovali získání odborného, ale **nezaujatého pohledu** psychologa („*možnost získání pohledu zvenčí*“) na svoji situaci či problém. Velmi ocenili také **pomoc**, kterou jim psycholog poskytnul („*psycholožka mi s dítětem velmi pomohla*“) a **podporu**, kterou u něj našli, jak samotní pěstouni, tak i jejich děti v pěstounské péči.

U psychologa pěstouni pozitivně hodnotili jeho **vysoké kompetence** k poskytování psychologických služeb („*je velice dobrý odborník*“). Vyzdvihovali zejména jeho „*znalost problémů a specifík v náhradní péči a zkušenosti při práci*“. V jednom případě bylo sděleno, že „*využívají dětského psychologa individuálně, pravidelně, intenzivně*“.

¹³ Syndrom CAN neboli syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (Pemová & Ptáček, 2016).

¹⁴ ADHD neboli porucha pozornosti s hyperaktivitou (Jucovičová & Žáčková, 2015).

B. NESPOKOJENOST PĚSTOUNŮ

Hlavním problémem, který pěstouni nejčastěji uváděli, je časové **vytížení psychologa**. V odpovědích se u participantů několikrát objevila „*dlouhá čekací doba na konzultaci*“ a „*dlouhé objednací doby*“ u těchto psychologů - odborníků na náhradní rodinnou péči. Extrémní časové vytížení psychologa vedlo v jednom případě také k **opožděnému řešení** situace, kdy „*aktuální problém byl řešen až po měsíci*“. Jeden z participantů odpověděl, že občas není problém s nalezením času pouze na straně psychologa, ale i na jejich straně jako pěstounů („*z časových důvodů na straně naší i na straně psychologů*“). Nedostatek času vedl podle názoru jednoho participanta také k **absenci intenzivnější terapie**, jelikož „*jsme se nikdy nedostali k intenzivnější terapeutické práci*.“

Jeden participant se vyjádřil, že s psychologem již **nespolupracuje kvůli špatné zkušenosti**, víc informací ovšem o této zkušenosti do dotazníku neuvedl. V jednom případě se pěstouni setkali se **selháním spolupráce psychologů**. Mělo by být běžné, že jako u dalších odborníků probíhá multidisciplinární spolupráce, tak i psychologové by měli navazovat intenzivní spolupráci pro zajištění co nejkvalitnější psychologické péče, která se bude vzájemně doplňovat. To ovšem neplatí vždy. Jeden z participantů se svěřil s tím, že „*není snadné spolupracovat se školním dětským psychologem a naším dětským psychologem*“.

7.2 Výsledky interview s psychology

Výsledky polostrukturovaného interview jsou strukturovány a analyzovány podle jednotlivých témat, která v sobě zahrnují položené otázky z daného tématu. Název témat je vyznačen tučně a s podtržením, jednotlivé společné znaky (kategorie) jsou v textu zvýrazněny tučně a přímo citované odpovědi jsou uvedeny kurzívou v uvozovkách pro dokreslení pro lepší názornost a pochopení závěrů stejně jako u dotazníku.

V průběhu sběru dat, který trval od 15. 2. 2021 do 5. 3. 2021, bylo provedeno celkem 6 virtuálních rozhovorů prostřednictvím *Skype*. Žádný z psychologů z výzkumného souboru vyřazen nebyl. Průměrná délka rozhovoru byla okolo 40 minut.

Působení psychologa v organizaci

Psychologové působili ve své doprovázející organizaci průměrně po dobu 5 let, nejdelší působnost byla 10 let, nejkratší 2 roky. Čtyři psychologové působili v organizaci

jako kmenoví zaměstnanci na částečný úvazek, jeden byl externista, který docházel do organizace nepravidelně pouze podle potřeb pěstounů a organizace a jeden z psychologů působil v organizaci na plný úvazek, jelikož zastával i další funkce v doprovázející organizaci.

Počet pěstounských rodin v psychologické péči

Psychologové shodně vypovídali, že jejich doprovázející organizace má aktuálně v péči několik desítek pěstounských rodin (odpovědi byly v rozsahu 40-120 rodin). Z toho psychologickou péči psychologové poskytují přibližně **jedné čtvrtině těchto rodin** (*...„jako organizace v tuto chvíli máme okolo 60 rodin v péči...“ a „...takoví „aktivní“, co probíhá v podstatě teď, tak je to zhruba 15 rodin, kteří tak nějak využívají v nějaké podobě tu péči“*).

Četnost využívání služeb psychologa

Četnost návštěv pěstounů u psychologa se odvíjí podle aktuálních **potřeb** pěstounů. Pěstouni nemají povinnost využívat služeb psychologa v doprovázející organizaci. Jedná se spíše o jakýsi „benefit“ poskytovaný některými organizacemi. *„Pokud dítě v pěstounské péči má vlastního psychologa z předchozích období, se kterým má navázaný nějaký vztah, tak pokračují se svým psychologem.“* Z názoru téhož psychologa vyplynulo, že pěstouni rádi využívají služeb psychologa v organizaci, jelikož *„se mohou k péči dostat o něco dříve, než třeba děti v běžných rodinách, kteří musí čekat třeba na termín v ambulanci třeba i čtyři měsíce.“*

Na psychologa se mohou obrátit v podstatě kdykoli (*„kdykoli potřebují“, „je to vždycky podle potřeby“*), a to ho buď osloví sami přímo, nebo častější je forma prostřednictvím svého klíčového pracovníka. *„Obvykle klíčová pracovnice navrhne pěstounovi, jestli nechce psychopomoc a pokud pěstoun chce, kontaktuje klíčová pracovnice psycholožky a s nějakou dohodne začátek péče.“*

Někdy spolupráce není nutná vůbec, někdy ji potřebují jen v určitém momentu (*„když se dostanou do nějakého momentu, který vyžaduje nějakou psychologickou intervenci“*). Četnost setkání s psychologem není tedy striktně stanovena, ale **fluktuuje** a odvíjí se podle aktuální situace pěstounské rodiny (*„jsou období, kdy je ta spolupráce intenzivnější“*).

Pokud se u rodiny k řešení objeví **akutní záležitost**, kterou je nezbytné řešit bezodkladně, návštěvy u psychologa probíhají **každý týden**, aby spolupráce byla

intenzivnější na rozdíl od méně akutních situací, kdy návštěvy probíhají přibližně **jednou za 14 dní až měsíc**. Častější psychologickou intervenci vyžadují psychicky náročné a změnové situace (jako je například pro dítě kontakt s biologickou rodinou), situace přípravy na nadcházející změnu (jako je například osamostatnění dítěte po dosažení zletilosti) či v případě příchodu dítěte do pěstounské rodiny a jeho aklimatizace v novém prostředí.

Nejčastěji řešené problémy a otázky

Z rozhovorů vyplynulo, že na psychologa se pěstouni nejčastěji obrací ve třech hlavních momentech: a) **při příchodu dítěte do pěstounské rodiny**, b) **v průběhu pěstounské péče** a c) **při ukončování pěstounské péče**. O jednotlivých tématech, která se s těmito momenty pojí, pojednávají následující odstavce.

Při příchodu dítěte do pěstounské rodiny se na psychologa obrací často právě samotní pěstouni, kteří potřebují poradit s **poznáním dítěte** a s **přístupem** k němu. Do pěstounské péče přichází většinou děti, které jsou traumatizované, s narušenou důvěrou vůči svým primárním pečovatelům, s různými výchovnými obtížemi, které mají své specifické potřeby a potřebují od pěstounské rodiny specifický přístup. Pomoci se zorientovat v potřebách takového dítěte může pěstounům právě psycholog, který s dětmi v náhradní rodinné péči pracuje. Podle názoru a zkušenosti jednoho z psychologů *„je to pomoc se zorientovat v tom dítěti. Protože často si přinesou v sobě nějaké informace, které mají třeba z OSPODu, nebo které mají třeba i od biologické rodiny, pokud tam nějak funguje nějaká domluva mezi nimi, mají nějaké zprávy a moc tomu nerozumí, tak se potřebují o tom poradit, potřebují si udělat nějak jasno, co to dítě potřebuje a jak k němu přistupovat.“*

V průběhu pěstounské péče se na psychologa pěstouni obrací v otázkách **historie dítěte** a s ní úzce spojených **raných traumat** (5x). Raná traumata u dětí vznikají nejčastěji z nedostatečně uspokojovaných až zanedbaných základních psychických potřeb od biologických rodičů. **Rané poruchy vývoje** se mohou u kojenců a batolat projevat například *„nadměrným pláčem, problémy se spánkem nebo opožděním jejich psychomotoriky“*. Tyto děti mohou vykazovat *„úzkostné nebo depresivně-úzkostné symptomy.“* Nezpracovaná raná traumata mohou vyústit v **poruchy chování** (4x) v pozdějším věku. Psycholog s dítětem pracuje na zpracování těchto traumat vedoucích k jejich zmírnění až k úplnému odstranění. Další oblastí, kde se mohou traumata objevit

v pozdějším věku, jsou **školní obtíže** (4x), které se projevují „*ať už s výukou nebo s pracovní morálkou.*“

Při ukončování pěstounské péče, ať už z důvodu dosažení zletilosti u dítěte či při návratu dítěte do biologické rodiny.

Psychologické doprovázení

Psychologické doprovázení každý z psychologů popsal podle svých zkušeností vlastními slovy, která jej nejlépe vystihují, jelikož se jedná o neurčitý pojem, který není vymezen. Podle názorů psychologů bylo možné najít určité společné znaky, které jejich tvrzení obsahovala, a ty nejvýznamnější z nich jsou více rozvedena v následujících odstavcích.

Doprovázení vnímá jeden z psychologů tak, že slouží k tomu, „*aby se dítě psychicky cítilo dobře. Aby se předcházelo vzniku nějakých nepříjemných zážitků, které si ponese celý život a které ho budou nepříjemně ovlivňovat.*“ Podle tohoto vymezení má mít psychologické doprovázení **preventivní charakter** na duševní zdraví a pohodu dítěte, tj., že má **chránit** dítě před vznikem traumat. Podle téhož psychologa se psychologické doprovázení týká i **zvládání průběhu** vypjatých a náročných situací pro dítě, aby na ně **nemuselo být samo**. „*Nebo to může být jako doprovázení při těžkých situacích tak, aby je to dítě zvládlo prožít v co největší pohodě.*“ Psycholog má dítěti poskytovat roli průvodce a ochránce, který ho na tyto situace připraví a bude mu poskytovat potřebnou psychologickou pomoc a intervenci v průběhu tohoto celého náročného období.

Pokud dítě projde náročnou a zatěžující situací s negativní zkušeností bez odborného doprovodu, psycholog mu pomáhá se **zpracováním tohoto zážitku** a s vhodnou **adaptací**. Jedná se o pomoc se „*zpracováváním těžkých situací, které ty děti zažívají tak, aby jim rozuměly, tak aby se orientovaly, tak aby nacházely zdroje pro sebe do konkrétních situací i do života, aby rozuměly, co se kolem nich i s nimi děje.*“

V psychologickém doprovázení by měl být vždy poskytnut „*prostor na to si někoho poslechnout, vyslechnout, naslouchat tomu člověku a poskytnout mu nějakou podporu a porozumění. Ať je to dítě nebo ať už je to pěstoun, anebo ať už jsou to případně i biologičtí rodiče, kteří třeba do toho někdy taky mohou vstupovat. Já si pod psychologickým doprovázením představuji poskytnout prostor všem těm stranám, aby mohly vytvořit pro to dítě bezpečné a jisté prostředí.*“ V psychologickém doprovázení se tedy nejedná pouze o **zajišťování nejlepšího blaha dítěte**, které by ale mělo být vždy

na prvním místě, ale i o **naslouchání potřebám jeho okolí**, které se aktivně podílí na zajišťování jeho potřeb. Vyslechnuty by měly být všechny zainteresované strany a všem by měl být dán prostor se vyjádřit k jejich potřebám. Jejich společným cílem by mělo být poskytnout dítěti bezpečný prostor pro jeho vývoj.

Psychologické doprovázení není jen doménou psychologa, ale podílí se na něm velkou měrou i **klíčový pracovník**, který je s rodinou v pravidelném a nepřetržitém kontaktu a umí nejlépe vyhodnotit potřeby rodiny, případně i další sociální pracovníci. *„Ta práce samotná nemá úplně jako striktní hranice, takže někdy se prolíná nebo je podobná i s prací sociální pracovníce.“*

Prostředky a aktivity využívané psychology

Z odpovědí na otázku, jaké prostředky či aktivity využíváte při výkonu své profese nejčastěji, vyplynulo, že jsou psychology voleny u každého dítěte **individuálně** s ohledem na jeho povahu a tomu, čemu je dítě nakloněné. Podstatnou roli při práci psychologa s dítětem hraje i to, *„jak velkou důvěru ve mně má a v jaké fázi se naše práce nachází.“* Užití dané techniky pro práci s dítětem je ovlivněno věkem dítěte, individuálními potřebami dítěte a také schopnostmi psychologa navázat s dítětem spolupráci a v neposlední řadě také délkou jejich vzájemné spolupráce a poznání.

Nejčastěji psychologové využívají **rozhovor** (6x) jako způsob zjištění informací o dítěti a jeho rodině a rodinné historii (tzv. **anamnéza**). Rozhovor může probíhat přímo s dítětem (autoanamnestický rozhovor), který je přizpůsoben jeho rozumovým schopnostem a věku dítěte, nebo s jeho pěstouny nebo i případně biologickým rodičem (tzv. heteroanamnestický rozhovor) *„nad tou celkovou historií toho dítěte, rodiny a celého problému.“* **Dotazování** (4x) se na různé aspekty z jeho minulosti může psychologovi poskytnout poměrně ucelený pohled na dítě, který mu pomůže se *„aspoň trošičku zorientovat v možnostech toho dítěte“*. Zkušený psycholog dokáže předurčit, jaké schopnosti dítě má a jaké nároky lze na takové dítě klást.

Schopnosti dítěte (zvláště u dětí předškolního a mladšího školního věku) si psychologové mohou zjišťovat pomocí **her** (5x). *„Já často pracuji s dětmi formou her, klasické herní terapie, použití pískoviště nebo i za použití klasických her, kterých je bezpočet a které se dají využívat pro práci s dětmi, i když jsou to klasické deskové hry.“* Při hraní s dítětem se objevuje celá řada momentů, na které psycholog následně nebo i přímo v průběhu hry může reagovat, s dítětem je hlouběji projít a odkrýt dosud skryté informace

o dítěti, o jeho pocitech či přáních. Dítě při hraní vyjadřuje celou škálu **emocí** (od radosti a štěstí při výhře až po vztek a agresi při prohře), které psycholog může s dítětem rozebrat a dopátrat se příčiny jejich vzniku a dále s nimi odborně pracovat. Právě k emocím a jejich vyjadřování se jeden z psychologů vyjádřil takto: *„při té hře vlastně ty emoce jsou víc navenek, víc jdou napovrch, a můžeme je zachytit a bavit se tom, kdy třeba ty emoce přichází a kdy naopak by je potřebovalo, aby přicházely, a nepřichází.“*

Někteří psychologové pracující v doprovázejících organizacích prošli i psychoterapeutickými výcviky, mohou tedy v rámci svého působení v organizaci vykonávat i **psychoterapeutickou činnost** (5x). Mezi zmiňované psychoterapeutické výcviky patřil například PBSP (Pesso Boyden psychomotorická psychoterapie), která je zaměřena na léčení poruch vztahově-emocionálního vývoje, DDP (Dyadická vývojová psychoterapie), která je zaměřena na léčbu poruch attachmentu, krizová intervence, systemická rodinná terapie.

Spolupráce s jinými odborníky

Nejužší spolupráci mají psychologové s **klíčovými pracovníky** a **sociálními pracovníky** (6x) pěstounských rodin. Ti jsou pro psychology často bohužel jediným zdrojem aktuálních informací o dítěti a pěstounské rodině jako takové. Pokud si klíčový pracovník všimne, že něco v rodině nefunguje nebo si rodina sama o pomoc řekne, domluví se s psychologem na dalším vhodném postupu či zprostředkuje kontakt na jiného odborníka.

Jestliže se u dítěte vyskytne závažnější problém, který není možné zvládnout jen s využitím psychoterapeutických metod, může psycholog pěstounům navrhnout a doporučit návštěvu u **pedopsychiatra** (dětského psychiatra). *„Samozřejmě to není o žádném tlaku nebo nucení, že to tak musí být, ale vlastně si říkáme, co může přinést spolupráce s někým dalším.“* Jeden z psychologů dodává, že cílem návštěvy u pedopsychiatra není primárně zavedení odpovídající medikace, nýbrž často větším přínosem je pouhé zhodnocení stavu dítěte dalším odborníkem, tj. *„to, že to vidí i někdo další, tak se můžeme někam posunout dál v té situaci.“*

Pokud dítě trpí neurologickými obtížemi (např. bolestmi hlavy, afektivními záchvaty, autistickými projevy, poruchami spánku apod.) je vhodná také spolupráce s **dětským neurologem**. Základem této spolupráce by měla být navázaná komunikace mezi oběma odborníky, poskytování si získaných poznatků pro účely zlepšení péče

na obou stranách. U dětí se mohou vyskytnout také poruchy pohlavní identity v dětství¹⁵, které spadají do odborného posouzení **dětského sexuologa**.

U dětí se školními problémy je navázaná spolupráce psychologa s **pedagogicko-psychologickými poradnami (PPP)** nebo se **speciálně-pedagogickými centry (SPC)**, která mohou nabídnout mnohá řešení školních obtíží.

Psycholog by měl pěstouny seznámit s možnostmi dalšího postupu a nevhodnější z nich jim navrhnout k jejich dalšímu zvážení. Čím dříve psycholog se zmíní o možnostech, tím dříve je možné ze strany pěstounů na pomoc přistoupit, vyhledat ji a daný problém řešit. Ačkoli mnoho dětí přicházejících do pěstounské péče má už z dřívějška zajištěnou péči u svých odborníků, měla by se spolupráce navázat i mezi nimi a psychologem v organizaci. Ve všech případech by psycholog měl zvážit **transdisciplinární spolupráci**.

Nedostatky v doprovázející organizaci a psychologických službách

Další otázkou pokládanou psychologům v rozhovoru bylo, co podle jejich názoru v psychologických službách chybí. Psychologové se shodli, že je obecný **nedostatek kompetentních pracovníků (5x)** v doprovázejících organizacích.

Největší podstav je shledáván u **klíčových pracovníků**, jelikož někteří odchází do jiné pracovní sféry za lepším peněžním ohodnocením, než jakého se jim dostává v doprovázející organizaci jakožto veřejně prospěšné společnosti, která musí případný zisk použít na poskytování obecně prospěšných služeb. V této oblasti je vyžadována od pracovníků dobrá orientace zejména v problematice pěstounství (jsou kladeny vysoké nároky na kompetence pracovníka), pěstounské péče a také se zohledňují určité lidské vlastnosti a předpoklady pro výkon práce klíčového pracovníka. Klíčoví pracovníci navíc bývají velmi **pracovně vytíženi**. Rozdělit agendu klíčových pracovníků mezi víc pracovníků taktéž není možné, jelikož doprovázející organizace nemají možnost financovat další pracovní síly. „*Když jsem říkal, že je 20 rodin na klíčového pracovníka, tak si pořád myslím, že je to hodně. Ale doprovázející organizace si nemohou dovolit těch pracovníků víc, protože je nezaplátí z financí, které plynou z těch dohod.*“

¹⁵ Poruchy pohlavní identity v dětství (F64.2) se projevují tím, že dítě dlouhodobě a opakovaně odmítá svoje anatomické pohlaví, prezentuje se, že je osobou opačného pohlaví (např. se obléká do šatů opačného pohlaví) a zajímá se výhradně o činnosti druhého pohlaví (Orel, 2020).

Dalším z problémů, k nimž se váže výše zmíněný problém nedostatku kompetentních pracovníků, je **nedostatek financí v doprovázející organizaci** (3x). Organizace se financuje sama, část příjmů získává z uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče, část financí získává od sponzorů a donátorů. Nedostatek financí se projevuje v každodenních činnostech a aktivitách doprovázející organizace. *„Kdyby bylo možné získat těch financí o něco více, tak by i mohlo být vícero klíčových pracovníků, myslím si, že by se mohlo dělat spousty jiných aktivit, nebo ty aktivity, které děláme, by mohly být intenzivnější.“*

Nedostatek je také **psychologů** (3x), kteří mají zájem pracovat v oblasti náhradní rodinné péče a mají k tomu dobrou teoretickou znalost i praktickou zkušenost s touto oblastí a ideálně i nějaký psychoterapeutický výcvik, aby s dětmi mohli sami pracovat (*„aby uměli léčit poruchy attachmentu“*). **Poskytování psychologické péče chybí u dětí, které se vracejí do biologických rodin** (1x). V těchto případech by bylo vhodné zaměřit se psychologicky na práci s dítětem i jeho biologickými rodiči a zjistit, zda mají děti u svých rodičů zajištěnou dostatečnou péči. *„To by mě zajímalo, jak se jim daří, jak to je, jestli se osvědčuje to, v co jsme doufali, nebo jestli naopak se děje, v co jsme nedoufali. Tam mi chybí větší přesah, zda je o ty děti postaráno i potom, nejen tedy po té změně.“*

Ačkoli je nedostatek financí velmi podstatným faktorem, který zásadním způsobem ovlivňuje průběh doprovázení, při poskytování péče svým klientům – pěstounům, vycházejí z jejich potřeb a snaží se jim **zajistit vše potřebné**. *„Nezaregistroval/a jsem žádnou situaci, kdy by pomoc pěstounům nebyla nabídnuta, zprostředkována nebo poskytnuta.“*

Poskytování psychologického doprovázení v době pandemie COVID-19

Podle psychologů **nedošlo k velké změně** či četnosti poskytování psychologické pomoci pěstounským rodinám než jako tomu bylo před pandemií. Citelněji se omezování kontaktů a zákazů návštěv v rodinách dotkl práce klíčových pracovníků, kteří podporu a pomoc poskytovali hlavně **telefonicky**. Klíčoví pracovníci hned od počátku nouzového stavu intenzivně informovali rodiny o změnách prostřednictvím **e-mailu** a sdíleli s nimi důležité informace a rady. Rady a doporučení se týkaly mnoha oblastí, do kterých pandemie zasáhla, například *„jak mluvit s dětmi o koronaviru, o tom, jak mluvit s dětmi o otázkách smrti, které se objevovaly v médiích, odkázat je na nějaké materiály.“*

Zásadně se ale s pandemií **proměnil běžný den** pěstounské rodiny. Školní výuka se ze školních lavic přesunula do domácího prostředí, kde najednou byly kladeny velké nároky jednak na děti a jednak i na pěstouny. U dětí (zvláště u těch na 1. stupni základní školy) byla vyžadována **samostatnější práce** při distanční výuce, která předpokládala větší zapojení pěstouna do pomoci dítěti s výukou. Distanční výuka a její úspěšné zvládnutí předpokládalo vyhrazení klidného prostoru pro učení a dostatečné technické zázemí. **Pěstouni přišli o veškerý volný čas**, který jim sloužil pro zajištění svých záležitostí a chvíli odpočinku. „*Pro pěstouny se běžný den natolik změnil, že je to těžko kde dobjít energii, jak to vůbec zvládat, když ten den před tím byl rozdělený, že dopoledne jsou děti ve škole, pěstoun si stihnul zařídit, co potřeboval a odpoledne mohl být s dětmi.*“ U dětí se po tolika měsících bez sociálního kontaktu s vrstevníky projevila **snížená sebejistota**.

Jako pozitivní jev jeden z psychologů vnímá skutečnost, že izolace od sebe **oddělila problematické skupiny dětí** (party), které měly tendence se shlukovat a provozovat nějakou nekalou činnost. Další světlý moment související s jarní vlnou epidemie popisuje další z psychologů tak, že „*byly i různé momenty vzájemné solidarity mezi lidmi, které teď už nejsou. Ale na jaře tomu tak bylo, že tohle je něco, z čeho jsme mohli těžit.*“ Doba plná omezení a restrikcí nám také ukázala, „*jak přistupovat k nějakým pravidlům, jak přistupovat k hranicím a mantinelům, že to můžeme zkoušet a můžeme to trénovat. To o hranicích a různých dodržování je, a myslím si, že tohle často v těch rodinách chybí.*“ Také byli všichni členové rodiny víc doma, měli **na sebe víc času**, který mohli víc trávit spolu a mohli pracovat na lepší rodinné pohodě. „*Lidé mohli vytvářet vztahy, které těm dětem chybí nebo jsou nějakým způsobem pošramocené.*“

V některých rodinách ale trávení většího množství společného času přineslo opačný efekt a „*vyostřily se konflikty v rodinách, kde už byly předtím.*“ Lidé ale tyto konfliktní situace často nedokázali správně řešit a adekvátně na ně reagovat. Někteří lidé bohužel „*nedokáží s těmi dětmi trávit čas, rozvíjet je.*“ V některých rodinách situace došla tak daleko, že „*některé děti odcházely z domova do jiné péče, ústavu...*“. Jeden z psychologů sdělil svůj poznatek, že v jeho očích pandemie některé lidi ještě více **z pohodlnila**. U těch pěstounských rodin, které potřebují nějaký impulz zvenčí, aby záležitosti kolem dítěte začali řešit a neodkládali je, došlo k uzavření se do „sociální bubliny“ a odkladu neurgentních záležitostí, jelikož nad sebou nemají žádnou „hrozící ruku.“ Mnoho z pěstounů si uvědomuje, že některé otázky je potřeba řešit hned, protože si uvědomují, že

pokud se jim podaří některé věci zvládnout, vyřešit nebo pochopit, tak zajistí lepší budoucnost dítěti i sobě.

Doporučení pro budoucí psychology

Obvykle poslední, závěrečnou otázkou, kterou jsem v rozhovoru psychologům kladla, byla doporučení budoucím psychologům, kteří by měli zájem profesně se uplatnit v oblasti pěstounské péče a doprovázení. Doporučení všech psychologů se dají shrnout do 3 hlavních bodů:

A. AKTIVNÍ SPOLUPRÁCE S PĚSTOUNSKÝMI RODINAMI

Některé doprovázející jsou rádi a vítají dobrovolníky, kteří chodí do organizace pomáhat. Zejména studentům se tak nabízí možnost při studiu navázat dlouhodobější, pravidelnou **spolupráci s těmito organizacemi**. Smějí tak bezplatně nahlédnout do fungování organizace, seznámit se s činností jednotlivých osob, které v ní pracují a naučit se mnohým dovednostem, které mohou využít nejen v budoucím zaměstnání, ale i v životě.

Jeden z psychologů uvádí příklad možnosti zapojení studentů do pomoci dětem vyrůstajících v pěstounské péči. Jedná se o program 5P¹⁶ přizpůsobený pěstounským rodinám, které jeho/její doprovázející organizace nabízí. Psycholog v této souvislosti vysvětluje hlavní myšlenku tohoto programu. *„Hledáme vždy pro to dítě nějakého konkrétního staršího kamaráda, se kterým se může stýkat jednou za týden, a snažíme se, aby to bylo dlouhodobé. Naše myšlenka je, aby to bylo o nějakém vztahu, protože těmto dětem tyto vztahy často chybí. Proto, když hledáme studenty, tak po nich chceme, aby ta spolupráce byla minimálně roční, nebo aby byla i s přesahem toho roku, takže aby to byl třeba třetíáček, čtvrtáček, pátáček. Aby byly schopní vytvořit si k těm dětem nějaký vztah, aby ty děti mohly poznat, co je nějaké přátelství, kamarádství, protože to často nemají v tom domácím prostředí.“*

Studentům psychologie bývá umožněno vyzkoušet si práci s rodinami přímo v organizaci, v níž se dá *„mnohému naučit a mnohé pochopit.“* Získají tím velmi cenné **zkušenosti** pro budoucí profesní kariéru i osobní život. Studenti se mohou i aktivně účastnit na vzdělávacích pobytech, na nichž mohou pracovat s dětmi.

¹⁶ Program 5P je preventivní dobrovolnický volnočasový program pro děti založený na dobrovolném přátelském vztahu mezi jedním dítětem a jedním dospělým dobrovolníkem. Pět P (Pomoc, Přátelství, Podpora, Péče a Prevence) je určený dětem ve věku 7–15 let, které to mají v životě složitější, než jejich vrstevníci (Rozkocová, R., 12. října 2004).

B. PSYCHOTERAPEUTICKÝ VÝCVIK

Druhé doporučení se týkalo vzdělávání v oblasti náhradní rodinné péče. Psychologové kladli důraz na absolvování nějakého **psychoterapeutického výcviku**, který „*bude velmi výrazně zohledňovat práci s dětmi*“ a „*cokoliv, co souvisí s vývojevou psychologií, s problematikou rodiny a vztahů v rodině.*“ Jeden z psychologů doporučoval zaměřit se přímo na psychoterapeutický výcvik určený pro léčbu poruch attachmentu a raných traumat u dětí, jelikož se z jeho/její zkušenosti se ve své praxi nejčastěji setkává právě s touto problematikou. Vhodné jsou také výcviky zaměřující se na „*navázání vztahu s dítětem i pěstounem*“.

C. MOTIVACE

Nezanedbatelnou složkou pro zájemce o práci psychologa v doprovázející organizaci je jeho **vlastní motivace**. „*Je to o tom, jakou motivaci mají k doprovázení, s prací s lidmi nebo rodinami a co jim to přináší.*“ Osobní motivace a pocit vlastního přínosu z této práce je o to víc důležitá, jelikož zejména u pomáhajících profesí dochází často k syndromu vyhoření, únavě a pocitům bezmoci. Silnou motivací může také být snaha **pomoci druhým** lidem, ovšem psychologové upozorňují, že by tato motivace měla být až druhořadá.

7.3 Odpovědi na výzkumné otázky

V této kapitole jsou shrnuty výsledky obou částí výzkumného šetření a odpovědi na stanovené výzkumné otázky.

7.3.1 Jaký význam má doprovázející organizace pro pěstouny?

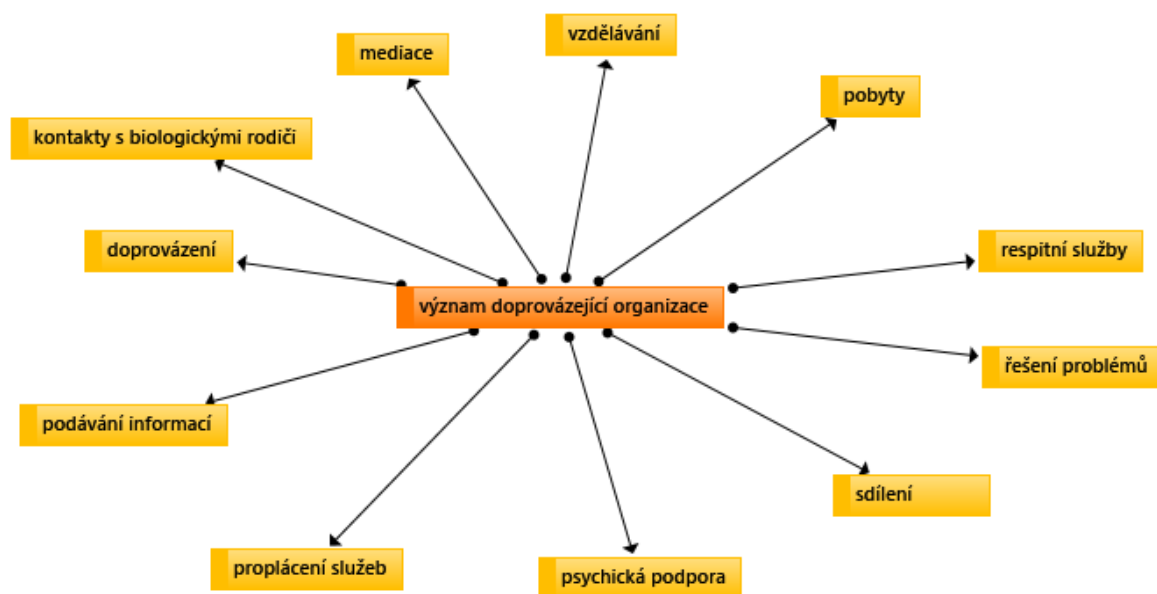
Z dotazníku vyplynulo, že pro většinu pěstounů podílejících se na mém výzkumném šetření, má jejich doprovázející organizace **klíčový význam** pro uskutečňování pěstounské péče. Největší pomoc spatřují pěstouni v **psychické podpoře**, kterou jim organizace poskytuje konstantně, v podpoře **při řešení aktuálních problémů** a **poskytování informací**.

Výkon pěstounské péče jim doprovázející organizace ulehčuje například tím, že jim zajišťuje absolvování povinného i dalšího rozšiřujícího **vzdělávání** v otázkách náhradní

rodinné péče. Pořádá pro ně vzdělávací pobyty, organizuje přednášky a školení. Další nezbytnou pomoc vnímají pěstouni v poskytování **odlehčovacích služeb**. Možnost odpočinout si na krátký čas od běžných každodenních činností vnímají jako velmi důležitou a prospěšnou. Finanční úlevou a svým způsobem i podporou pro pěstouny je také možnost **proplácení** některých zájmových kroužků či aktivit dětem.

Prostřednictvím doprovázející organizace pěstouni mají možnost seznamovat se s ostatními pěstounskými rodinami a **sdílet** s nimi svoje radosti i starosti. **Pravidelné setkávání** na různých akcích pořádaných doprovázející organizací pomáhá pěstounům tím, že ví, že v tom nejsou sami a že podobné problémy řeší i další rodiny. Na setkáních si mohou předávat i své zkušenosti a vzájemně se tak obohacovat.

V doprovázející organizaci pracující klíčový pracovník jim poskytuje **psychickou podporu**, která se projevuje například při **plánování a realizaci asistovaných kontaktů dětí s biologickými rodiči, při řešení výchovných a školních problémů, při jednání s úřady a soudy**. Osoba klíčového pracovníka plní funkci **mediátora**, který pomáhá s vyjednáváním a řešením nepříjemných témat s nepřístupnými osobami. Svého klíčového pracovníka vnímají pěstouni, že je **kompetentní, empatický, ochotný** a má pro ně **pochopení**.

Obrázek č. 1: Význam doprovázející organizace pro pěstouny

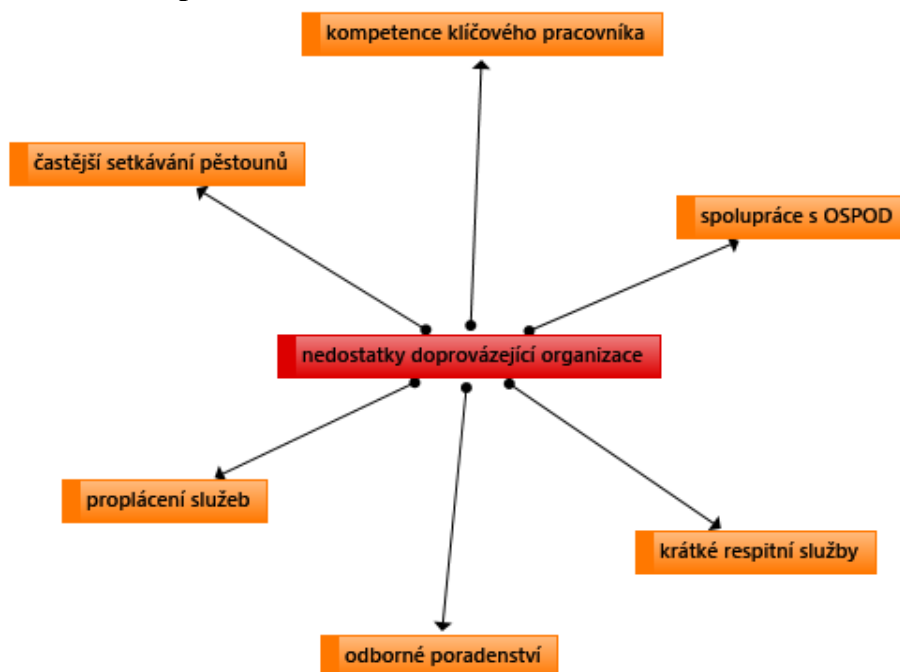
7.3.2 Jaké nedostatky pro výkon pěstounské péče spatřují pěstouni u své doprovázející organizace?

Pěstouni se vyjádřili, že převážně **neshledávají nic**, co by jim scházelo v poskytovaných službách. Z nedostatků, které pěstouni jmenovali, považují to, že postrádají poskytování **krátkých odlehčovacích služeb**, zejména pro kojence a batolata. Dále jim chybí i **celodenní respitní péče**, při které by pěstouni měli možnost svěřit dítě do rukou někoho zkušeného a odpovědného, kdo by jim dítě ohlídal.

Jako nedostatečné či úplně chybějící vnímají pěstouni **proplácení péče** doprovázející organizací. Pěstounům, kteří mají více dětí svěřených do pěstounské péče, chybí zejména finanční příspěvky na zájmové kroužky a zajištění proplacení psychologické péče, které vnímají jako finančně zatěžující.

Pěstouni se potkali i s nedostatečnými **kompetencemi svého klíčového pracovníka**. Na klíčového pracovníka jsou kladeny vysoké nároky při orientaci v oblasti NRP a při řešení různých složitých situacích. Při této práci se zkušenosti získávají s postupem let, tudíž u služebně mladších pracovníků tyto kompetence mohou být považovány z hlediska zkušenějších pěstounů za nedostatečné.

Jako důležité, ale zároveň chybějící, považují pěstouni **odborné poradenství** (např. speciálně-pedagogické poradenství, právní poradenství). Jako nedostačující byla v několika případech označena i **spolupráce s OSPOD**. Pěstounům také chybí možnost častějšího **setkávání pěstounů**.

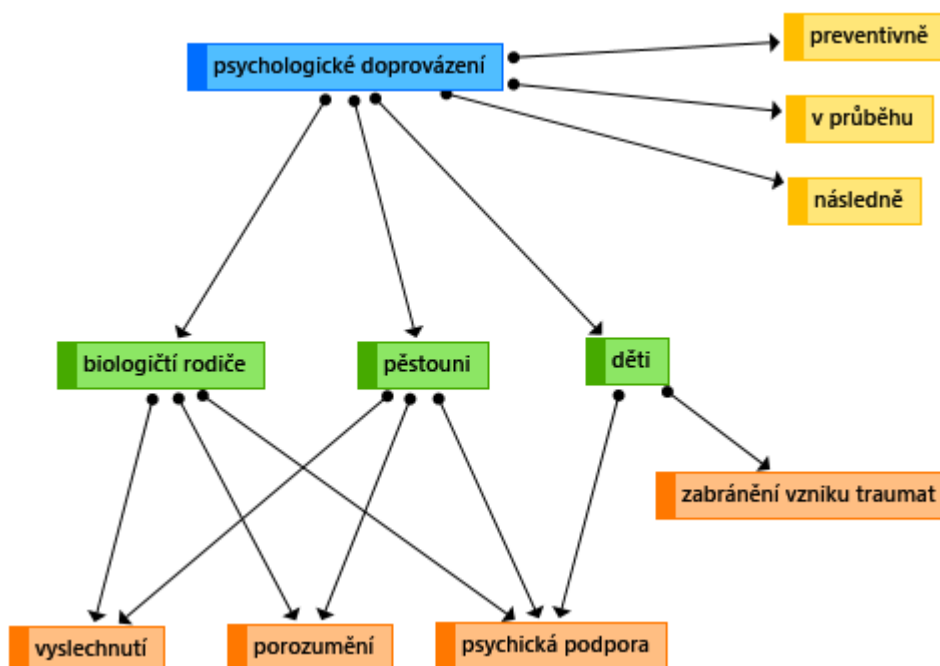
Obrázek č. 2: Nedostatky doprovázející organizace z pohledu pěstounů

7.3.3 Jak probíhá samotný proces psychologického doprovázení ze zkušeností zúčastněných psychologů?

Psychologické doprovázení je proces, který trvá různě dlouhou dobu, je poskytován psychologem v doprovázející organizaci a je ovlivňován konkrétními potřebami dané pěstounské rodiny. Psychologické doprovázení je primárně zacílené na poskytování **psychické podpory dítěti**, aby se cítilo dobře a **předcházelo se u něj vzniku traumatických zážitků**, které si ponese celý svůj život. Psychologické doprovázení může však být poskytováno:

- preventivně**, v němž psycholog se snaží dítě dopředu připravit na náročné okamžiky a zabránit jejich špatnému zpracování,
- „v průběhu“**, v němž psycholog poskytuje psychickou podporu dítěti, aby na náročné situace nemuselo být samo a mělo je s kým sdílet,
- následně**, v němž se psycholog pracuje na zpracování tohoto zážitku zdravou formou, aby nedošlo k tvorbě traumatu.

Psycholog má dítěti poskytovat **roli průvodce a ochránce** a poskytovat potřebnou psychologickou pomoc a intervenci v průběhu celé doby, kdy je to potřebné. V psychologickém doprovázení by měl být také poskytnut **prostor všem zúčastněným osobám**, které se aktivně spolupodílí na tvorbě světa dítěte a vytváří mu bezpečné a jisté prostředí, **k vyslechnutí a poskytnutí podpory a porozumění**.

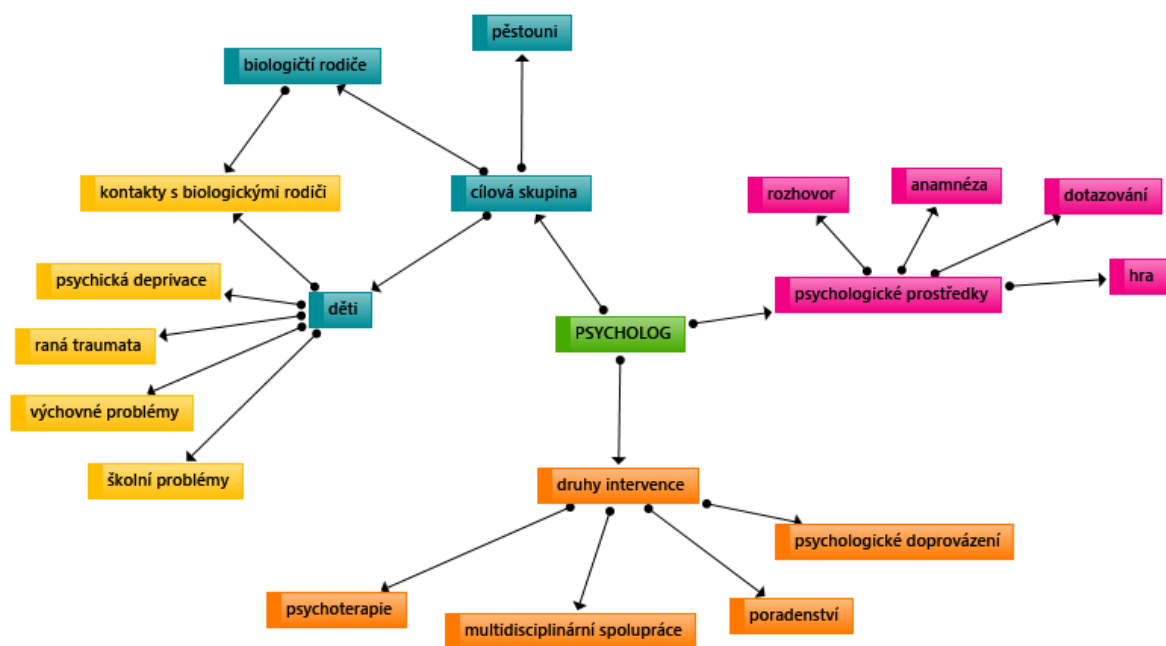
Obrázek č. 3: Psychologické doprovázení

Pokud shrneme názory všech zúčastněných psychologů, můžeme psychologické doprovázení popsat jako **formu psychologické podpory či pomoci zaměřené na udržení psychické pohody všech zúčastněných stran, která je poskytována před, v průběhu nebo i po náročných situacích a která je zacílená na jejich efektivní zvládnutí.**

7.3.4 Jaké informace o práci psychologa v doprovázející organizaci je možné poskytnout potenciálním zájemcům o profilaci v tomto odvětví aplikované psychologie?

Ze získaných poznatků přímo od psychologů působících v doprovázejících organizacích jsme shromáždili tyto informace:

- Psycholog v doprovázející organizaci pracuje s **pěstounskými rodinami a dětmi**. Ačkoli se nejedná o model klasické rodiny založené na pokrevním vztahu mezi jeho členy, práce s jednotlivými členy rodiny, jejich problémy a starostmi je velmi podobná práci s „běžnými rodinami.“
- Základem jeho práce je poskytování **psychologického poradenství**, které poskytuje všem zúčastněným subjektům (pěstounům, dětem i biologickým rodičům).
- Psycholog poskytuje **psychickou podporu a pomoc** dítěti, které doprovází celým procesem od příchodu do pěstounské péče až po jeho odchod z ní. U dětí v pěstounské péči psychologicky pracuje zejména s **ranými traumaty, poruchami attachmentu, připravuje dítě na kontakt s biologickými rodiči a řeší různé výchovné a školní obtíže**.
- Psycholog se **účastní vzdělávacích pobytů/akcí**, případových konferencí, vzdělává pěstouny v psychologických aspektech NRP.
- Ve své práci úzce **spolupracuje s dalšími odborníky** (například s pedopsychiatrem, dětským neurologem, sexuologem,...).
- Nezbytnou součástí jeho vzdělání a odbornosti je dobrá **orientace v problematice NRP**.
- Kromě psychologického vzdělání i vhodné mít **psychoterapeutický výcvik**, který je zaměřen na práci s dětmi a rodinou.
- Důležitá je pro výkon této profese **osobní motivace**, ale v pozadí rozhodně není ani **motivace pomoci druhým**.
- Oblast NRP **nepatří k nejvýdělečnějším sférám**, největším ziskem z této profese jsou **nedocentitelné životní zkušenosti**.

Obrázek č. 4: Práce psychologa v doprovázející organizaci

8 DISKUZE

Diskuze k výsledkům je pro lepší přehlednost rozčleněna do čtyř částí. První část je věnována výsledkům dotazníkového šetření u pěstounů, druhá část je věnována výsledkům polostrukturovaného interview s psychology, třetí část je tvořena souvislostmi předchozích částí. Poslední část je věnována vyjádření k limitům výzkumu, jeho přínosům a k možnostem dalšího zkoumání v této oblasti. Výsledky z obou výzkumných částí jsou porovnávány s odbornou literaturou a jinými výzkumy. Jelikož je téma této práce zaměřeno na systém náhradní rodinné péče, který je v ČR hodně specifický, je srovnání se zahraničními studii a výzkumy dost problematické, jelikož jejich závěry nelze vždy uplatnit v našem prostředí. Platnost níže uvedených závěrů je také omezena dobou vzniku, názory zúčastněných participantů a možnostmi tohoto výzkumu.

8.1 Diskuze k výzkumnému šetření

8.1.1 Diskuze k významu klíčového pracovníka

Pro pěstouny je pro výkon úspěšné pěstounské péče mít k dispozici někoho, na koho se mohou kdykoli obrátit, kdo jim poskytne psychickou podporu, ujistí je, že to, co dělají, dělají správně, a s kým budou moci svoje myšlenky a starosti moci sdílet bez obav z odsouzení. Doprovázející organizace přidělující rodině klíčového pracovníka, který jim bude vždy po ruce, kdykoli to bude třeba, je právě tím subjektem, který určen pro poskytování podpory, sdílení a pomoci se všemi otázkami a problémy, se kterými se v průběhu realizace pěstounské péče setkají. Poskytování psychické podpory bylo nejčastější odpovědí pěstounů, když měli popsat význam svého klíčového pracovníka pro výkon pěstounské péče. Důležitost sdílet své problémy s někým dalším (klíčovým pracovníkem či dalšími pěstouny) vnímají pěstouni jako jeden z protektivních faktorů při výkonu pěstounské péče. Tyto závěry potvrzují i výzkumy Sobotkové (2003) či Indrákové (2015) na našem území či ze zahraničních výzkumů výzkum Browna a Caldera (2000).

Velkou pomoc a podporu od svého klíčového pracovníka popisovali pěstouni při plánování a realizaci asistovaných kontaktů dětí s biologickými rodiči či jedním z rodičů. Udržovat kontakt s biologickou rodinou je jednou ze zákonných povinností pěstounů při výkonu pěstounské péče, i když ne vždy je domluva k realizaci asistovaného kontaktu mezi pěstouny a biologickými rodinami možná a kontakt je pro dítě vhodný a bezpečný. V těchto případech funkci zprostředkovatele kontaktu přebírá právě klíčový pracovník, který vyhodnocuje situaci dítěte. K tomuto tématu se vyjádřil jeden z psychologů, že jedna z činností, které se věnuje, je příprava dítěte na kontakt s biologickými rodiči a základem kontaktu je správné načasování, aby se předešlo ke vzniku traumatu u dítěte. I Boyle (2017) uvádí, že kontakt by měl být pro dítě bezpečný a mělo by se přihlížet k individuálním potřebám dítěte. Z výzkumu Collings (2020) vyplynulo, že pěstounské rodiny uznaly důležitost kontaktu, ačkoli se domnívají, že dopad návštěv na dítě je spíše negativní.

Velký význam pomoci od klíčového pracovníka byl sledován v mém šetření také při řešení různých aktuálních problémů a v poskytování informací. Tato zjištění korespondují s výsledky zahraničních studií, v nichž pěstouni oceňují poskytování pomoci a poskytování informací o důležitých otázkách péče o děti (Brown & Calder, 2000; Brown, Moraes, & Mayhew, 2005).

Klíčový pracovník také pomáhá v rodinách při výchovných a školních problémech dětí. Plní také pro mnoho pěstounských rodin funkci mediátora, když zprostředkovává nebo jedná za pěstouny v méně příjemných situacích a ulehčuje jim tím jejich práci (Suchá, 2018). Ke svému klíčovému pracovníkovi všichni pěstouni pocítovali důvěru a empatii, pouze jeden participant sdělil, že jim byl přidělen klíčový pracovník, který neměl dostatečné zkušenosti a s jehož prací nebyli plně spokojeni. Tato zjištění jsou v rozporu se závěry Košelkové (2016), u níž důvěru v klíčového pracovníka nepocítovala třetina participantů a závěrů Šmitalové (2018), v němž se pěstounům od klíčového pracovníka nedostávala potřebná podpora a pomoc.

Z názorů psychologů vyplynul nedostatek kvalifikovaných klíčových pracovníků a s tím související velký počet rodin na jednoho klíčového pracovníka. To je jedním z problémů, se kterým se doprovázející organizace potýkají a které ovlivňují i výkon doprovázení. Barnett (2017) tvrdí, že je potřeba snižovat fluktuaci klíčových pracovníků a věnovat jim čas na odpovídající školení a přípravu. Snižování počtu rodin v péči by jim umožnilo trávit více času s rodinami, aby více mohli porozumět jejich potřebám. Z názorů

psychologů vyplynulo, že nedostatek kvalifikovaných odborníků souvisí také s nedostatečným financováním doprovázejících organizací, kterým plynou příjmy z uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče, případech z dalších grantů a spoluprací.

8.1.2 Diskuze k významu doprovázející organizace

Z výzkumu bylo zjištěno, že v doprovázející organizaci má pro pěstouny hlavní význam poskytování a zajišťování vzdělávání. Pěstouni mají ze ZSPOD povinnost vzdělávat se v rozsahu 24 hodin ročně. Vzdělání je má připravit na mnohá úskalí, se kterými se mohou setkat a také je informovat o změnách v legislativě a úpravách pěstounské péče. Vzdělávání patří ke službám, které doprovázející organizace vždy nabízely.

Druhou nejčtenější odpovědí bylo poskytování odlehčovacích služeb, které vnímají jako natolik důležité, že zároveň byly zmíněny i v otázce, v čem spatřují pěstouni nedostatky, kde bylo několikrát zmíněno, že jim chybí krátké odlehčovací služby. Zmiňováno bylo hlídání dětí do 2 let věku či celodenní hlídání dětí. Sehnat na hlídání svěřených dětí někoho odpovědného a zkušeného, kdo by byl ochoten odlehčit pěstounům a pomoci s hlídáním, je pro pěstouny velký problém. Ke stejným závěrům došla i Šmítalová (2018).

Z toho důvodu pěstouni oceňují možnost pobytových víkendových akcí, kde je o děti postaráno, a pěstouni mají čas na odpočinek a sdílení svých zkušeností s ostatními pěstouny, od kterých se jim dostává velké podpory při řešení problémů s dětmi (Brown, Moraes, & Mayhew, 2005). I podle Matějčka (2011) jsou tyto kontakty pro pěstouny velice přínosné, protože mohou sdílet své zkušenosti a cítit, že „v tom nejsou sami“. Současně by také pěstouni ocenili, kdyby takových pobytových akcí bylo více, jelikož se objevily i v otázce, co jim u doprovázející organizace chybí.

Za chybějící službu považují pěstouni odborné poradenství. Podle výzkumu Browna a Caldera (2000) pěstouni potřebují pomoc u dětí se speciálními potřebami a financování zvláštních potřeb pro pěstounské děti. Proplácení některých aktivit pro děti vnímalo i několik pěstounů jako nedostatek poskytované péče od doprovázející organizace. Se shodnými zjištěními přišla i studie Bubleové (2007), v níž se ptali pěstounů, co by potřebovali vylepšovat. Největší zastoupení tvořila skupina pěstounů, kteří dávali přednost rozšiřování poradenství a sociálních služeb (rodiny s dětmi s vícečetnými poruchami) a druhá skupina pěstounů preferovala zvyšování finančních příspěvků.

Většina pěstounů se vyjádřila, že jim doprovázející organizace zajišťuje vše, co potřebují. Z mého šetření na 36 pěstounech vyplynulo, že to, co má pro pěstouny největší význam od doprovázející organizace pro výkon jejich pěstounské péče, to by potřebovali zajišťovat ve větší míře. Tyto důležité aspekty se překrývají i s psychickými potřebami pěstounů, kterými se zabývaly studie výše jmenované Košelkové (2016) či Šmítalové (2018).

8.1.3 Diskuze k významu psychologických služeb

Z výzkumného šetření vyplynulo, že ačkoli mají psychologické služby k dispozici u své doprovázející organizace tři čtvrtiny pěstounů, psycholog v doprovázející organizaci využilo za posledních 12 měsíců (od února 2020 do února 2021) pouze 5 pěstounů. Ti, co byli spokojeni s poskytovanou psychologickou péčí, si pochvalovali získání odborného pohledu psychologa, pomoci a podpory.

Z šetření Bubleové (2007) vyplynulo, že hlavním zdrojem pomoci jsou pro pěstounské rodiny zejména lékař, psycholog nebo jiný odborník a sociální pracovník. Psychologické poradenství jakožto důležitý prvek pro pěstounské rodiny zmiňovali ve svém výzkumu i Brown a Calder (2000). Ti z pěstounů, kteří pomoc nyní nevyužívají, se vyjádřili, že psychologické služby zatím nepotřebovali nebo je využívali v minulosti nebo mají svého psychologa, za kterým dochází. Pěstouni byli u psychologických služeb nespokojeni zejména s dlouhými objednacími lhůtami, jelikož problém potřebovali řešit akutně a po dlouhé době již pomoc nebyla aktuální.

Pěstouni se na psychologa obraceli nejčastěji z důvodu raného traumatu dítěte a citové deprivace, problémů v chování, školních problémů a vztahů s biologickou rodinou. U dětí, které nemohly vyrůstat ve vlastní rodině, dochází ke vzniku citové deprivace, raných traumat a poruchám attachmentu (Brisch, 2011; Hughes, 2017; Koluchová, 1992).

8.2 Diskuze k interview s psychology

Z interview s celkem 6 psychology vyplynulo, že v současné době poskytují ve své doprovázející organizaci psychologické služby přibližně necelé jedné čtvrtině rodin. Potřeba obracet se na psychologa fluktuje, počet rodin v péči se tak neustále proměňuje. Na psychologa se mohou pěstouni obrátit kdykoli vyvstane potřeba něco řešit či konzultovat, a to buď prostřednictvím klíčového pracovníka, nebo přímo. Klíčoví

pracovníci si také sami na pravidelných návštěvách mohou povšimnout situace v rodině, která by vyžadovala psychologickou intervenci. Psychologové úzce spolupracují zejména s klíčovými pracovníky a sociálními pracovníky, jelikož ti nejlépe znají situaci rodiny. Nezkoušený pracovník či přehlcený množstvím práce však tyto náznaky nemusí registrovat a situaci správně vyhodnotit. Jedná-li se o akutní problém, psycholog je připraven poskytovat služby intenzivněji, obvyklá četnost návštěv je jednou za dva týdny až měsíc.

Návštěvy u psychologa mohou mít podobu psychologického poradenství (Brown & Calder, 2000) a psychoterapie v případě, že psycholog je vyškolen v určitém psychoterapeutickém výcviku. Pokud obtíže dítěte přesahují zkušenosti a odbornost psychologa, zprostředkovává kontakt na další odborníky (pedopsychiatra, dětského neurologa, sexuologa). U dětí se školními problémy bývá navázaná spolupráce s PPP a SPC.

Z poznatků psychologů se na ně pěstouni nejčastěji obrací v obdobích změn, a to při příchodu dítěte do pěstounské rodiny, také v průběhu pěstounské péče a při ukončování pěstounské péče. Při příchodu dítěte do pěstounské rodiny se na psychologa obrací často právě samotní pěstouni, kteří potřebují pomoc s poznáním dítěte a s přístupem k němu. Do pěstounské péče přichází většinou děti, které jsou traumatizované, s narušenou důvěrou vůči svým primárním pečovatelům, s různými výchovnými obtížemi, které mají své specifické potřeby a potřebují od pěstounské rodiny odlišný přístup (Langmeier & Matějček, 2011). Pomoci se zorientovat v potřebách takového dítěte může pěstounům právě psycholog, který s dětmi v náhradní rodinné péči pracuje (Matějček & Klégrová, 2011).

V průběhu pěstounské péče se na psychologa pěstouni obrací v otázkách historie dítěte a s ní úzce spojených raných traumat, s ranými poruchami vývoje, poruchami v chování v pozdějším věku či školními obtížemi. Tyto informace korespondují s šetřením u pěstounů, kteří udávali zejména raná traumata dětí jako hlavní důvod návštěvy psychologa. Psychologové s dítětem pracují na zpracování traumat z minulosti, a to nejčastěji formou her či rozhovoru. Pro dotvoření si životního příběhu dítěte slouží heteroanamnestické rozhovory s blízkými osobami dítěte. Psycholog poskytuje dítěti psychologické doprovázení, jehož cílem je zajištění bezpečí a jistoty dítěti v průběhu pěstounské péče. Poskytování bezpečí a jistoty je jednou ze základních psychických potřeb odpovídajících koncepci Matějčka (1994).

V době pandemie COVID-19 na jaře 2020 nedošlo ke zvýšení potřeby psychologické pomoci u pěstounských rodin. Citelněji se omezování kontaktů a zákazu návštěv v rodinách dotklo pouze práce klíčových pracovníků, kteří podporu a pomoc poskytovali intenzivněji na dálku (telefonicky či e-mailem) a informovali pěstouny o všech probíhajících změnách. Psychologové ale vnímali velkou proměnu běžného dne pěstounské rodiny. Pěstouni zásadním způsobem přišli o veškerý volný čas, který měli v době vyučování dětí ve škole. Museli se více zapojit do školní výuky a pomoci zvláště menším dětem na prvním stupni s realizací on-line výuky. Zrušeny byly také veškeré pobytové akce a prezenční vzdělávací kurze dle opatření vydávaných MPSV.

Psychologové se domnívají, že tyto změny se mohou negativně projevit ve fungování pěstounských rodin, jelikož pěstouni přišli o poslední zbytky volného času, který mohli využívat k zařizování osobních záležitostí, odpočinku a relaxaci. Společně trávený čas v izolaci také klade větší nároky na jednotlivé členy rodiny a jejich komunikaci. V rodinách, kde nebylo harmonické fungování před pandemií, došlo také k narůstání a eskalaci konfliktů, které mohou vést až k odebrání dítěte z pěstounské péče. V některých rodinách může dojít bez pravidelné kontroly klíčového pracovníka a dalších odborníků k zanedbání některých povinností, jelikož dochází často k odkládání péče na „pozdější dobu“ a tak se některé problémy ještě víc prohlubují.

8.3 Souvislosti mezi oběma částmi výzkumného šetření

Cílem této práce bylo zmapovat význam doprovázející organizace z dvou odlišných pohledů, a to jednak z pohledu samotných pěstounů, kteří využívají jejich služby, a jednak z pohledu psychologů, kteří jsou zúčastněnými subjekty a sami poskytují služby. Význam pro pěstouny byl mapován zejména z hlediska toho, co při výkonu pěstounské péče potřebují, co jim chybí a zda mají možnost a využívají psychologické služby a v jakých otázkách. U psychologů byly zkoumány nejčastěji řešené problémy a otázky, průběh návštěv, prostředky využívané při práci s dítětem a další spolupráce.

Pěstouni spíše nevyužívají služeb psychologa, ačkoli jim jejich doprovázející organizace tuto službu ve většině případů nabízí. Na psychologa se obrací nejčastěji ohledně svěřeného dítěte než vlastních problémů. S tématy, se kterými navštěvují psychologa, se pěstouni s psychology shodli. Zatímco pěstouni odpovídali, že objednací doba k psychologovi bývá nepřiměřeně dlouhá, psychologové vypovídali, že na rozdíl od běžné psychologické péče, kterou by si zařizovali pěstouni mimo organizaci, je tato

doba mnohem kratší. V odpovědích pěstounů bylo také zmíněno, že práce psychologa s dítětem nebyla dostatečně intenzivní či byla protichůdně nastavená s dalším psychologem.

Rozdíl je také spatřován v poskytování psychologické péče v době pandemie COVID-19. Zatímco pěstouni nepociťovali subjektivně nutnost obracet se na psychologa a vše řešili se svým klíčovým pracovníkem, z názorů psychologů vyšlo, že by ve spoustě rodin psychologická pomoc pomohla lépe se vyrovnat s nastalou situací a s důsledky, které z ní plynuly. Pomoc byli psychologové připraveni poskytovat i virtuální formou.

V poskytovaných službách pěstounům chybí zejména krátké odlehčovací služby, které by jim umožnily odpočinout si na chvíli od povinností spojených s péčí o dítě. Také by ocenili častější setkávání pěstounů na pobytových akcích, aby mohli více sdílet své problémy s dalšími pěstouny. Současně by také ocenili proplácení některých služeb a aktivit pro děti doprovázejících organizací. Psychologové vnímají nedostatky poskytované péče zejména v nedostatečném financování celé organizace, která se odráží v kvalitě, množství nabízených služeb a kompetentních pracovníků.

Téma financování doprovázejících organizací je aktuálním tématem, jelikož dochází k přípravě schvalování novely ZSPOD (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 26. ledna 2021), která vyvolala kritiku ze strany doprovázejících organizací i samotných pěstounů. Kritizováno je nedostatečné financování pěstounů, kvůli kterému hrozí omezení služby doprovázení. Pro některé organizace by nezvýšení příspěvku pro pěstouny bylo likvidační a nemohli by v této službě pokračovat. Zánikem doprovázejících organizací by pravděpodobně došlo i úbytku dlouhodobých pěstounů z důvodu chybějící podpory (Asociace Dítě a Rodina, z. s., 12. března 2021).

8.4 Limity výzkumu, přínosy a doporučení

Limity

Za úskalí tohoto výzkumu považují poměrně malou velikost obou výzkumných souborů, která byla zapříčiněna nižším zájmem a možnostmi doprovázejících organizací zapojit se do mého výzkumného šetření. Ačkoli bylo ke spolupráci osloveno 55 doprovázejících organizací, do spolupráce se jich zapojilo pouze 7 z nich. Výzkumná šetření obou skupin byla provedena na poměrně malém souboru osob tvořeném 36 pěstouny a 6 psychology,

proto jsou výsledky charakteristické pouze pro tento výzkumný soubor a nelze je zobecňovat.

Další úskalí spatřuji v metodě výběru dat, která byla založena na nepravděpodobnostní metodě výběru dat, a to záměrného výběru přes instituce, kdy s účastí nejprve museli souhlasit samotné doprovázející organizace, které následně přeposlaly žádosti o zapojení se do výzkumného šetření pěstounům a psychologům. Pouze ti z pěstounů, kteří měli zájem se podílet, se zúčastnili. Lze předpokládat, že do výzkumného šetření, které jim zaslala jejich doprovázející organizace, měli zájem se zapojit spíše ti pěstouni, kteří mají ke svojí doprovázející organizaci bližší a pozitivnější vztah než ti, kteří ji vnímají jen jako svou „zákonnou povinnost“. Ačkoli dotazník bylo možné vyplnit v rozmezí 3 týdnů, tj. od 15. 2. 2021 do 5. 3. 2021, a odkaz na dotazník byl funkční i po tomto datu, pěstouni vyplňovali dotazník pouze v prvních dnech, kdy se domnívám, že odkaz dostali od své doprovázející organizace. Všechny odpovědi byly nasbírány v rozmezí od 19. 2. do 27. 2. 2021, což se domnívám, je důsledek jednak vyčerpání pěstounů a současně také i nevýhodou samotného dotazníkového šetření, která spočívá v menší návratnosti odpovědí. Jelikož kontakt na psychology jsem obdržela přímo od doprovázející organizace, podařilo se do výzkumu zapojit 5 psychologů a 1 psychoterapeuta/tku, kteří měli zájem pomoci mi rozhovorem na tvorbě této práce.

Určitá omezení vyplývala i z metody sběru dat. U dotazníku byla limitující nemožnost doptat se participantů na víc podrobností ke sděleným skutečnostem a provést hlubší analýzu dat. U rozhovorů byla limitující moje nezkušenost s vedením rozhovorů po virtuální platformě, kdy jsem si až při následné analýze uvědomila, že na některé věci jsem se měla více doptat a některé jsem omylem vynechala. Někteří participanté se vyjadřovali stručněji, jiní naopak obsáhleji, a z jejich odpovědí jsem získala velké množství cenného materiálu, záleželo na jejich ochotě, důvěře a časových možnostech.

Zároveň se za limity této práce dá považovat i nedostatek podobných výzkumů, se kterými by výsledky mohly být srovnávány. Na našem území byly uskutečněny výzkumy týkající se zajišťování potřeb pěstounů, jejichž závěry a zjištění se prolínají se závěry mého šetření, avšak nebyl zde dosud proveden výzkum zaměřený na význam doprovázející organizace pro pěstouny s důrazem na využívání psychologické péče. U zahraničních výzkumů je problematické srovnání z důvodu odlišného systému náhradní rodinné péče, proto nelze jejich závěry použít v českém prostředí.

Limity této práce také plynou z nedostatku aktuálních literárních zdrojů, které by podávaly informace k fungování doprovázejících organizací. Při práci mi sloužily zejména informace uveřejněné na webových stránkách jednotlivých organizací, jejich metodiky, podpůrné materiály a výroční zprávy.

Přínosy

Tato práce přináší pohled na význam doprovázející organizace pro pěstouny a na práci psychologa a psychologické služby poskytované v rámci doprovázející organizace. Práce nahlíží na problematiku poskytovaných psychologických služeb z dvou pohledů, a to jednak ze strany pěstounů a jednak ze strany psychologů. Z výzkumu je patrný podpůrný význam doprovázející organizace pro pěstounské rodiny, proto se domnívám, že u připravované novely ZSPOD by měl být na požadavky doprovázejících organizací a pěstounů brán zřetel. Práce také poskytuje přehled činností práce psychologa v doprovázející organizaci zejména pro budoucí psychology, kteří se budou chtít ve své profesní kariéře realizovat v této oblasti aplikované psychologie.

Provedený výzkum může být přínosem také pro samotné doprovázející organizace, kterým může pomoci ke zkvalitnění poskytovaných služeb a zaměření se na ty služby, které pěstouni označili jako nedostačující či by jejich poskytování potřebovali ve větší míře.

Doporučení

Na tento výzkum by se mělo pohlížet spíše jako na explorační, jelikož není v možnostech této bakalářské diplomové práce postihnout všechny aspekty, které se k tomuto tématu blíže pojí a které by si zasloužily další zkoumání. Jeho výsledky nelze zobecňovat a považovat je za univerzálně platné.

Bylo by zajímavé prostudovat téma na širším výběrovém souboru, přičemž zejména u pěstounů by bylo vhodné použít místo dotazníkového šetření rozhovor za účelem získání hodnotnějších dat. Přínosné by také mohlo být uskutečnit výzkum se stejným výběrovým souborem pěstounů po delší době (např. po ukončení pandemie COVID-19) a zjistit, zda se jejich odpovědi s postupem času nějak změnily. Poměrně náročné na realizaci by mohlo být provedení rozhovorů zvláště s psychology a psychoterapeuty v doprovázejících organizacích a následná komparace jejich poskytované péče a zkušeností.

9 ZÁVĚRY

Cílem této práce bylo zmapovat význam doprovázející organizace pro pěstounské rodiny v českém prostředí z pohledu samotných pěstounů a zároveň prozkoumání aspektů psychologického doprovázení v pěstounské péči z pohledu zainteresovaných psychologů.

V následujících bodech je přehled toho nejdůležitějšího, co tento výzkum přinesl:

A. Z POHLEDU PĚSTOUNŮ:

- Největší pomoc od doprovázející organizace spatřují pěstouni v psychické podpoře, v podpoře při řešení aktuálních problémů, v poskytování informací, zajišťování vzdělávání a sdílení svých problémů a zkušeností s ostatními pěstouny.
- Největší pomoc od svého klíčového pracovníka spatřují pěstouni v poskytování psychické podpory, empatického a ochotného přístupu, při pomoci s realizací kontaktů s biologickou rodinou a při řešení výchovných a školních problémů u dětí.
- Za nejvíce užitečnou službu považují pěstouni vzdělávání, konání pobytových akcí a respitní služby.
- Část pěstounů se vyjádřila, že ve službách doprovázející organizace jim nic nechybí. Z odpovědí ostatních pěstounů vyplynulo, že postrádají krátké odlehčovací služby, proplácení některých služeb a odborné poradenství.
- Psychologické služby psychologa využívá zhruba jen čtvrtina pěstounů.
- Mezi důvody nevyužívání psychologické péče patří, že organizace tuto službu nenabízí, pěstouni zatím nic nepotřebovali nebo mají svého psychologa.
- Pěstouni se na psychologa obrací nejčastěji ohledně raných traumat, citové deprivace, výchovných a školních problémů u dítěte.
- Pěstouni jsou spokojeni s vysokými kompetencemi psychologa a pomocí, ale ocenili by kratší objednávací dobu a intenzivnější terapii.

B. Z POHLEDU PSYCHOLOGŮ:

- Na psychologa se mohou obrátit pěstouni v podstatě kdykoli prostřednictvím svého klíčového pracovníka nebo přímo.
- Psychologickou péči mohou pěstouni využít při přijetí dítěte do pěstounské rodiny, v průběhu i při ukončování pěstounské péče.
- Čestnost setkání s psychologem fluktuuje a odvíjí se podle aktuální situace a potřeb pěstounské rodiny.
- Psychologické doprovázení je primárně zacílené na poskytování psychické podpory dítěti, aby se cítilo dobře a předcházelo se u něj vzniku traumatických zážitků.
- Psycholog v doprovázející organizaci spolupracuje i s dalšími odborníky (pedopsychiatrem, neurologem, SPP, SPC).
- Pandemie COVID-19 neměla dopad na četnost a větší potřebu pěstounů k vyhledání psychologických služeb.
- Nedostatky v poskytování služeb psychologové vnímají v nedostatku klíčových pracovníků, psychologů a celkově nedostatečného financování doprovázející organizace.

SOUHRN

Tato práce se zabývá významem doprovázející organizace jednak pro dlouhodobé pěstouny a jednak pro zúčastněné psychology, kteří v některých doprovázejících organizacích působí a poskytují pěstounům potřebné psychologické služby. Je rozdělena na dvě části, a to na teoretickou část, která poskytuje teoretický rámec a vymezuje základní pojmy a instituty, a výzkumnou část, která blíže specifikuje provedené výzkumné šetření.

Teoretická část se skládá ze čtyř hlavních kapitol. V první kapitole je definována pěstounská péče z pohledu více odborníků a její zakotvení do systému náhradní rodinné péče poskytované v České republice. Rovněž je v ní stručně nastíněn její historický vývoj a proces zprostředkování pěstounské péče žadatelům o pěstounskou péči.

Druhá kapitola podrobně vymezuje institut doprovázející organizace, a to včetně jejího vzniku, činnosti a působení na území ČR. Rozebrány jsou v této kapitole i Dohody o výkonu pěstounské péče, které zakotvují základní rámec práv a povinností mezi pěstouny a jejich doprovázející organizací. Také je v této kapitole zmíněna osoba klíčového pracovníka a jeho úloha v procesu doprovázení a poskytování pomoci pěstounům při výkonu pěstounské péče.

Třetí kapitola se detailněji věnuje službám, které doprovázející organizace nabízí pěstounským rodinám v průběhu výkonu pěstounské péče. Blíže je věnováno službě vzdělávání, doprovázení, poskytování poradenství a psychologickým službám.

Ve čtvrté kapitole jsou nastíněny některé psychologické aspekty pěstounů, se kterými se pěstouni nejčastěji setkávají, a dále psychologické potřeby dětí v pěstounské péči opřené o teorii základních psychických potřeb dle Matějčka a jeho teorii deprivace (Langmeier & Matějček, 1968) teorii attachmentu (Brisch, 2011).

Cílem této práce bylo zmapování významu doprovázející organizace pro pěstounské rodiny v českém prostředí z pohledu samotných pěstounů a prozkoumání aspektů psychologického doprovázení v pěstounské péči z pohledu zainteresovaných psychologů. Na základě stanovení si tohoto cíle jsem si zvolila následující výzkumné otázky:

- Jaký význam má doprovázející organizace pro pěstouny?
- Jaké nedostatky pro výkon pěstounské péče spatřují pěstouni u své doprovázející organizace?

- Jak probíhá samotný proces psychologického doprovázení ze zkušeností zúčastněných psychologů?
- Jaké informace o práci psychologa v doprovázející organizaci je možné poskytnout potenciálním zájemcům o profilaci v tomto odvětví aplikované psychologie?

Pro účely této práce byl zvolen kvalitativní výzkum. Metoda výběru dat byla zvolena záměrným výběrem přes instituce, kdy s účastí nejprve musely souhlasit samotné doprovázející organizace, které následně přeposlaly žádosti o zapojení se do výzkumného šetření dlouhodobým pěstounům a psychologům. Za účelem získání odpovědí na výzkumné otázky byly vytvořeny dva výzkumné soubory, a to soubor 36 dlouhodobých pěstounů, kteří měli dítě v pěstounské péči po dobu alespoň jednoho roku, a soubor 6 psychologů, kteří působí či spolupracují s doprovázející organizací.

K získávání dat byl použit on-line dotazník pro pěstouny, který byl navržen tak, aby většina odpovědí byla otevřených a pěstouni mohli vyjádřit svůj postoj. Tím částečně nahradil časově náročnější interview. Součástí bylo také poučení o dobrovolnosti, anonymitě a účelu výzkumu. U psychologů byl použit polostrukturovaný virtuální rozhovor přes Skype, jehož okruh otázek byl předem připraven. Rozhovory byly současně nahrávány a participanti byli s účelem výzkumu a jeho etickými principy před zahájením interview seznámeni. Získaná data byla následně přepsána a zpracována pomocí metod obsahové analýzy a v části týkající se psychologických služeb byly taktéž výsledky dány do vzájemných souvislostí.

Z výzkumného šetření vyplývá, že největší význam od své doprovázející organizace spatřují pěstouni v psychické podpoře, v podpoře při řešení aktuálních problémů a poskytování informací. Výkon pěstounské péče jim doprovázející organizace ulehčuje například tím, že jim zajišťuje absolvování povinného i dalšího rozšiřujícího vzdělávání, v možnosti sdílení svých zkušeností a problémů s ostatními pěstouny a v poskytování odlehčovacích služeb. Od jejich klíčového pracovníka se jim dostává psychické podpory, která se projevuje například při plánování a realizaci asistovaných kontaktů dětí s biologickými rodiči, při řešení výchovných a školních problémů či při jednání s úřady a soudy. Také plní funkci mediátora, který pomáhá s vyjednáváním a řešením nepříjemných témat s nepřístupnými osobami. Pěstouni se vyjádřili, že převážně neshledávají nic, co by jim scházelo v poskytovaných službách. Ti ostatní postrádají poskytování krátkých odlehčovacích služeb pro děti do 2 let věku i celodenní respitní péči

a více setkávacích akcí pro pěstouny. Uvítali by také proplácení péče a vyšší kompetence svého klíčového pracovníka. Za chybějící uváděli poskytování odborného poradenství.

Psychologické služby pěstouni moc nevyužívají, ačkoli psychologové tvrdili, že poskytují psychologickou péči přibližně čtvrtině pěstounů, přičemž tyto rodiny fluktuují a jejich počet se mění podle aktuálních potřeb rodiny. Psychologové také vyzdvihovali, že jsou k dispozici k řešení problémů téměř ihned, avšak ze zkušeností pěstounů to nevyplývalo. Obě skupiny se shodly, že nejčastějšími tématy, se kterými se na psychologa obrací, jsou raná traumata u dětí, poruchy attachmentu, kontakt s biologickými rodiči a dále školní a výchovné problémy. Za posledních 12 měsíců (tj. od začátku pandemie COVID-19) se nezvýšila potřeba pěstounů vyhledávat psychologické služby. Psychologové zmiňovali ale určité problémy v rodinách, které mohou eskalovat a mít vliv na výkon pěstounské péče a také větší nároky, které jsou v této době kladeny na pěstouny.

Základem práce psychologa v doprovázející organizaci je práce s pěstounskými rodinami a dětmi a poskytování psychologického poradenství. Svým působením poskytuje psychickou podporu a pomoc dítěti, které doprovází celý procesem od příchodu do pěstounské péče až po jeho odchod z pěstounské péče. U dětí v pěstounské péči psychologicky pracuje zejména s ranými traumaty, poruchami attachmentu, připravuje dítě na kontakt s biologickými rodiči a řeší různé výchovné a školní obtíže. Úzce spolupracuje s dalšími odborníky z dalších odvětví. Kromě psychologického vzdělání se doporučuje zájemcům mít i nějaký psychoterapeutický výcvik, který je zaměřen na práci s dětmi a rodinou.

Největším přínosem tohoto výzkumu je zmapování významu doprovázející organizace pro pěstounské rodiny a pro samotné doprovázející organizace, které může pomoci ke zkvalitnění poskytovaných služeb a zaměření se na ty služby, které pěstouni označili jako nedostačující. V oblasti psychologických služeb práce poskytuje poměrně podrobné informace o jejich naplňování ze strany psychologů i využívání ze strany pěstounů. Posledním z přínosů práce jsou poznatky o práci psychologa, které pomohou pomoci zájemcům o tuto oblast aplikované psychologie v rozhodování o profesním uplatnění.

Jelikož participanti byli vybíráni přes záměrný výběr přes instituce a zapojily se pouze ty z nich, které měly zájem zprostředkovat pěstounům on-line dotazník a kontakt na

psychologa, výsledky výzkumu nelze zobecňovat. Práce však může být orientačním výzkumem pro další detailnější zkoumání v této oblasti.

LITERATURA

- Asociace Dítě a Rodina, z. s. (12. března 2021). *Otevřený dopis ministryni Maláčové: Nezapomínejme na odměny pro pracovníky v sociálně-právní ochraně dětí*. Získáno 14. března 2021 z <https://www.ditearodina.cz/home/novinky/360-otevreny-dopis-ministryni-malacove-nezapominejme-na-odmeny-pro-pracovniky-v-socialne-pravni-ochrane-deti>
- Barnett, E. R., Jankowski, M. K., Butcher, R. L., Meister, C., Parton, R. R., & Drake, R. E. (2017). Foster and adoptive parent perspectives on needs and services: A mixed methods study. *The Journal Of Behavioral Health Services & Research*, doi:10.1007/s11414-017-9569-4.
- Bicková, L. (2011). *Individuální plánování a role klíčového pracovníka v sociálních službách*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky.
- Boyle, C. (2017). 'What is the impact of birth family contact on children in adoption and long-term foster care?' A systematic review. *Child*, 22, 22-33. <https://doi.org/10.1111/cfs.12236>
- Brisch, K. H. (2011). *Poruchy vztahové vazby: od teorie k terapii*. Praha: Portál.
- Brown, J. D., Moraes, S., & Mayhew, J. (2005). Service Needs of Foster Families with Children who have Disabilities. *Journal Of Child And Family Studies*, 14(3), 417-429. doi:10.1007/s10826-005-6853-3
- Brown, J., & Calder, P. (2000). Concept mapping the needs of foster parents. *Child Welfare: Journal Of Policy, Practice, And Program*, 79(6), 729-746.
- Bubleová, V. (2014). *Výzkum praxe náhradní rodinné péče v České republice a zkušenosti aktérů s touto praxí*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
- Bubleová, V. (2018). *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka* (4. vyd.). Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
- Bubleová, V., Decká, J., Haberlová, V., Holá, B., Máliková, J., & Vávrová, A. (2007). *Pěstouni mají právo na služby. Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči*. Praha: Rozum a cit.
- Bubleová, V., Vávrová, A., Vránová, L., & Frantíková, J. (2011). *Základní informace o náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.

- Burešová, P., Poláchová Vašátková, J., & Vyhnálková, P. (2008). *Rodina a náhradní rodinná péče*. Olomouc: Hanex.
- Cairns, K. (2013). *Bezpečná vazba mezi náhradními rodiči a dítětem: traumata v raném vztahu a psychická odolnost*. Praha: Portál.
- Collings, S., Wright, A. C., Spencer, M., & Luu, B. (2020). How foster carers experience agency support for birth family contact. *Child*, 25(1), 83-91. <https://doi.org/10.1111/cfs.12656>
- Cox, M. E., Cherry, D. J., & Orme, J. G. (2011). Measuring the willingness to foster children with emotional and behavioral problems. *Children And Youth Services Review*, 33(1), 59-65. doi:10.1016/j.chilyouth.2010.08.012
- Červenková, B. (2019). *Rozvoj komunikačních a jazykových schopností: u dětí od narození do tří let věku*. Praha: Grada.
- De Maeyer, S., Vanderfaeillie, J., Vanschoonlandt, F., Robberechts, M., & Van Holen, F. (2014). Motivation for foster care. *Children And Youth Services Review*, 36143-149. doi:10.1016/j.chilyouth.2013.11.003
- Děti patří domů, z.s. (30. června 2019). *Manuál provázení pěstounskou péčí*. Získáno 30. září 2020 z
- Dlouhá, O. (2017). *Poruchy vývoje řeči*. Praha: Galén.
- Dobrý pěstoun: náhradní rodinná péče v ČR*. (2018). Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR.
- Ferjenčík, J. (2010). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. Praha: Portál.
- Gabriel, Z., & Novák, T. (2008). *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada.
- Gibbs, D., & Wildfire, J. (2007). Length of service for foster parents: Using administrative data to understand retention. *Children And Youth Services Review*, 29(5), 588-599. doi:10.1016/j.chilyouth.2006.11.002
- Gillian, S., & Mary, B. (2009). Growing up in foster care: providing a secure base through adolescence. *Child*, 14(3), 255-256. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2008.00592.x>

- Goodyer, A. (2011). *Child-centred foster care. A rights-based model for practise*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace* (4. vyd.). Praha: Portál.
- https://www.detipatridomu.cz/wp-content/uploads/2019/07/Manual_provazeni_PP.pdf
- Hughes, D. A. (2017). *Budování citového pouta: jak probouzet lásku v hluboce traumatizovaných dětech*. Praha: Institut fyziologické socializace.
- Indráková, K. (2015). *Pěstounská péče očima dlouhodobých pěstounů*. (Publikovaná diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
- Jucovičová, D., & Žáčková, H. (2015). *Máme dítě s ADHD: rady pro rodiče*. Praha: Grada.
- Karlovarský kraj. (7. srpna 2019). *Staňte se pěstounem – informační brožura pro zájemce o pěstounskou péči*. Získáno 10. ledna 2021 z http://www.pestounskapecevkk.cz/images/Dokumenty/brozura-pp-kk_final-26-1.pdf
- Kejklíčková, I. (2016). *Vady řeči u dětí: návody pro praxi*. Praha: Grada.
- Koluchová, J. & Matějček, Z. (2002). *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál.
- Koluchová, J. (1992). *Psychický vývoj dětí v pěstounské péči*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky.
- Koluchová, J., & Sobotková, I. (2004). Význam uspokojování psychických potřeb dětí v pěstounské péči. *Pediatric pro praxi* 5(1), 13-15. Získáno z http://vzd.cz/sites/default/files/Vyznam_uspokojovani_psychickyh_potreb_deti_v_pestounske_peci.pdf
- Konečná, H., & Sudová, M. (2011). *Jak dál s pěstounskou péčí na přechodnou dobu?*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
- Košelková, K. (2016). *Klíčový pracovník jako podpora pěstounské rodiny v rámci doprovázení*. (Publikovaná diplomová práce). Získáno 16. listopadu 2020 z https://is.muni.cz/th/367281/ff_m/Diplomova_prace.pdf
- Langmeier, J. & Matějček, Z. (1968). *Psychická deprivace v dětství* (2. vyd.). Praha: Státní zdravotnické nakladatelství.
- Langmeier, J., & Matějček, Z. (2011). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum.

- Lhotová, M., & Perout, E. (2018). *Arteterapie v souvislostech*. Praha: Portál.
- MacGregor, T. E., Rodger, S., Cummings, A. L., & Leschied, A. W. (2006). The Needs of Foster Parents: A Qualitative Study of Motivation, Support, and Retention. *Qualitative Social Work: Research And Practice*, 5(3), 351-368. doi:10.1177/1473325006067365
- Matějček, Z. (1992). *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství.
- Matějček, Z. (1994). *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál.
- Matějček, Z. (1996). Teoretická úvaha nad pozdními následky psychické deprivace a subdeprivace. *Československá psychologie*, 40 (5), 369-375.
- Matějček, Z. (1999). *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál.
- Matějček, Z., & Klégrová, J. (2011). *Praxe dětského psychologického poradenství*. Praha: Portál.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. (26. ledna 2021). *Novela o sociálně-právní ochraně dětí čeká na projednání v Poslanecké sněmovně*. Získáno 1. února 2021 z <https://www.mpsv.cz/-/novela-o-socialne-pravni-ochrane-deti-ceka-na-projednani-v-poslanecke-snemovne>
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. (nedat). *Proces zprostředkování*. Získáno 15. prosince 2020 z <https://www.mpsv.cz/proces-zprostredkovani>
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. (nedat.). *Národní strategie ochrany práv dětí 2021-2029*. Získáno 5. února 2021 z https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/NARODNI+STRATEGIE+OCHRANY+PRAV+DETI+2021_2029_FINAL.pdf/4d20b44e-a8c5-6882-d46f-a8d0fb7695d5
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- Nadační fond J&T (2015). *Praktický průvodce doprovázením pěstounské péče*. Získáno 18. ledna 2021 z https://www.nahradnirodina.cz/sites/default/files/prakticky_pruvodce.pdf
- Nožířová, J. (2012). *Náhradní rodinná péče*. Praha: Linde Praha.
- Orel, M. (2019). *Anatomie a fyziologie lidského těla: pro humanitní obory*. Praha: Grada.
- Orel, M. (2020). *Psychopatologie: nauka o nemocech duše* (3. vyd.). Praha: Grada.

- Pazlarová, H. (2016). *Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál.
- Pemová, T., & Ptáček, R. (2016). *Zanedbávání dětí: příčiny, důsledky a možnosti hodnocení*. Praha: Grada.
- Plháková, A. (2004). *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia.
- Pokorná, P. (2012). *Metodika podpůrných aktivit pro náhradní rodinnou péči: podpora pěstounských a osvojitelských rodin s romskými dětmi, arteterapie, Klub náhradních rodin, videotrénink interakcí*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
- Poláková, M. (2019). *SOS dětské vesničky: 50 let pomoci dětem*. Praha: SOS dětské vesničky.
- Pöthe, P. (2020). *Emoční poruchy v dětství a dospívání* (3. vyd.). Praha: Grada.
- Procházka, R. (2014). *Teorie a praxe poradenské psychologie*. Praha: Grada.
- Pugnerová, M. (2005). *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Pugnerová, M., & Kvintová, J. (2016). *Přehled poruch psychického vývoje*. Praha: Grada.
- Riegel, K. D., Kalina, K., & Pěč, O. (2020). *Poruchy osobnosti v 21. století: diagnostika v teorii a praxi*. Praha: Portál.
- Rogalewiczová, R., & Cirbusová, M. (2015). *Zájem dítěte v soudní praxi: sborník příspěvků z konference pořádané Úřadem pro mezinárodněprávní ochranu dětí 17.9.2015 v Brně*. Brno: Tribun EU.
- Rotreklová, E. (2015). Doprovázení při výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu. In *Sborník z XV. celostátního semináře Patnáct let se zákonem o sociálně-právní ochraně dětí*. Získáno 5. listopadu 2020 z http://www.triada-centrum.cz/images/Sbornik_2015-min.pdf
- Rozkovcová, R. (12. října 2009). *5P – preventivní volnočasový program pro děti*. Získáno 10. března 2021 ze Zprávy Proglas website: <https://zpravy.proglas.cz/udalosti/5p-preventivni-volnocasovy-program-pro-deti/>
- Říčan, P., & Krejčířová, D. (2006). *Dětská klinická psychologie*. Praha: Grada.
- Sdružení pěstounských rodin (2017). *Metodika doprovázení pěstounských rodin*. Získáno 15. října 2020 z <http://www.pestouni.cz/wp-content/uploads/2019/05/Methodika-doprov%C3%A1zen%C3%AD-p%C4%9Bstounsk%C3%BDch-rodin.pdf>

- Semerádová, M., Černá, R., & Zachařová, B. (2013). *Metodika doprovázení: Podpora, vzdělávání a kontrola při výkonu náhradní rodinné péče*. Amalthea o.s.: Amalthea o.s.
- Sinclair, I. (2005). *Foster Children: Where They Go and How They Get On*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Slowík, J. (2016). *Speciální pedagogika* (2. vyd.). Praha: Grada.
- Smolíková, V. (2014). *Tradice pěstounské péče v českých zemích*. Ostrava: Key Publishing.
- Sobotková, I. (2003). *Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- Sobotková, I. (2005). Proč je u nás tolik dětí v ústavech?. *Psychologie dnes*, 11(2), 4-5.
- Sobotková, I. (2010). Biologické rodiny dětí, které jsou navrhovány do náhradní rodinné péče. *E-psychologie*, 4(1), 51-57.
- Sobotková, I. (2015). Pěstounská péče na přechodnou dobu: psychologické aspekty: Short-term foster care: psychological aspects. *Česko-slovenská pediatrie*, 70(6), 361-367.
- Sobotková, I., & Očenášková, V. (2013). *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Středisko náhradní rodinné péče (2019). *Výroční zpráva*. Získáno 4. ledna 2021 z https://www.nahradnirodina.cz/sites/default/files/vz_snrp_2019.pdf
- Středisko náhradní rodinné péče (4. března 2021). *Co je pěstounská péče*. Získáno 12. března 2021 z <https://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/dite-mimo-vlastni-rodinu/pestounska-pece/co-je-pestounska-pece.shtml>
- Středisko náhradní rodinné péče. (nedat). *Právní úprava náhradní rodinné péče v České republice*. Získáno 17. října 2020 z <https://www.nahradnirodina.cz/sites/default/files/pravni-uprava-nahradni-rodinne-pece-v-cr.pdf>
- Suchá, V. (2018). *Doprovázení pěstounských rodin jako profese*. (Diplomová práce). Získáno 7. ledna 2021 z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/190426/?lang=cs>
- Šimíčková-Čížková, J. (2010). *Přehled vývojové psychologie* (3. vyd.). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

- Šmítalová, R. (2018). *Potřeby pěstounů: reflexe na základě jejich dlouholetých zkušeností*. (Publikovaná diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
- Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál.
- Vágnerová, M. (2012). *Psychický vývoj dětí v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
- Valenta, M. (2014). *Přehled speciální pedagogiky: rámcové kompendium oboru*. Praha: Portál.
- Van Holen, F., Clé, A., West, D., Gypen, L., & Vanderfaeillie, J. (2020). Family bonds of foster children. A qualitative research regarding the experience of foster children in long-term foster care. *Children and Youth Services Review*, 119. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2020.105593>
- Vávrová, S. (2012). *Doprovázení v pomáhajících profesích*. Praha: Portál.
- Vránová, L. (2011). *Sociálně-právní analýza přechodné pěstounské péče v České republice*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
- Ward, H. (2009). Patterns of instability: Moves within the care system, their reasons, contexts and consequences. *Children and Youth Services Review*, 31(10), 1113-1118. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2009.07.009>
- White, A. (2005). *Assessment of parenting capacity* (2. vyd.). Centre for Parenting & Research.
- Winnette, P. (2010). *O ztraceném dítěti & cestě do bezpečí: attachment, poruchy attachmentu a léčení*. Tišnov: Scan.
- Winnette, P. (2018). *Co to je attachment?: v pěti bodech pro rodiče, pěstouny a odborné pracovníky v oboru péče o děti*. Praha: Natama.
- Zeulová, D. (2012). *Domov je místo, odkud tě nevyhodí --ani když vyrosteš* (2. vyd.). Praha: Smart Press.
- Zeulová, D. (2012). *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál.

Legislativa:

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

SEZNAM ZKRATEK A POJMŮ

- COVID-19 = onemocnění způsobené koronavirem SARS-CoV-2
- IPOD = individuální plán ochrany dítěte
- MPSV = Ministerstvo práce a sociálních věcí
- NRP = náhradní rodinná péče
- OSPOD = orgán sociálně-právní ochrany dětí
- OZ = zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
- PPP = Pedagogicko-psychologická poradna
- SPC = Speciálně-pedagogické centrum
- ZDVOP = Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc
- ZSPOD = zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

PŘÍLOHY

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Abstrakt v českém jazyce

Příloha č. 2: Abstrakt v anglickém jazyce

Příloha č. 3: Žádost k provedení výzkumného šetření v doprovázející organizaci

Příloha č. 4: Oslovovací dopis pro pěstouny

Příloha č. 5: Struktura dotazníku

Příloha č. 6: Otázky k polostrukturovanému interview

Příloha č. 1: Abstrakt v českém jazyce

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Význam doprovázející organizace pohledem pěstounů a psychologů

Autor práce: Mgr. Markéta Podolská

Vedoucí práce: doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Počet stran a znaků: 98 (193 063)

Počet příloh: 6

Počet titulů použité literatury: 100

Abstrakt: Bakalářská práce se zabývá významem doprovázející organizace pro dlouhodobé pěstouny a současně nabízí pohled na poskytování a využívání psychologických služeb pěstouny z pohledu zúčastněných psychologů, kteří v těchto organizacích působí. Teoretická část je rozdělena do čtyř kapitol, které se zabývají pěstounskou péčí, doprovázejícími organizacemi, službami, které organizace nabízí a dále vybranými psychologickými aspekty, se kterými se psychologové v této oblasti nejčastěji setkávají. Cílem práce je zmapovat význam doprovázející organizace pro pěstounské rodiny v českém prostředí z pohledu samotných pěstounů a prozkoumání aspektů psychologického doprovázení v pěstounské péči z pohledu zainteresovaných psychologů. Pro účely této práce byly vytvořeny dva samostatné výzkumné soubory, a to soubor 36 pěstounů a soubor 6 psychologů. Pro získání dat byl zvolen v obou případech kvalitativní přístup a data byla získána prostřednictvím účelového výběru přes instituce. Metodou sběru dat byl u pěstounů kvalitativně orientovaný dotazník, u psychologů polostrukturované interview. Získaná data byla zpracována na základě postupů obsahové analýzy. Výsledky z dotazníku byly rozděleny podle otázek a analyzovány, u interview byly rozděleny podle základních okruhů a analyzovány, následně byla data dána do vzájemných souvislostí. Výsledky výzkumu přibližují význam doprovázející organizace pro pěstouny, včetně využívání jednotlivých služeb pěstouny a poskytují pohled na práci psychologa v doprovázející organizaci.

Klíčová slova: pěstounská péče, pěstoun, doprovázející organizace, poskytované služby, psychologické doprovázení, psycholog

Příloha č. 2: Abstrakt práce v anglickém jazyce

ABSTRACT OF THESIS

Title of thesis: The importance of the involved organization from the point of view of foster parents and psychologists

Author: Mgr. Markéta Podolská

Supervisor: doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Number of pages and characters: 98 (193 063)

Number of appendices: 6

Number of references: 100

Abstract: This bachelor's thesis deals with the importance of the involved organization for long-term foster parents, moreover, it also offers a view on providing and using the psychological services by foster parents from the perspective of participating psychologists who work in these organizations. The theoretical part is divided into four chapters which deal with foster care, involved organizations, services offered by the organization, and with a few selected psychological aspects that psychologists most frequently encounter in this area. The aim of the thesis is to map the importance of the involved organization for foster families in the Czech environment from the point of view of the foster parents themselves, as well as to examine the aspects of psychological accompaniment in foster care from the point of view of the involved psychologists. For the purposes of this work, two separate research groups were created, namely a set of 36 foster parents and a set of 6 psychologists. In both cases, a qualitative approach was chosen to collect the data. The data were obtained by a purposeful selection through institutions. The methods of data collection were a qualitatively oriented questionnaire for the foster parents and a semi-structured interview for the psychologists. The obtained data were processed on the basis of content analysis procedures. The results of the questionnaire were divided according to the questions and were further analysed. The results of the interviews were divided according to the basic areas and were further analysed. In the end, the data were put into context. The results of the research illustrate the importance of the involved organization for foster parents, including the use of individual services by foster parents. The results also provide an insight into the work of a psychologist in the involved organization.

Key words: foster care, foster parent, involved organization, provided services, psychological accompaniment, psychologist

Příloha č. 3: Žádost k provedení výzkumného šetření v doprovázející organizaci

V Praze dne 10. února 2021

Žádost k provedení výzkumného šetření ve Vaší doprovázející organizaci

Dobrý den,

chtěla bych Vás tímto požádat o spolupráci na výzkumném šetření v rámci mé bakalářské práce na téma „*Význam doprovázející organizace pohledem pěstounů a psychologů*“ vedené na katedře Psychologie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Cílem tohoto šetření je zmapování významu doprovázející organizace pro pěstounské rodiny v českém prostředí z pohledu samotných pěstounů a prozkoumání aspektů psychologického doprovázení v pěstounské péči z pohledu zainteresovaných psychologů.

Z Vaší strany by se jednalo o spolupráci při realizaci výzkumného šetření, které je rozděleno na dvě části, a to na šetření určené pro:

- **pěstounské rodiny**, které využívají služeb Vaší doprovázející organizace a zároveň mají v pěstounské péči svěřené dítě po dobu aspoň 1 roku, a to formou **krátkého anonymního on-line dotazníku** mapujícího vnímání důležitosti doprovázející organizace v běžném životě pro pěstounské rodiny, a dále
- **psychologa/psycholožku**, který/á ve Vaší organizaci působí, a to formou **krátkého virtuálního rozhovoru/telefonátu (z důvodu současné epidemiologické situace)** mapujícího jeho/její psychologické působení ve Vaší doprovázející organizaci.

Veškerá výzkumná činnost bude realizována od 15. 2. 2021 do 5. 3. 2021 pouze se souhlasem Vaší doprovázející organizace, pěstounských rodin a psychologů. Při výzkumu budou dodrženy veškeré etické standardy, standardy ochrany získávání, shromažďování a zpracování dat a anonymity zúčastněných osob.

Prosím o zprostředkování Oslovovacího dopisu jednotlivým pěstounským rodinám a případné poskytnutí kontaktu na výše zmíněného/nou psychologa/psycholožku pro dojednání rozhovoru.

Pokud byste měl/a jakékoli další dotazy či nejasnosti, obraťte se, prosím, kdykoli na mne telefonicky či e-mailem.

S pozdravem

Mgr. Markéta Podolská
studentka 3. ročníku kombinované formy jednooborového studia Psychologie na FF UPOL
e-mail: marketa.podolska01@upol.cz
tel. č. +420 733 154 625

Příloha č. 4: Oslovovací dopis pro pěstouny

V Praze dne 10. února 2021

Dobrý den,

chtěla bych Vás tímto požádat o spolupráci na výzkumném šetření mé bakalářské práce na téma „*Význam doprovázející organizace pohledem pěstounů a psychologů*“ vedené na katedře Psychologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Tímto bych Vás chtěla požádat o vyplnění krátkého **on-line dotazníku** mapujícího, jakou roli zastává doprovázející organizace ve Vašem životě jakožto pěstounské rodiny, zejména v čem je pro Vás tato spolupráce důležitá či přínosná a jaký význam v ní spatřujete. Zodpovězením dotazníku přispějete k lepšímu poznání aspektů pěstounství a přiblížení práce a významu psychologa v doprovázející organizaci pro budoucí psychology, kteří by se chtěli profilovat v tomto odvětví psychologie.

Odkaz na dotazník najdete zde:

<https://www.surveio.com/survey/d/G4D5H5M4Y2B6O1P2A>

Dotazník je plně anonymní. Vyplnění dotazníku Vám zabere přibližně 15-20 minut. Dotazník obsahuje 17 otázek, které jsou buď otevřené, nebo budete vybírat z několika možností. Vyplněním dotazníků a jeho odesláním dáváte souhlas s Vaší účastí na výzkumném šetření. Vámi sdělené informace budou sloužit pouze pro účely této bakalářské práce a nebudou nikomu zpřístupněny.

Pokud byste měl/a jakékoli další dotazy či nejasnosti, obraťte se, prosím, kdykoli na mne telefonicky či e-mailem.

Předem děkuji za Vaši účast na výzkumném šetření.

S pozdravem

Mgr. Markéta Podolská
studentka 3. ročníku kombinované formy jednooborového studia Psychologie na FF UPOL
e-mail: marketa.podolska01@upol.cz
tel. č. +420 733 154 625

Příloha č. 5: Struktura dotazníku

Úvodní otázky:

- 1) Jak dlouho jste již pěstounem?
- 2) Kolik dětí máte v současné době v pěstounské péči?
- 3) Jak dlouho spolupracujete s Vaší doprovázející organizací?
- 4) Jedná se o první doprovázející organizaci, se kterou v rámci pěstounské péče spolupracujete?
- 5) V čem spatřujete největší pomoc a podporu od svého klíčového pracovníka při výkonu Vaší pěstounské péče?

Služby doprovázející organizace:

- 6) Jaké služby Vám doprovázející organizace nabízí v průběhu výkonu pěstounské péče?
- 7) Kterou službu využíváte nejčastěji?
- 8) Popište, jak a čím Vám nabízené služby doprovázející organizace pomáhají v průběhu výkonu pěstounské péče?
- 9) Je něco, co Vám v poskytovaných službách Vaší doprovázející organizace chybí?
- 10) V čem spatřujete největší pomoc ze strany doprovázející organizace pro výkon Vaší pěstounské péče?

Psychologická péče:

- 11) Spolupracujete v průběhu posledních 12 měsíců s psychologem v rámci Vaší doprovázející organizace?
- 12) Prosím, uveďte, s jakými otázkami či problémy se na psychologa obracíte nebo s ním konzultujete?
- 13) Jak jste se spoluprací s psychologem spokojen/a?
- 14) Uveďte, prosím, podrobněji, s čím konkrétně jste či nejste spokojen/a?

Demografické údaje:

- 15) Uveďte Vaše pohlaví.
- 16) Uveďte Váš současný věk.
- 17) Uveďte Vaše nejvyšší dosažené vzdělání.

Příloha č. 6: Otázky k polostrukturovanému interview

- Jak dlouho spolupracujete (interně či externě) s doprovázející organizací?
- Kolik pěstounských rodin máte přibližně v současné době v péči?
- Jak často se s rodinami, které máte v péči, vídáte?
- Co s nimi řešíte/konzultujete? S jakými problémy/otázkami se na Vás pěstounské rodiny nejčastěji obrací?
- Popište, prosím, podrobněji, jak probíhá tzv. „psychologické doprovázení“ pěstounských rodin ve Vaší doprovázející organizaci?
- Jaké psychologické prostředky či aktivity využíváte v psychologickém doprovázení ve Vaší doprovázející organizaci a proč?
- Spolupracujete i s dalšími odborníky? Z jakých odvětví?
- Co podle Vašeho názoru v psychologických službách doprovázejících organizací chybí?
- Dokážete popsat, jak se situace v poskytování psychologického doprovázení pěstounským rodinám změnila v souvislosti s pandemií COVID-19?
- Došlo z Vašeho pohledu ke změnám (četnosti, způsobu) poskytování psychologické péče v době nouzového stavu na jaře 2020?
- S jakými tématy v rámci situace s COVID-19 se na Vás rodiny nejčastěji obracely?
- Je něco, co byste doporučil/a budoucím psychologům, kteří by měli zájem profesně se uplatnit v oblasti pěstounské péče a doprovázení?